

CEZA İNFAZ
SİSTEMİNDE
SİVİL TOPLUM
DERNEĞİ
(CİSST)

YILLIK RAPOR
2019

CİSST

CEZA İNFAZ SİSTEMİNDE SİVİL TOPLUM DERNEĞİ

HAZIRLAYANLAR

Didem Sağlam & Hilal Başak Demirbaş

KATKI SUNANLAR

Aylin eliki, Berivan Korkut, Cansu Őekerci,
Dadlez Sabak, Ezgi Yusufolu, Jiyan Ay,
Mine Akarsu, Serdar Usturumcalı

EDİTÖR

Fahrettin Biçici

TASARIM

Pikan Ajans

Hollanda Kraliyeti

Bu yayın Hollanda Büyükelçiliği Human Rights Fund desteğiyle yürütülen bir proje kapsamında hazırlanmıştır. Bu yayının içeriğinden yalnızca Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği sorumlu olup herhangi bir şekilde Hollanda Büyükelçiliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

İçindekiler

KISALTMALAR DİZİNİ	03
1. Giriş	04
2. Veri Toplama Yöntemleri	05
2.1. Hapishanelerle İlgili Veri ve Bilgiye Erişimdeki Kısıtlar	05
2.2. CİSST Veri Toplama Yöntemleri	06
2.3. CİSST Veritabanı	07
3. Tarihsel Arka Plan	08
3.1. 2005 Öncesi	08
3.2. 2005- 2016 Yılları	08
3.3. OHAL Dönemi	09
4. Hapishanelerin Güncel Durumu ve Sorunlar	10
4.1. Kapasite Artışı ve Kalabalıklaşma	10
4.2. Şehir Merkezinden Uzaklaşma	12
4.3. Hapishanelerin İç Yapısı ve Sorunlar	13
5. Hak İhlalleri	16
5.1. Dış Dünya ile İletişim	16
5.2. İşkence ve Kötü Muamele	23
5.3. Diğer Hak İhlalleri	28
5.4. Cezasızlık	30
5.5. Açlık Grevleri	30
6. Sağlık	31
6.1. Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri	31
6.2. İkinci ve Üçüncü Basamak Sağlık Hizmetleri	33
7. Tematik Alanlar	38
7.1. Çocuk Mahpuslar	38
7.2. Kadın Mahpuslar	42
7.3. LGBTİ+ Mahpuslar	46
7.4. Engelli Mahpuslar	51
7.5. Ağırlaştırılmış Müebbet Hükümlüsü Mahpuslar	55
7.6. Öğrenci Mahpuslar	60
7.7. İşçi Mahpuslar	64
7.8. Yabancı Mahpuslar	67
8. SONUÇ	72

KISALTMALAR DİZİNİ

AÖF	Açık Öğretim Fakültesi
ALES	Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı
BM	Birleşmiş Milletler
ÇİSST	Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği
CGTİK	Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CTE	Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü
DSHK	Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu
ISBN ve ISSN	Uluslararası Standart Süreli Yayın Numarası (International Standard Book Number)
İKM	İnfaz Koruma Memuru
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
LGBTİ+	Lezbiyen, gey, biseksüel, trans, interseks
MHİK	Meclis İnsan Hakları Komisyonu
OHAL	Olağanüstü Hal
ÖSS	Öğrenci Seçme Sınavı
ÖSYM	Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
STÖ	Sivil Toplum Örgütü
SYDV	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UYAP	Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi
ÜDS	Üniversitelerarası Kurul Yabancı Sınavı
YDS	Yabancı Dil Bilgisi Seviye Tespit Sınavı

Giriş

Bu rapor CİSST tarafından Hollanda Büyükelçiliği'nin fon desteği ile yürütülen "İzleme, Raporlama ve Savunuculuk Faaliyetlerinin Niteliğinin Arttırılması (Increasing Quality of Monitoring, Reporting and Advocacy)" Projesi kapsamında Türkiye hapishanelerinin ve özel ihtiyacı olan mahpusların durumunu anlatma hedefiyle yazılmıştır. 2019 yılını kapsayan sürece dair bilgiler içeren bu rapor CİSST'in her yıl düzenli şekilde çıkarmayı hedeflediği raporların ilkidir. Yıl bazında yapılan raporlamalarda yaşanan kötü muamele ve ihlallere dair CİSST veri tabanından çekilen veriler aracılığıyla karşılaştırılabilir analizler sunulması öngörülmektedir.

CİSST 2006 yılından bu yana hapishane ve mahpus haklarına yönelik hak temelli çalışmalar yürüten bir sivil toplum örgütüdür. İzleme ve savunuculuk odağında gerçekleşen çalışmalarının temelini hapishanelerle ilgili doğru, teyit edilebilir bilgi üretmek ve yaygınlaştırmak, hapishaneleri "izlenebilir" ve görünür kılarak hak ihlallerini azaltarak mahpus haklarının gelişimine katkı sağlamak ve hapishanelerin şeffaflaşmasına katkıda bulunmak amacıyla yaptığı çalışmalar oluşturur. Bu rapor da bu hedefler doğrultusunda ve CİSST prensip ve değerlerine uygun şekilde kaleme alınmıştır.

Rapor hapishanelerde yaşanan sorun ve ihlallerin kapsamı bakımından iki bölüm olarak ele alınabilir. İlk bölüm hapishanelerle ilgili genel durumun, hak ihlallerinin yoğunlaştığı alanların, hapishane ve infaz rejimindeki tarihsel dönüm noktalarının anlatıldığı yerdir. Bu kısımda ilk olarak hapishanelerle ilgili veriye ulaşmanın sıkıntılarından, CİSST'in veri toplama yönteminden ve bu rapordaki verilerin de çekildiği CİSST Veritabanı'ndan kısaca bahsedilecektir. Ardından, bugün hapishanelerin durumunu ve güncel sorunlarının hapishane ve infaz rejiminin geçirdiği dönüşümlerle ilişkisi de hesaba katılarak tarihsel bir arka plan resmedilecek ve son olarak da hapishanelerin güncel durum ve sorunları, yoğunlaşan hak ihlalleri etrafında tartışılacaktır.

Raporun ikinci kısmı ise, CİSST'in 2012 yılında "Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar" Projesi ile hayata geçirdiği LGBTİ+, çocuk, kadın, işçi, engelli, öğrenci, yabancı ve ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusların sorunlarını özel olarak ele alan tematik alan çalışmalarının bulgularına ayrılmıştır. Bu kısımda özel ihtiyacı olan mahpus gruplarının özgül şikayet, ihtiyaç ve sıklıkla karşılaştıkları hak ihlallerine yer verilmiştir.

Veri Toplama Yöntemleri

2.1 Hapishanelerle ilgili veri ve bilgiye erişimdeki kısıtlar¹

Goffman'ın ifadesiyle "modern kapatılma mekanları" ya da "total kurumlar" "dışarıyla münasebeti kesen bariyerler"e sahip, kuşatıcı eğilimleri olan kurumlardır.² Bu kuşatıcılığı fiziksel koşullar aracılığıyla doğrudan gözlemlemek mümkün olsa da ilk bakışta fark edilmeyen; fakat hak temelli savunuculuk ve izleme çalışmaları için ziyadesiyle önemli olan bilgi ve veriye ulaşmanın bu kurumların temel mantığına paralel bir biçimde sınırlandırılmış olduğunu söylemek mümkündür.

Bu durum, özellikle hapishane ve mahpus hakları alanında faaliyet yürüten sivil toplum örgütleri (STÖ) için muhtemel hak ihlallerine zemin hazırlama anlamında oldukça endişe verici bir hal alır. Foucault'nun da ifade ettiği üzere bu mekânlarda iktidar kendini gizleme gereği duymamaktadır.³ Nitekim CİSST'in alandaki deneyimi de, hapishanelerin erişime en kapalı olduğu dönemlerin, insan hakları ihlalleri açısından en kaygı verici dönemler olduğunu doğrulamaktadır. Buna ek olarak, Adalet Bakanlığı ve ona bağlı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün de (CTE) bütün devlet kurumları gibi, hatta bazen daha yoğun bir biçimde, ülkenin içinde bulunduğu politik iklime duyarlı olduğu belirtilmelidir.

Aslında hapishanelerin tam da, insan hakları ihlallerinin sıklıkla yaşanabileceği mekânlar olmaları sebebiyle, sivil izleme ve bağımsız araştırmalara açık olmaları beklenirdi. Ancak ne yazık ki, hapishanelerde bağımsız izleme yapabilmek ve bu bilgiyi kamuoyuyla paylaşabilmek oldukça güçtür. Örneğin araştırmacılardan, hapishanede araştırma yapabilmeleri için, çalışmalarını kamuoyuyla paylaşmadan önce Adalet Bakanlığı'ndan izin alacaklarına dair taahhüt içeren bir sözleşme imzalamaları istenmektedir. Bu anlamda, hapishanelerin "bağımsız" ve "tarafsız" şekilde yapılacak araştırmalar karşısında kısıtlayıcı olduğunu iddia etmek mümkündür. Yine, STÖ'lerin araştırma ve sivil izleme yapabilmek için hapishanelere girişleri de ancak Adalet Bakanlığı'nın izniyle mümkün olmaktadır. Hapishanelerin sivil toplum örgütleri tarafından izlenmesine ve sivil toplum ile işbirliğine yönelik çok sayıda uluslararası düzenleme ve tavsiye olmasına rağmen, günümüz koşullarında bu çalışmalar için izin alabilmek neredeyse imkânsız hale gelmiştir.⁴ Hapishanelerde izleme yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve komisyonlardan⁵ bilgi almak da oldukça güçtür ve izleme sonucunda hazırladıkları raporları sadece belli zamanlarda ve aralıklarla kamuoyu ile paylaşırlar.

¹ Bu noktada sorunun sadece veriye erişmek olduğu düşünülmemelidir; veri ve bilgiye "erişildiği" koşullarda dahi verilen istatistiklerin güncel olmaması, tarihsel açıdan kayımlar barındırması, kurumların farklı zamanlarda ve standart olmayan veri kategorizasyonları kullanarak bilgi paylaşması gibi sebeplerle, elde edilen veriler birbiriyle uyumsuz ve çelişkilidir.

² "The Characteristics of Total Institutions", Symposium on Preventive and Social Psychiatry, 15-17 Nisan 1957, Walter Reed Army Institute of Research, Washington, D. C.

³ Foucault, M. (1977). Discipline and punish: The birth of the prison. (A. Sheridan, Trans.) London, England: Penguin Books.

⁴ CİSST kurulduğu 2006 yılından itibaren farklı dönemlerde hapishane ziyaretleri ve Adalet Bakanlığı ile ortak çalışmalar yapmış olsa da, 2015 yılından beri hapishanelerin hak temelli çalışmalar yapan sivil toplum örgütlerine kapalı olduğunu ifade etmek gerekir. Halihazırda herhangi bir sivil toplum kuruluşunun hapishanelerde bağımsız izleme yapmasının, izleme bulgularını raporlamasının ve bu raporları bakanlığa sunarak işbirliği yapmasının neredeyse imkânsız olduğu söylenebilir.

⁵ Cezaevi İzleme Kurulları, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, Meclis İnsan Haklarını İzleme Komisyonu, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

2.2 CİSST Veri Toplama Yöntemleri

Yukarıda bahsedilen kısıtlar nedeniyle CİSST kendi izleme mekanizmalarını oluşturmuş ve geliştirmiştir. Bu izleme mekanizmalarının önemli bir kısmının, savunuculuk faaliyetleri açısından da vazgeçilmez olduğunu eklemek gerekir. Bu faaliyetler arasında, mektuplaşma, mahpus danışma hattı, avukat ziyaretleri, mahpus yakınları ile iletişim, bilgi edinme başvuruları ve soru önergeleri sayılabilir.

CİSST 2014 yılından bu yana mahpuslarla mektuplaşmakta, hapishane içerisine alınan ve en çok okunan gazetelere ilanlar vererek iletişimde olduğu mahpus ve hapishane sayısını artırmaktadır. Buna bağlı olarak, yeni açılan hapishaneler de dâhil olmak üzere 2019 yılı sonu itibarıyla 283 farklı hapishaneden 3209 mahpusa ulaşmış durumdadır. Ayrıca avukat ziyaretleri, danışma hattı ve mahpus yakınlarıyla sürdürülen iletişim vasıtasıyla mahpusların yaşadığı sorunlara, hak ihlali iddialarına dair bilgi alınıp vaka takibi yapılmaktadır.

CİSST güvenilir ve karşılaştırılabilir bilgiye erişebilmek adına hapishanelerle ilgili çalışmalar yapan kurumların stratejik faaliyet raporlarından, istatistiklerden yararlanmakla birlikte, bilgi edinme başvuruları ve soru önergeleri gibi yöntemleri de bilgiye erişebilmek için araç olarak kullanır.

Bilgi edinme başvuruları, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu⁶ tarafından düzenlenmiştir. Bir diğer bilgi alma yöntemi de, milletvekilleri tarafından benzer amaçlarla verilen soru önergeleridir. Soru önergeleri milletvekillerinin kendileri veya danışmanları tarafından hazırlanabildiği gibi, alanda çalışan dernekler ve aktivistlerle yapılan ortak çalışmaların sonucu da olabilir. Soru önergeleri, karar mekanizmalarına dâhil olmak, işbirliği ve çözüm içeren öneriler sunabilmek, farklı bakış açılarından yararlanarak sonuç alıcı bir zemin yaratmak açısından önemlidir. Ayrıca soru önergeleri vasıtasıyla, alanda olup etkin biçimde çalışmayan kurumları harekete geçirmek ve kapasitelerini artırmaya teşvik etmek de amaçlar arasındadır. Ancak, burada da belirleyici olan Adalet Bakanlığı'nın tutumudur ve ilgili yasalar, Türkiye'deki kurumları daha önce çalışma yapmadıkları bir soruya dair bilgi vermek konusunda sorumlu tutmamıştır. Bu da, birçok başvurunun farklı gerekçelerle cevapsız bırakılabilmesine sebep olur.⁷

Ek olarak, verilen bilgiler her zaman güncel durumu yansıtmadığı gibi, bu bilgiler yer yer çelişki ifadeler de içerebilmektedir. Kimi zaman ise yanıt verilmemesi, anayasanın farklı maddeleri aracılığıyla gerekçelendirilir.

⁶ Bilgi edinme başvuruları, herhangi bir vatandaş için kamu kurum ve kuruluşlarının yapmış olduğu eylemler ve işlemler hakkında bilgi alabilmenin, karar mekanizmalarını denetleyebilme ve etkileyebilmenin bir yolu olarak görülmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4982.pdf>

⁷ Bilgi Edinme Hakkı Kanununun "İstenecek bilgi veya belgenin niteliği" başlıklı 7'nci maddesi şu şekildedir: "Bilgi edinme başvurusu, başvuru kurum ve kuruluşların ellerinde bulunan veya görevleri gereği bulunması gereken bilgi veya belgelere ilişkin olmalıdır. Kurum ve kuruluşlar, ayrı veya özel bir çalışma, araştırma, inceleme ya da analiz neticesinde oluşturulabilecek türden bir bilgi veya belge için yapılacak başvurulara olumsuz cevap verebilirler. İstenen bilgi veya belge, başvuru kurum ve kuruluştan başka bir yerde bulunuyorsa, başvuru dilekçesi bu kurum ve kuruluşta gönderilir ve durum ilgiliye yazılı olarak bildirilir." <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.20047189.pdf>

Örneğin 2013 yılında CİSST'in LGBTİ+ mahpusların hapisanelerdeki dağılımına dair sorduğu soru, "detaylı veri bulunmadığından" yanıtlanmazken; 2015 yılında aynı soru "özel hayatın gizliliği" ilkesine dayandırılarak cevapsız bırakılmıştır.

2.3 CİSST Veritabanı

2018 yılında çalışmalarına başlanan CİSST Veritabanı, vaka takibi aracılığıyla toplanan verilerin kaydedilmesi ve bu sayede Türkiye'deki hapisanelerin insan hakları koşullarının raporlanması amacıyla tasarlanmıştır. Hazırlanan veri setleri, genel olarak tüm hapisanelerin koşullarını içermekle birlikte başta özel ihtiyaç sahibi mahpuslar olmak üzere tüm hapisanelerin koşullarını içermekle birlikte başta özel ihtiyaç sahibi mahpuslar⁸ olmak üzere tüm mahpusların özgün koşullarına da duyarlıdır.

CİSST Veritabanı, mektup, danışma hattı ve avukat görüşleri aracılığıyla hapisanelerden gelen bilgilerin sınıflandırılması ve bu veriler üzerinden hazırlanan karşılaştırmalı raporların sunulması amacıyla geliştirilen bir yazılımdır. Sistem, temelde hapisanelere dair CİSST'in elindeki verilerin, hak ihlalleri iddialarının izlenmesi için hazırlanan göstergeler aracılığıyla sınıflandırılmasına dayalıdır. Bu sistem ile CİSST, mahpusların durumunu takip etme, hapisanelerin koşullarını ve hapisanelere özgü sorunları ortaya çıkarma, mahpusların yaşadıkları ihlalleri görebilme imkânına sahip olur. Ayrıca, ihlaller için hazırlanan idari başvurular ve bu başvurulara idari kurumlardan gelen cevaplar da sistem içinde kategorize edilir.

CİSST, veritabanı ile mahpusların bireysel durumlarını takip edebildiği gibi, koşullarındaki değişimleri de takip etme şansına sahiptir. Bu yolla özel ihtiyaç sahibi mahpus grubunda öne çıkan sorunlar ayrı ayrı tespit edilebilir ve hangi şikâyetlerin hangi hapisanelerde yoğunlaştığı, süreç içerisinde bu şikâyetlerde nasıl değişimler olduğu görülebilir. Yine bu veri tabanı ile CİSST'in ihlallere yönelik yaptığı insan hakları başvurularının⁹ nasıl sonuçlandığı, bu başvuruların hangi durumlarda sonuçsuz kaldığı izlenebilir. Bu sayede, benzer durumlarla karşılaşılması adına alınacak önlemlere dair yöntemlerin tartışılması da mümkün hale gelir.

⁸ CİSST 2012 yılında Hollanda Konsolosluğu desteğiyle yürüttüğü "Özel İhtiyaç Sahibi Mahpuslar" Projesi'nde Birleşmiş Milletler'in Özel İhtiyaç Sahibi Mahpuslar Üzerine El Kitabı'ndaki önerileri doğrultusunda, LGBTİ+, yaşlı, çocuk, kadın, sağlık sorunu olan mahpuslar, işçi, öğrenci ve ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusların sorunlarını özel olarak ele almaya başlamıştır. Özel ihtiyaç sahibi mahpusların ihtiyaç ve haklarına dair çalışmalar, ilgili alanlardaki uzman kişiler vasıtasıyla yürütülür; bu alanda çalışan diğer sivil aktörler, akademisyenler ve aktivistlerle atölyeler düzenlenir ve raporlar hazırlanır. Raporun ikinci kısmında özel ihtiyaç sahibi mahpus gruplarının özgün şikâyet ve ihtiyaçlarına yer verilmiştir.

⁹ Mektuplardan gelen şikâyetler ve iddialar doğrultusunda idari makamlara yaptığımız başvurulara insan hakları başvuruları diyoruz. Bu başvuruları yaptığımız kurumlar: Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Meclis İnsan Hakları Komisyonu, Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol (OPCAT) hükümleri çerçevesinde kurulan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ve bu kuruma bağlı il ve ilçelerde kurulmuş olan İl – İlçe İnsan Hakları Komisyonu ve İl – İlçe Cezaevi İzleme Kurullarıdır.

Tarihsel Arka Plan

Türkiye hapishanelerindeki mahpus sayısı, farklı dönemlerde getirilen kısmi aflara rağmen hapishane kapasitesinin çok üstünde seyretmiş, 2000'lerin başında mahpus sayısı artarken hapishanelerin sayısı ters orantılı olarak düşmüştür.

3.1 2005 Öncesi

1970'li yıllara kadar inşa edilen hapishaneler, 50-60 kişilik büyük koğuşlar şeklindeyken 70'lerle birlikte tek kişilik oda sistemi tartışmaya açılır. İlk aşamada bu fikirden vazgeçilerek en fazla 10-20 kişinin bir arada kalacağı "küçük koğuş" sistemine geçilir.¹⁰ Bu sürecin devamında 1980'lerde ilk hücre tipi hapishanenin açılışı gündeme gelir ve 1983 yılında "Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifevlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair Tüzük"te yapılan değişiklikle "anarşi ve terör suçlarından hükümlü" olanların 1 ile 3 kişilik "odaları" olan hapishanelerde tutulması kararlaştırılır. 1991 yılında ise TBMM'de kabul edilen "Terörle Mücadele Kanunu"nda "terör suçları" sebebiyle tutuklananların cezalarının infazının 1 ile 3 kişilik odalarda infaz edilmesi kararı tekrarlanır.¹¹

Bu sürece paralel olarak, mimari özellikleri ve koğuş mevcutları farklılaşan L, T, E, M tipi gibi hapishaneler de inşa edilmeye başlanmıştır. Bu yeni tipteki hapishaneler, farklı özelliklere sahip olsalar da ortak noktaları, "güvenlik artışı" gibi gerekçelerle koğuşta kalan kişi sayısını azaltarak daha az kişinin etkileşimde bulunmasını sağlamaya yönelik tasarlanmış olmalarıdır. Günümüzde bu hapishane tipleri aktif olarak kullanılmaktadırlar.

3.2 2005 - 2016 Yılları

2004 yılında yürürlüğe giren yeni ceza kanunu Türk Ceza Kanunu (TCK), Ceza Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (CGİK) ve 2005 yılında yürürlüğe giren Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu (DSHK) ile yargı sistemi değişmiş, yeni suç kategorileri yaratıldığı gibi eskiye oranla hapis cezalarının süreleri de bu süreçte uzatılmıştır.¹² Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu¹³ ile cezanın infazında hapis cezası yerine kişilerin sürekli olarak izlenmesi, suçla ilişkilenebilirlik sebep olduğuna inanılan psiko-sosyal problemlerin çözülmesi ve cezanın infazının toplum içerisinde gerçekleştirilerek, kişinin "topluma yeniden kazandırılması" öngörülmüştür.

¹⁰ Çolak, H. ve Altun, U. (2008) Tarihi ve Kronolojik Perspektifte Ceza İnfaz Kurumları, Adalet, sayı 31, Mayıs 2008, 2-25, <http://www.yayin.adalet.gov.tr/dergi/31say%C4%B1.pdf>

¹¹ Eren, M. (2014). Kapatılmanın patolojisi Osmanlıdan günümüze hapishanenin tarihi. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

¹² İbikoğlu, A. (2018). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Hapishaneler: Üçlü Bir Model Önerisi, Hapsetmenin Alternatifleri, 191-211, TCPS Kitaplığı.

¹³ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5402.pdf>

Araştırmacılar, denetimli serbestlik merkezlerinin kuruluş amacının kanunla ihtilafa düşen kişilerin cezasının infazında, kişinin ve toplumun yararının gözetilmesi ve kişinin “ıslahı” iken, süreç içinde bu merkezlerin artan hapisane nüfusunun kontrolünün bir aracı haline geldiğini ifade etmektedir.¹⁴

Türkiye hapisane sisteminin güncel koşullarını belirleyen bir diğer dönüm noktası, şehir merkezlerinde bulunan görece küçük hapisanelerin 2000 sonrasında kapatılarak yerine şehir merkezinden uzak yerleşkelere sahip, kampüs tipi hapisanelerin açılmasıdır. Bu dönüşüm ile birlikte, 1990’larda 500 civarında olan hapisane sayısı 2016 yılında 382’ye gerilerken mahpus sayısı artarak 50 binlerden 170 binlere çıkmıştır. 2005 yılında 55.870 olan mahpus sayısı, 2015 senesinde 176.116’ya, 2017 yılında ise 220.000’e yükselmiştir. 2016, 2017 ve 2018 yıllarında yaşanan büyük artış Türkiye’yi mahpus nüfusunda dünya ortalamasının üzerine çıkarmış, Avrupa’da mahpus sayısı azalırken Türkiye’de tersi yönde bir grafik oluşmuştur. 2018 yılında Türkiye, toplam mahpus nüfusu anlamında dünyada 8, Avrupa’da 2. sırada; mahpus nüfusunun tüm nüfusa oranında ise dünyada 30. Avrupa’da ise 3. sıradadır.¹⁵

3.3 OHAL Dönemi

2005 yılına kadar 50 bin civarında seyreden mahpus nüfusu, düzenli artış göstererek 2016 senesinin başında 187 bin civarına ulaşmıştır. Aynı sene Türkiye hapisane nüfusunda önemli bir kırılma meydana gelmiş, 2016 yılının Temmuz ayında gerçekleşen “darbe girişimi” sonrası mahpus sayısı 214 bine çıkmıştır. Bu girişimden sonra bir yıl içerisinde 50.504 kişi “Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ)” ile ilişkili oldukları iddiasıyla tutuklanmış olsa da, bu tutuklamalar istatistiklere doğrudan yansımamıştır.¹⁶ 671 sayılı KHK ile getirilen düzenlemeyle kısmi, özel bir af çıkarılmış ve ilk aşamada 38 bin mahpus tahliye edilmiş,¹⁷ mahpus nüfusu 195 bine düşmüştür. Dönemin Adalet Bakanı Bekir Bozdağ’ın açıklamalarına göre, 671 sayılı KHK’den yararlanacak mahpus sayısının 93 bin olduğu söylenmiştir.¹⁸ Milletvekili Mehmet Parsak’ın soru önergesine verilen cevapta, 10.10.2016 tarihi itibarıyla 44.800 mahpusun tahliye edildiği¹⁹ geriye kalan 55 bin mahpusun da çıkarılan KHK kapsamında serbest bırakılacağı belirtilmiştir.²⁰ Bu kısmi af gerçekleşmemiş olsaydı, bugünkü mahpus sayısı 250 bini bulacaktı.

¹⁴ Turhan, F., & Altıkat, A. (2012). Yeni bir ceza infaz usulü olarak denetimli serbestlik ve bu usulden yararlanma şartları. Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2(2), 1–46. Turhan & Altıkat, 2012: 43; Yıldırım & Kuyucu, 2017: 872

¹⁵ <https://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison-population-total>

¹⁶ Adalet Bakanı Bekir Bozdağ’ın ilgili açıklaması için bkz. <http://www.harbigazete.com.tr/gundem/15-temmuz-sonrasi-surecinin-tutuklu-sayisi-51-bin-h18288.html>

¹⁷ Bu aftan 93 bin kişinin yararlanması planlanmıştır. CİSST/TCPS’in 3 Kasım 2016 tarihli açıklamasında bu durum değerlendirilmektedir: <http://www.tcps.org.tr/?q=node/354>

¹⁸ <https://bianet.org/kurdi/insan-haklari/180481-turkiye-tutuklama-ve-mahpus-sayisinda-rekor-kirdi>

¹⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c028/tbmm26028035.pdf>

²⁰ Hapisanelerdeki doluluk oranı göz önünde bulundurularak gerçekleştirilen bu kısmi affın, eşitlik ilkesi uyarınca ve toplumsal mutabakatı dikkate alacak şekilde gözden geçirilip düzenlenmesi gerektiğine ilişkin eleştirilerini CİSST basın metninde aktarmıştır. Bkz. http://cisst.org.tr/basin_duyurulari/kismi-ozel-affa-iliskin-dusuncelerimizdir/

21 Temmuz 2016 tarihinde ilan edilen ve 3 aylık aralıklarla 7 defa uzatılan OHAL ve sonrasında yaşanan sorunların infaz sistemi üstünde yarattığı etkiler, günümüzde de sürmektedir. Öncesinde de oldukça zor olan, hapisanelerde yaşananlara dair güvenilir bilgi almak, iyice zorlaşmış, mahpusların kendilerine gelen mektuplara erişimleri ve gönderdikleri mektupların çıkışıyla ilgili sorunlar yaşanmış, avukat görüşlerinin gizliliği ortadan kalkmıştır. KHK'ların avukat ve aile görüşlerine kısıtlamalar getirmesiyle doğru bilgiye erişim engellenirken, avukat görüşmelerinin dinlenmesi, ses ve görüntü kaydı alınması, mahpusların avukatlarına dahi şikâyetlerini aktaramamalarına sebep olmuştur. Bu durum, işkence ve kötü muamelenin tespitini, yaşanan ihlallerin belgelenmesini ve sivil toplum aktörlerinin bu şikâyetler üzerine savunuculuk faaliyetleri yürütmesini zorlaştırmıştır.

CİSST uzmanları bu süreçte, mahpusların hak arama konusunda endişelerinin arttığını, bu sebeple şikâyetçi olmaktan ve hak arama mekanizmalarını kullanmaktan kaçındıklarını gözlemlemiştir. CİSST'in mahpuslara gönderdiği mektuplara el konulmuş, şikâyet içeren mektupların hapisaneden çıkışına izin verilmemiş, yaşanan sorunlara müdahalede bu sebeple aksamalar yaşanmıştır.

Hapishanelerin Güncel Durumu ve Sorunlar

4.1 Kapasite Artışı ve Kalabalıklaşma

Hapishanelerin genel durumuna bakarken yukarıda da bahsedildiği üzere, hapishane sisteminin mimari dönüşümünden ve buna bağlı olarak artan sorunlardan bahsetmek gerekir. Yıllar içinde hapishane nüfusunda gerçekleşen artışa rağmen, hapishanelerin sayısında düşüş olduğu görülür. Bu durum kapasitenin azaldığına dair bir algıyasebebiyet verebilecek olsada gerçekte olan, kapasitesi azolan hapishanelerin kapatılıp, bunların yerine oldukça fazla sayıda mahpusun tutulabileceği, büyük yerleşkelere sahip kampüs tipi hapishanelerin inşa edilmiş olmasıdır.

Adalet Bakanlığı'nın Kasım 2018 tarihinde meclise sunduğu raporda yer alan en son verilere göre toplam mahpus sayısı 258.660'tır.²¹ Bu sayının 199.861'inin hükümlü, 58.799'unun tutuklu; 245.433'in erkek, 10.208'inin kadın ve 3.009'unun çocuk olduğu; sağ-sol siyasi mahpus sayısının 44,986 olduğu aktarılmıştır.²² 11 Aralık 2019 tarihinde TBMM'nin bütçe görüşmelerinde ise 355 hapishane olduğu ve 294.000 mahpus bulunduğu belirtilmiştir.²³ Bu rakamların içinde siyasi, kadın, erkek ve çocuk mahpus sayısı özel olarak belirtilmemiştir.

²¹ http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/02/25-Kasim-2019_PBK_Gorusemeler.pdf

²² Bu veriler 14 Kasım 2018 tarihinde Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün Meclis İnsan Hakları Komisyonuna yaptığı sunumda aktarılmıştır. Toplantıya katılan milletvekilleri bu sunumu mail üzerinden CİSST ile paylaşmıştır.

²³ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem27/yil3/ham/b03001h.htm>

Temmuz 2019 tarihinde ise CHP milletvekili Onursal Adıgüzel'in yaptığı bilgi edinme başvurusuna gelen cevapta, 353 ceza infaz kurumunun bulunduğu, bu kurumların 75'inin erkek açık, 7'sinin kadın açık, 9'unun kadın kapalı, 7'sinin çocuk kapalı ve 4'ünün çocuk eğitimevi olduğu belirtilmiştir. Aynı cevapta Türkiye'deki ceza infaz kurumlarının gerçek kapasitesinin 114.865, artırılmış kapasitesinin ise 218. 468 olduğu açıklanmıştır.²⁴

Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de son yıllarda hapisanelerde aşırı bir kalabalıklaşma olduğu,²⁵ hapisanelerin artırılmış kapasiteler²⁶ ile uzun zamandır hizmet verdiği söylenebilir. Hapishane kapasitesi aşıldığında kapasite artırımına ilişkin neler yapıldığı konusu ise muğlaktır. Bu kapasite artışına yönelik herhangi bir eylem planının olmaması ve konuyla ilgili bakanlık özelinde bir açıklama yapılmaması da kaygı vericidir. Kapasitenin artışı ile hapisanelerin var olan koşullarının nasıl değiştirildiği, bu durumların mahpusların gündelik hayatlarına hangi düzenlemelerle yansıdığı konusunda bilgi verilmiyor oluşu, alanda faaliyet gösteren aktörlerin kalabalıklaşmanın yarattığı etkilere ve kapasitenin nasıl düşürüleceğine ilişkin bir değerlendirme yapmasının da önüne geçmiştir.

CİSST'in mahpuslardan aldığı bilgilere göre kapasite artımı için farklı hapisane binalarının yapılmasının yanı sıra, mevcut koşullara ek yeni koşullar eklenmiş, kurs, atölye olarak kullanılan alanlar koşullara dönüştürülmüştür. Mahpuslar, sonradan eklenen koşulların yapısının uygun olmaması sebebiyle tuvalet, lavabo ve duş alanlarının olmadığını, ikili ranzaların üzerine bir kat ranza daha eklendiğini ve/ya koşullar içindeki ranza sayısının artırıldığını, ranza ve yatakların birleştirilerek üç kişinin birlikte uyduğunu, yerlere yataklar konulduğunu, bazı koşullarda mahpusların dönüşümlü olarak uyumak zorunda kaldığını aktarmıştır. TÜİK'in 2018 yılı verisine göre, hapisane nüfusu 264.842 iken, toplam yatak sayısı yalnızca 213.862'dir.²⁷

Kapasitenin artışı, koşullarda kişi başına ayrılan alan, asgarî hijyen ve sağlık koşullarının korunması, yeterli hava ve suya erişim gibi birçok konuda ciddi sorunlara neden olmuştur. Kalabalık sebebiyle, mahpusların kaldıkları alanlar için gerekli olan asgarî yaşam standartları dahi sağlanamamış; masa ve sandalye sayısı artan kapasitenin gerektirdiği ölçüde artırılmamıştır. Bu süreçte mahpuslara fiziksel, psikolojik sağlıkları ve refahları açısından ihtiyaç duydukları asgarî yaşam standartları sağlanmamış, havalandırma alanlarının yüzölçümü, koşullarda kalan kişi sayısındaki artışa paralel şekilde artırılmamıştır. Bu durum, mahpusların hareket alanlarının kısıtlanmasına, temiz havaya erişim ve mahremiyet ihtiyaçlarının karşılanamamasına neden olmuştur.²⁸ Bu koşullar dikkate alındığında kalabalık koşulların birçok tehlike ve hastalık riskini barındırdığı rahatlıkla

²⁴Bilgi edinme başvurusuna gelen cevap vekil tarafından e-mail yoluyla derneğimize iletilmiştir.

²⁵Penal Reform International (2012). 10-Point Plan to Address Prison Overcrowding <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/05/10-pt-plan-overcrowding.pdf>

²⁶Bu kavram farklı tip hapisanelerin inşaat aşamasında belirlenen standartlarının ve kapasitelerinin süreç içerisinde ek bina, koşullar, yatak sayısının artırılarak dönüştürülmesine işaret eder.

²⁷<http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do;jsessionid=TfddqYKZvnTXWKK2BhR2vvSgMmTXQNyL31PnvThdYFHymQZFyl2!852176764?id=30597>

²⁸Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgarî Standart Kuralları'nda mahpusların kaldıkları alanlardaki özellikle uyudukları yerlerin iklim şartlarına uygun şekilde düzenlenmesi, odanın ışıklandırma, ısıtma ve havalandırmasına özen gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir.

görülebilmektedir. Sağlığa erişim başlığında daha detaylı bahsedileceği üzere, artan kalabalık sebebiyle revir ve hastane sevklerinde birçok gecikme ve ihlal yaşanmıştır.

Bir diğer önemli nokta ise personel sayısının, kalabalık artarken aynı oranda artmamış oluşudur.²⁹ İnfaz koruma memurları daha çok mahpusla ilgilenmek zorunda kalmış, sosyal çalışmacılar daha çok danışan görmüşlerdir. Bu durum hapisane personelinin üzerindeki iş yükünü arttırmış, onları kapasitelerinin üzerinde iş yapmak zorunda bırakarak mahpusların ihtiyaçlarının karşılanmasında ciddi aksaklıklar yaşanmasına sebep olmuştur.

4.2 Şehir Merkezinden Uzaklaşma

CHP milletvekili Onursal Adıgüzel'in yapmış olduğu bilgi edinme başvurusuna bakanlıktan verilen cevapta, 2018 ve 2019 yılının ilk 5 ayında tamamlanan 27 yeni hapishanenin açıldığı, 2019 Haziran ayı itibarıyla inşaatı devam eden 114 hapisane olduğu, 24.06.2019 tarihi itibarıyla 45 hapishanenin kapatıldığı açıklanmıştır.³⁰

Şehir merkezlerindeki hapisanelerin kapatılarak kampüs tipi hapisanelerin açılması, mahpusları ve yakınlarını haklarına erişim anlamında etkilemiştir. Şehir merkezlerinde bulunan kolay erişilebilir hapisanelerin, ulaşım açısından daha zor olan şehir dışına taşınması mahpus yakınlarının ve avukatların hapisanelere ulaşımını güçleştirir. Mahpusların çoğunlukla ailelerinin ikamet ettiği illerden uzak hapisanelerde buldukları göz önüne alındığında, ulaşım sorunu çözülmeden hapisane yerleşkelerinin şehir dışına taşınmasının hem şehirlerarası hem şehir içi yolculuk yapmak zorunda kalan ailelerin ziyaretlerini iki kat zorlaştırdığı ifade edilmelidir.

Mahpuslar ailelerinden ve yakınlarından uzaklaştıkça, görüşe gidecek kişilerin ulaşım maliyetleri artar. Uçak-otobüs-minibüs gibi araçların ücretlerinin yanı sıra, iki şehir arasında kimi zaman günde yalnızca bir sefer gerçekleşmesi de, gününbirlik ziyaretler gerçekleştirilmeyi zorlaştırır. Bu durumda görüş gerçekleştirecek kişilerin konaklama masraflarını da karşılamaları gerektiğinden, mahpus yakınları için görüşe gitmenin ekonomik yükü daha da artar. Bir başka güçlük de, otogar ve havalimanlarının hapisanelere uzak olması sebebiyle şehir dışından gelen görüşçülerin şehir içindeki ulaşımında yaşanır. Tüm bu sorunlar sebebiyle mahpus yakınları maddi durumları ölçütünce sınırlı sayıda görüş gerçekleştirebilirler.

Hapisanelerin şehir merkezlerinden uzaklaşmasının sebep olduğu bir diğer sorun da, mahpusların erişebileceği hastane komplekslerinin hapisanelerden uzak oluşudur. Bu durum, sevk için gerekli prosedürler de hesaba katıldığında, özellikle hasta mahpusların sevklerini gerektiren acil durumlarda sağlık hizmetlerine ivedilikle erişmelerini hayli güçleştirir. Bir diğer sorun ise, mahpusların hastaneye ulaşabilmek için sağlık için oldukça elverişsiz ringlerde uzun süreler geçirmek zorunda olmalarıdır. Ayrıca hastaneler, yakınında buldukları bölgenin bölge sakini sayısı ve bununla bağlantılı olarak öngörülen tesis kapasitesi gibi faktörler sebebiyle

²⁹ 1 Kasım 2019 verilerine göre Türkiye hapisanelerinde 43.763 infaz koruma memuru, 448 sağlık memuru, 534 sağlık personeli, 807 psikolog, 395 sosyolog, 612 öğretmen görev yapmaktadır.

³⁰ Bilgi edinme başvurusuna gelen cevap vekil tarafından e-mail yoluyla derneğimize iletilmiştir.

mahpusların ihtiyaçlarını da içerebilmek açısından yetersiz kalma riski taşırlar. Mahpuslar bu ilçe hapishanelerine sevk olduklarında tesisin altyapısı ve imkânları, ihtiyaç duydukları hizmeti sunmak açısından yetersiz olduğu için, daha büyük hastanelere tekrar sevk olmak durumunda kalırlar.

4.3 Hapishanelerin İç Yapısı ve Sorunlar

Isınma ve Aydınlatma

Hapishaneler açılırken düzenlemelerin bölgenin coğrafi koşulları ve iklim şartları göz önünde bulundurulmadan yapılması birçok soruna sebep olur. Havalandırma sistemlerinin yetersizliği mahpusların yaz aylarında sıcaktan fazlasıyla etkilenmesine neden olur. Mahpusların havalandırma konusunda yaşadıkları sıkıntıları ücretini ödeyerek vantilatör alarak çözebilme şansları olsa da, maddi imkânı kısıtlı olan mahpuslar için bu durum geçerli değildir. Kış aylarının sert geçtiği soğuk iklimli yerlerde bulunan hapishanelerde de, koşullardaki petek sayılarının asgaride tutulması benzer sorunların yaşanmasına sebep olur. Bunun yanı sıra mahpuslar, koğuş pencerelerinin yeterince büyük olmaması sebebiyle yeterli gün ışığından ve temiz havadan faydalanamamaktadırlar.

Hijyen

Hapishanelerdeki artırılmış kapasite ve kalabalıklaşma sorunu, koşulların temiz tutulabilmesini ve hijyene gerekli özeni göstermeyi fazlasıyla zorlaştırmıştır. Koşullardaki ortak alanları kullanan mahpus sayısının fazla oluşu, sağlığa uygun koşulların sürekliliğinin sağlanmasının önüne geçmiştir. Ayrıca, 2016 yılında yürürlüğe giren "Uygulamaya Yönelik Genel Yazı"³¹ kapsamında mahpusların eşya kullanımına yönelik çeşitli kısıtlamalar getirilmiş, bu durum da koşullarda hijyenin sağlanması açısından çeşitli engelleri beraberinde getirmiştir.

Tuvalet - banyo

Hapishanelerdeki tuvalet ve banyo sayısı, kapasitenin çok üstünde bulunan mahpus sayısının ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. Bunun yanı sıra, sıcak suyun kısıtlı zamanlarda veriliyor oluşu, mahpusların kişisel beden temizliklerini ve yaşam alanlarının temizliğini insan sağlığı için gerekli hijyen koşullarında tutabilmesini engeller. Bu hijyen koşullarının sağlanamadığı durumlarda mahpusların birçok sağlık problemi yaşadığı CİSST uzmanlarının fazlasıyla gözlemlediği bir durumdur.

Türkiye hapishanelerinde mahpuslar tüm temizlik malzemelerini, koğuş temizliği için kullandıkları da dâhil olmak üzere, ücretini ödeyerek kantinden satın almak zorundadır. Bu durum, maddi imkânı olmayan mahpusların hijyen problemleriyle daha çok karşılaşmasına neden olmuştur.

³¹ "Uygulamaya Yönelik Genel Yazı"nın tam metni yayınlanmasa da, derneğimize gelen başvurular üzerinden derlenen bazı uygulamalar şu şekildedir: koşullarda kişi başına düşen nevresim ve çarşaf sayısının bire düşürülmesi, eski nevresim ve çarşafın tutanak altına alınmadan yenisinin verilmemesi, kova, leğen gibi plastik eşyaların 7 kişiye bir adet olacak şekilde verilmesi, çamaşır iplerinin 5 metreye indirilmesi, her koğuşa sadece bir çekpas verilmesi ve çekpas sapının 75 cm'den uzun olmaması.

Yemek

Mahpusların hapisanedeki en önemli gündelik problemlerinden biri yemeklerdir. Hapishanelerde 3 öğün yemek verilir³² ve 2019 yılında 3 öğün için ayrılan günlük bütçenin 8,5 TL olduğu söylenmiştir.³³ Yani üç öğün yemeğin toplam ücreti 8,5 TL'ye denk gelir. Her öğünde mahpuslar için hazırlanan yemeğin ne olacağı, bu bütçenin sınırlarınca belirlenir. Mahpusların yemekler konusunda dile getirdikleri şikâyetleri şöyle sıralamak mümkündür: yemeklerin kalitesiz ve sağlıksız yağlardan yapılması, bu yağlar sebebiyle sıklıkla mide ve bağırsak sorunları yaşamaları, yemek çeşidinin ve miktarının az olması, sık sık benzer veya aynı yemeklerin çıkması. Yemeklerde besin değerinin gözetilmediğini, vegan ve vejetaryen mahpusların uygun yemeğe ulaşırken fazlasıyla zorlandığını, sağlık sorunu yaşayan ve diyet yemek yemesi gereken mahpusların bu yemeklere erişemediklerini de belirtmek gerek. Mahpusların içme suyuna ücretini ödeyerek erişebilmesi, ücretini karşılayamadığı takdirde musluk suyu içmek zorunda kalması birçok hastalığın önünü açmaktadır.

Yatak - yastık

Yatak ve yastıklar konusunda da hijyenik olmayan durumlara karşılaşılabılır. Uzun süreler kullanılan yastıklar ve yataklar kirli olabilir, bunların belirli aralıklarla yenilenmesi her zaman söz konusu değildir. Yatak ve yastıklar yeni verilse dahi kalitesiz olabilir. Bu durum uzun süre hapishanelerde kalan kişilerde bel ve boyun fıtığı gibi sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu konuda aldığımız başvuruların sayısının çokluğundan, buna dair herhangi bir önlem alınmadığı çıkarımını yapabiliriz.

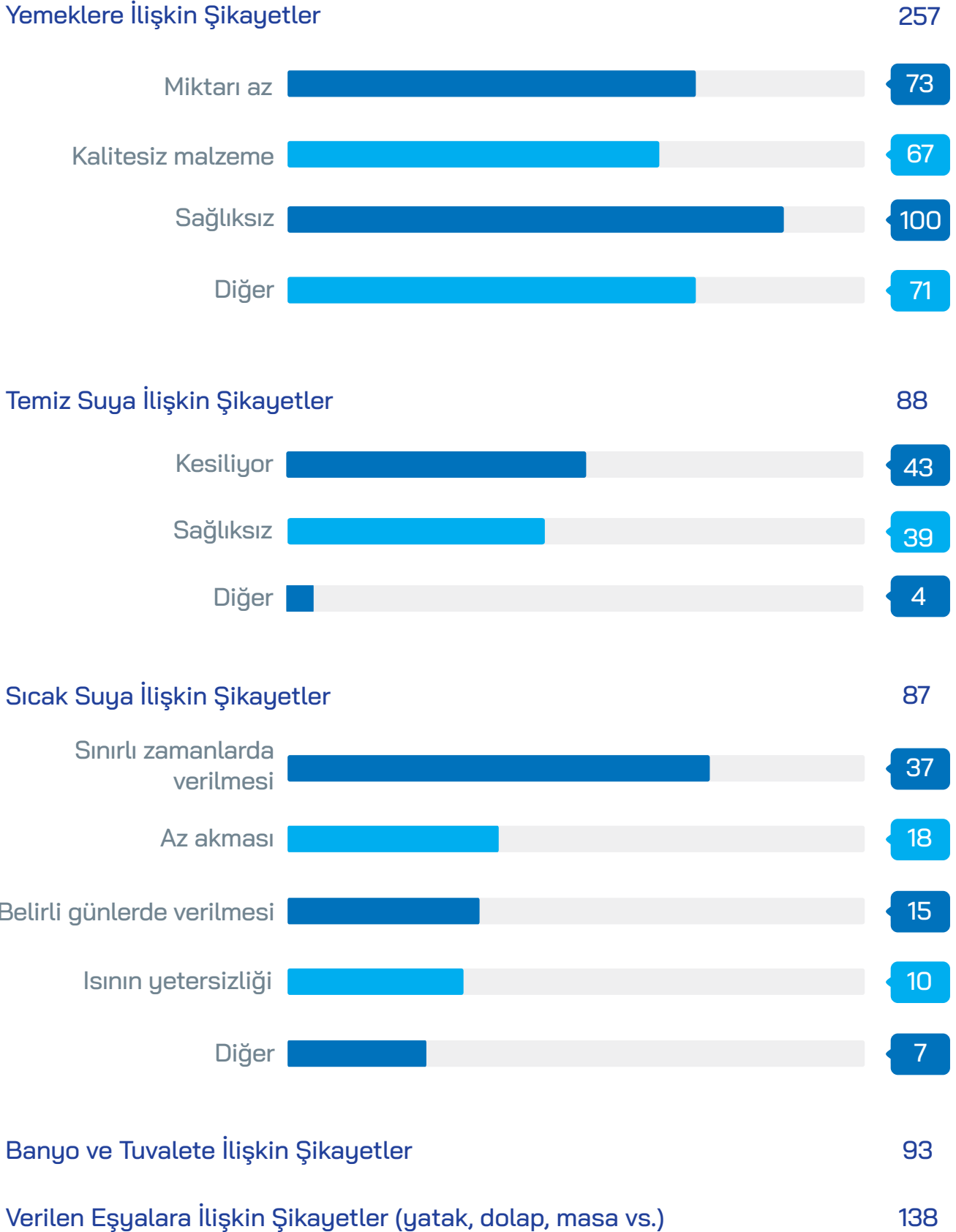
Koşullardaki kapasitenin artması, yer yatakları konmasına sebep olmuş, yere serilen yatakların temizliğinin sağlanması imkânsız hale gelmiştir. Koşulların yapısı itibarıyla yatakların bazı koşullarda tuvalet önüne serilmek zorunda kaldığına dair aktarılan şikâyetler de vardır. Mahpuslar, yatakları hatta zaman zaman yastık ve yorganları bile ortak kullanmak zorunda kalmışlardır. Yatak, yastık ve yorganın değişimi belirli aralıklarla yapılamamıştır. Bu süreçte açık hapishanelerde uyuz salgını olduğu da mahpuslar tarafından aktarılmıştır. Salgın hastalıklar sebebiyle mahpusların koşullardan çıkması engellenmiş, revire çıkartılmamış ve farklı hastalıkları olan mahpusların tedavileri bu nedenle gecikmiştir.

³² Yönetmeliğin 6. Maddesinde bu durum şöyle açıklanır: "Yönetmeliğe göre iâşe edilenlerin günlük gıdası Yönetmeliğin 5. Maddesindeki iâşe miktarı, çeşit ve gramajı üzerinden üç öğün olarak verilir. Öğünlerin gramaj ve kalori miktarları 5. Maddeye göre belirlenmiş esaslara bağlı kalınarak kurum müdürlüklerince tespit edilir." <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/10/20051026-9.html>

³³ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cezaevlerinde-yaklasik-286-bin-hukumlu-ve-tutuklu-var/1646397>

Hapishanelerin İç Yapısı ve Sorunlar*

* Bütün veriler 2019 yılına aittir.

Hak İhlalleri

OHAL sonrası çıkarılan KHK'ların kötü muamele ve insan hakları ihlallerine zemin hazırladığı, mevcut pek çok hakkın kısıtlanması anlamına geldiği ifade edilmelidir. 2016 yılında ilan edilen OHAL ile başlayan bu sürecin etkileri 2019 yılında da devam etmiş; mahpusların avukat görüşleri engellenmiş, avukat ve müvekkil görüşmelerinin gizliliği ilkesi ihlal edilmiş ve mahpusların dış dünya ile iletişimleri kısıtlanmıştır. Bunun yanı sıra, işkence ve şiddet vakalarında artış yaşanırken, mahpusların şikâyetlerini ilgili mercilere iletmeleri engellenmiştir. Disiplin cezalarında artış yaşanmış, kimi zaman bu disiplin cezaları şikâyetlerin iletilmesinde caydırıcı bir uygulama olarak kullanılmıştır.

5.1 Dış Dünya ile İletişim

Sevk

Mahpuslar ailelerine yakın olmak, eşlerini ve çocuklarını daha sık görebilmek, sağlık durumu iyi olmayan anne, baba ve aile büyüklerinin uzun süren seyahatler yapmalarını önlemek, yakınlarının maddi durumlarının görüş için gerekli ulaşım ve konaklama masraflarını karşılamada yetersiz olması gibi sebeplerle sevk talebinde bulunurlar. Maddi durumu iyi olmayan aileler, uzun yolculukların maddi yükünü karşılayamadıklarından kimi zaman çok uzun yıllar mahpusları görememektedirler. Mahpusun herhangi bir sebeple kendi isteğiyle sevk talep ettiği durumlarda sevk gerçekleşeceği ring aracının giderlerini kendisinin ödemesi gerekmektedir. CİSST'in bu konuda mahpuslar adına yaptığı başvuruların çok azına olumlu geri dönüş alınabilmiştir.

Zorunlu Sevk

OHAL ile başlayan ve sonrasında devam eden süreçte, özellikle Kürt siyasi mahpuslara yönelik kötü muamele ve ayrımcılığın aracı haline gelen zorunlu sevkler, mahpuslara keyfi olarak uygulanmaya başlanmıştır. Talepleri dışında gerçekleştirilen bu sevklerde mahpusların kantinden ücretini ödeyerek satın aldıkları TV, radyo ve vantilatör gibi eşyaları yanlarında götürmelerine izin verilmemiştir. Ayrıca, çoğu durumda mahpuslar bu sevkler sırasında kitap ve günlük gibi kişisel eşyalarını yanlarına alamamışlar, alabildikleri durumlarda da sevk edildikleri hapisanelerde bu eşyalara el konması durumuyla karşılaşmışlardır. Mahpuslar eşyalarına erişebilmek için sevk sonrası başvuruda bulduklarında ise eşyalar kendilerine gönderilmemiştir.

Zorunlu sevklerin, gerçekleşme nedenlerinden uygulanma biçimlerine kadar pek çok noktada tartışmalı olduğu ifade edilmelidir. Mahpuslardan alınan bilgilere göre, Kürt mahpuslar, etnik, politik kimlikleri nedeniyle genellikle ayrımcılık ve şiddete karşı daha açık ve tehlike altında oldukları şehirlere sevk edilmektedirler. Mahpusların yanı sıra, mahpus yakınları da yine etnik kimlikleri sebebiyle bu şehirlerde ayrımcılığa maruz kalmış, kalacak yer dahi bulamadıkları ve ziyaretlerini gerçekleştiremeden şehri terk etmek zorunda kaldıkları durumlar yaşanmıştır.

Bu sevklerin ani, herhangi bir hazırlık yapılmadan gerçekleştirilmeleri, sağlık durumu sebebiyle takip ve tedavisi süren mahpusların sağlıklarını ve tedavi süreçlerini olumsuz etkilemiştir. Sevk edilen mahpusların sağlık dosyaları kendileriyle birlikte götürülmediği için aylarca düzenli tedavi ve ilaca erişilemediği durumlar yaşanmıştır. Mahpusların hastalıklarının teşhis aşamasında oldukları durumlarda zorunlu sevkler tahlil ve teşhislerin yeniden yapılmasını gerektirmiş, bu da tedavi sürecine geçilmesini geciktirmiştir.

Mahpusların mahkemelerinin görüldüğü ilden uzak şehirlere sevk edilmeleri, mahkeme süreçlerinde aksamalar yaşanmasına neden olur. Mahpuslar, yargılandıkları illerin mahkemelerinden uzak hapisanelerde kaldıklarında mahkemeye SEGBİS ile katılmaları gerekir. Bu online araç üzerinden kendilerini ifade etmek istemeyen mahpuslar, davalarının görüldüğü mahkemeye doğrudan (fiziksel olarak) katılmayı talep ederler. Avukatları yargılandıkları ilde bulunan mahpuslar, başka bir ilde sevk edildiklerinde avukatlarını gereken sıklıkla göremezler; avukatlar dosyayı takip etmekte sıkıntı yaşar ve mahpuslara yasal sürece dair gerekli bilgilendirmeyi yapamaz. Sonuç olarak, tüm bu süreç mahpusun adil yargılanma hakkının ihlaline sebep olur.

Çıplak Arama

Mahpuslar bir hapisaneden başka bir hapisaneye kendi istekleriyle veya zorunlu olarak sevk edildiklerinde hapisaneye giriş aşamasında kendilerine çıplak arama dayatıldığını aktarmışlardır. Zaman zaman mahpuslar, mahkeme ve hastane dönüşlerinde de çıplak aramaya maruz kaldıklarını iddia etmişlerdir. Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 36. maddesinde hapisane aramasına ilişkin bilgi verilse de çıplak aramaya dair bir hükümden bahsedilmez.³⁴ Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük'ün³⁵ 46. Maddesinin 2. Fıkrasında arama usulleri tanımlanmış olsa da, gelen şikâyetlerde bu usullere uyulmadığı çok kez aktarılmıştır. Bu tüzükte "makul şüphe" olduğu durumlarda çıplak arama yapılabileceği ifade edilmiştir, ancak "makul şüphe"nin nasıl olduğu ve hangi durumlarda şüphenin "makul" sayılacağı tanımlanmamış ve yoruma açık bırakılmıştır. Bu durum da çıplak aramaya keyfi bir şekilde başvurulmasının ve rutin bir uygulama haline gelmesinin önünü açmıştır. Bu bağlamda çıplak arama, sıklıkla cezalandırma, aşağılama ve otorite kurma aracı olarak kullanılmıştır. Çıplak aramaya direnen, bu uygulamayı kabul etmeyen mahpuslar, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmış ve disiplin cezası almışlardır. Başvurularda arama esnasında bedenleri üzerinden aşağılandıkları, hakarete maruz kaldıkları ve arama kabinlerinde gerekli mahremiyetin sağlanmadığı aktarılmıştır.

İfade Özgürlüğü

CİSST'in Nisan 2019 yılında çıkardığı "Hapisanelerde İfade Özgürlüğü" kitabında³⁶ da belirtildiği üzere, CİSST'in 2018 yılında yazdığı mahpus sayısı artmış olsa da, mahpusların derneğe gönderdiği mektup sayılarında azalmalar olmuştur. Bunun sebebini, mahpusların sivil toplum örgütlerine gönderdikleri mektuplara el

³⁴ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5275.pdf>

³⁵ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060406-1.htm>

³⁶ Demirbaş H.B ve Korkut B. (2019). Hapisanelerde İfade Özgürlüğü, TCPS Yayınları.

konması ya da mektupların farklı nedenlerle kaybolması ile ilişkilendirmek mümkündür. Bu kısıtlamanın sadece mahpusların mektupları açısından değil, sivil toplum örgütlerinin (CİSST'in) mahpuslara gönderdiği mektuplar bağlamında da uygulandığını, mektupların mahpuslara gerekçesiz olarak teslim edilmediğini eklemek gerekir. 2019 yılında bu şikâyetlerin yoğunluğu azalsa da ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar devam etmiştir.

Görüş ve Telefona Getirilen Kısıtlamalar

Mahpusların aile ve yakınlarıyla ilişkilerinin normal düzeyde devam edebilmesi için görüşler büyük önem taşır. Son dönemde kapasite artışı ve kalabalıklaşmanın, görüş saatlerinin (yasada en az yarım saat, en fazla 1 saat olarak belirtilmiştir) en alt sınırdan kullandırılmasına neden olduğuna dair CİSST'e çok fazla şikâyet gelmiştir. Farklı illerde ikamet eden mahpus yakınlarının görüşlere gelebilmek için yaşadıkları yukarıda bahsi geçen fiziki ve ekonomik zorlukları hesaba kattığımızda, görüş sürelerinin alt sınırdan kullandırılmasının hem mahpuslar hem de görüşçüleri açısından ciddi mağduriyetlere sebep olduğu açıktır.

Bu dönemde yaşanan ve sonrasında da etkisi devam eden bir diğer durum ise, ailelerin görüş aşamasında onur kırıcı muameleye maruz kalarak aranmalarıdır. Aramanın amacıyla bağdaşmayan birçok ihlal³⁷ yaşanmış, bu duruma maruz kalmak istemeyen mahpus yakınları ziyaret sayısını azaltmak durumunda kalmıştır.

Mahpuslar telefon haklarını kullanabilmek için görüş gerçekleştireceği aile ve yakınlarının akrabalık bağlarını ispatlamak ve bu numaraları idareye vermek zorundadır. Her telefon görüşünde mahpusların telefonda kendilerini belirli bir usulle tanıtarak (tekmil vererek),³⁸ yakınlarıyla iletişime geçmeleri psikolojilerini olumsuz yönde etkilemiştir.³⁹ CİSST'e gelen başvurulardan siyasi mahpusların bu uygulamayı onur kırıcı bulmaları sebebiyle telefon haklarını asgariye indirdikleri veya hiç yapmadıkları anlaşılmaktadır.⁴⁰

Mektup ve Telefon Kısıtlaması

Kapalı hapisanelerde kalan mahpuslar şikâyetlerini sivil toplum örgütlerine yalnızca mektupla ulaştırabilirler. Bu nedenle mektuplar mahpusların dışarıyla kurduğu en önemli iletişim aracıdır. Bu hakkın kısıtlanması veya engellenmesi, dış dünyayla kurulan iletişimi büyük oranda ortadan kaldırır. Mahpusların aileleri ve yakınları ile iletişimde kalmaya devam etmesi için mektup ve diğer araçlarla erişiminin engellenmemesi ve kısıtlanmaması gerekir.⁴¹

³⁷ Çıplak arama yapılmış, bebek bezlerine bakılmış veya kadınların pedlerini çıkartmaları istenmiştir.

³⁸ Mahpus, telefonla yakınına aradığında ve karşı taraf telefonu açtığında ilk olarak kendi adını söyler, karşı tarafın da adını soyadını ve telefon numarasını tekrar etmesini ister ve bu süreç tamamlandıktan sonra görüşme başlar.
https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/um_telefon.pdf

³⁹ Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevlerinde Hükümlü ve Tutukuların Dışarıdaki Yakınlarıyla Telefon Görüşmeleri Hakkında Yönetmelik https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/um_telefon.pdf

⁴⁰ Demirbaş H.B ve Korkut B. (2019). Hapishanelerde İfade Özgürlüğü, TCPS Yayınları.

⁴¹ www.cte.adalet.gov.tr/menudekiler/uluslararası/tavsiye_kararlari.doc

Mahpusların yazdığı ve onlara gönderilen tüm mektuplar, hapishane idaresi tarafından denetlenir ve bu denetim hapishanelerde bulunan mektup okuma komisyonu tarafından gerçekleştirilir. Mektup okuma komisyonu sakıncalı bulunduğu yazışmayı disiplin kuruluna iletir ve disiplin kurulu mektuba el koyabilir. Bu durumda mektuba el koyulduğu bilgisinin mahpuslara bildirilmesi zorunludur. Ancak, daha öncesinde olduğu gibi 2019 yılında da mahpusların gönderdiği ve mahpuslara gönderilen mektuplara bilgi verilmeden el konması ve bu yazışmaların kaybolması, mahpusların CİSST'e sıklıkla iletildiği şikâyetlerden olmuştur. Mahpusların sivil toplum örgütlerine, aynı şekilde sivil toplum örgütlerinin mahpuslara gönderdiği mektuplar da çeşitli gerekçelerle engellenmiştir. APS ile gönderilmeyen mektupların üzerinde takip numarası bulunmaması sebebiyle mektuplar takip edilememiş ve sık sık kaybolmuştur. Ek olarak, mektupların içeriğine yönelik sıklıkla yapılan denetim mahpusların kendilerine de otosansür uygulamasına sebep olmuştur.

Sürelî-süresiz Yayın Kısıtlaması

Türkiye hapishanelerinde mahpusların haber alma ve dış dünya ile iletişim kurma hakları denetime tâbidir. Sürelî ve süresiz yayınlara ulaşabilmelerinin koşulu, bu yayınların ilk olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan ISBN-ISSN numaralarını taşıması ve hakkında toplatma ve yasaklama kararı olmamasıdır. Hapishane idarelerinin kurum güvenliğini tehlikeye düşüren veya müstehcen nitelik taşıyan yayınların engellenmesine yönelik yetkileri vardır,⁴² fakat bu yetkilerin zamanla sansürün yayılmasına neden olduğunu da ifade etmek gerekir. Yürürlüğe giren yeni yönetmelik ve genelgelerle birlikte, mahpusların sürelî ve süresiz yayınlara ulaşmaları konusunda ciddi sorunlar yaşanmıştır. Haklarında toplatma veya yasaklama kararı olmayan kitaplar mahpuslara verilmemiş, koğuş aramalarında kitaplar sakıncalı bulunarak toplatılmıştır. 2019 yılında dışarıda toplatma kararı olmayan Yeni Yaşam, Evrensel, Cumhuriyet gibi birçok gazete mahpusların taleplerine rağmen iletilmemiştir. Kültür sanat dergileri diye adlandırılacak dergilere de zaman zaman el konmuştur.

Öncesinde aile ve avukat görüşleri esnasında kuruma teslim edilen yayınlar mahpuslara verilebilirken, 2017 yılından sonra bu durum değişmiş, birçok hapishanede eş zamanlı çıkarılan Eğitim Kurul kararlarıyla⁴³ hem görüş esnasında hem de dışarıdan posta yoluyla gelen yayınlar verilmemeye başlanmıştır. Çoğunlukla siyasi mahpuslara yönelik olan bir diğer uygulama ise mahpusların yanlarında bulundurabilecekleri kitap sayısına getirilen sınırlamadır. Mahpusların yanlarında en fazla 7 ile 10 kitap bulundurmalarına izin veren bir uygulama getirilmiştir.⁴⁴

⁴² <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5275.pdf>

⁴³ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060406-1.htm>

⁴⁴ Kitap sayısını da içeren konuyla ilgili Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'na yapılan başvurunun kurul kararı: https://www.tihk.gov.tr/upload/file_editor/2019/10/1571992289.pdf

Radyo ve TV

OHAL sürecinde başlayan ve güncel olarak devam eden bir diğer kısıtlama ise radyo ve televizyonlar özelinde gerçekleşmiştir. Mahpusların talep ettiği, Türkiye’de yayın yasağı olmayan ve ana akım sayılacak birçok TV kanalı (Fox TV, CNN Türk, vb.), merkezi yayın sisteminden çıkarılarak izlenmeleri engellenmiştir. OHAL döneminde başlayan, günümüzde de devam eden bir diğer kısıtlama ise radyo bantları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Uzun dalga olan AM bantları olan radyolar toplatılıp, AM bantları çıkarılarak mahpuslara geri verilmiştir. Bu süreçte mahpuslar yalnızca kısa dalga olan FM bantlarına erişebilmişlerdir. Bu durum mahpusların uluslararası basını takip etmelerini kısıtlamıştır. AM bantlarının yasaklanması özellikle yabancı uyruklu mahpusları etkilemiş, hapisyanede farklı dillerde bilgiye erişebilme olanağı ortadan kalkmıştır.

Dilekçe Kısıtlaması

Mahpuslar şikâyetlerini ve yaşadıkları ihlalleri idari mercilere dilekçe yoluyla iletirler. Dilekçelerle ilgili yaşanan birçok sorun OHAL sürecinde yoğunlaşmış ve etkileri sonraki süreçte de devam etmiştir. Bu süreçte mahpusların yazdıkları dilekçelerin numaraları kendilerine verilmemiştir. Bu durum dilekçelerinin akıbetini takip edememelerine sebep olmuştur. Hapishane idaresinin inisiyatifine göre dilekçelerin işleme alınmadığı, dilekçelerin kaybolduğu durumlar da söz konusu olmuştur. Mahpuslar yazdıkları dilekçelerin içerikleri sebebiyle çeşitli misillemelere maruz kalmışlar, bu durum da şikâyetlerini iletme konusunda temkinli davranmalarına ve çoğu konuda şikâyetçi olmamalarına sebep olmuştur.

Dış Dünya ile İletişim*

Bulunduğu Hapishaneye Nasıl Sevk Edildi?

170

Zorla Sevk

158

İsteğe Bağlı Sevk

12

Neden Sevk Edilmek İstiyor?

429

Aileye Uzaklık

249

Ailedeki Diğer
Mahpuslardan Uzaklık

51

Sağlık Sorunları

36

Diğer

93

Ziyaretçisi Görüşe Neden Gelemiyor?

452

Uzaklık

165

Yol masraflarının
yüksekliği

78

Yaşlılık

67

Sağlık problemi

67

Aramalarda kötü muamele

23

Birden çok mahpusu
ziyaret

19

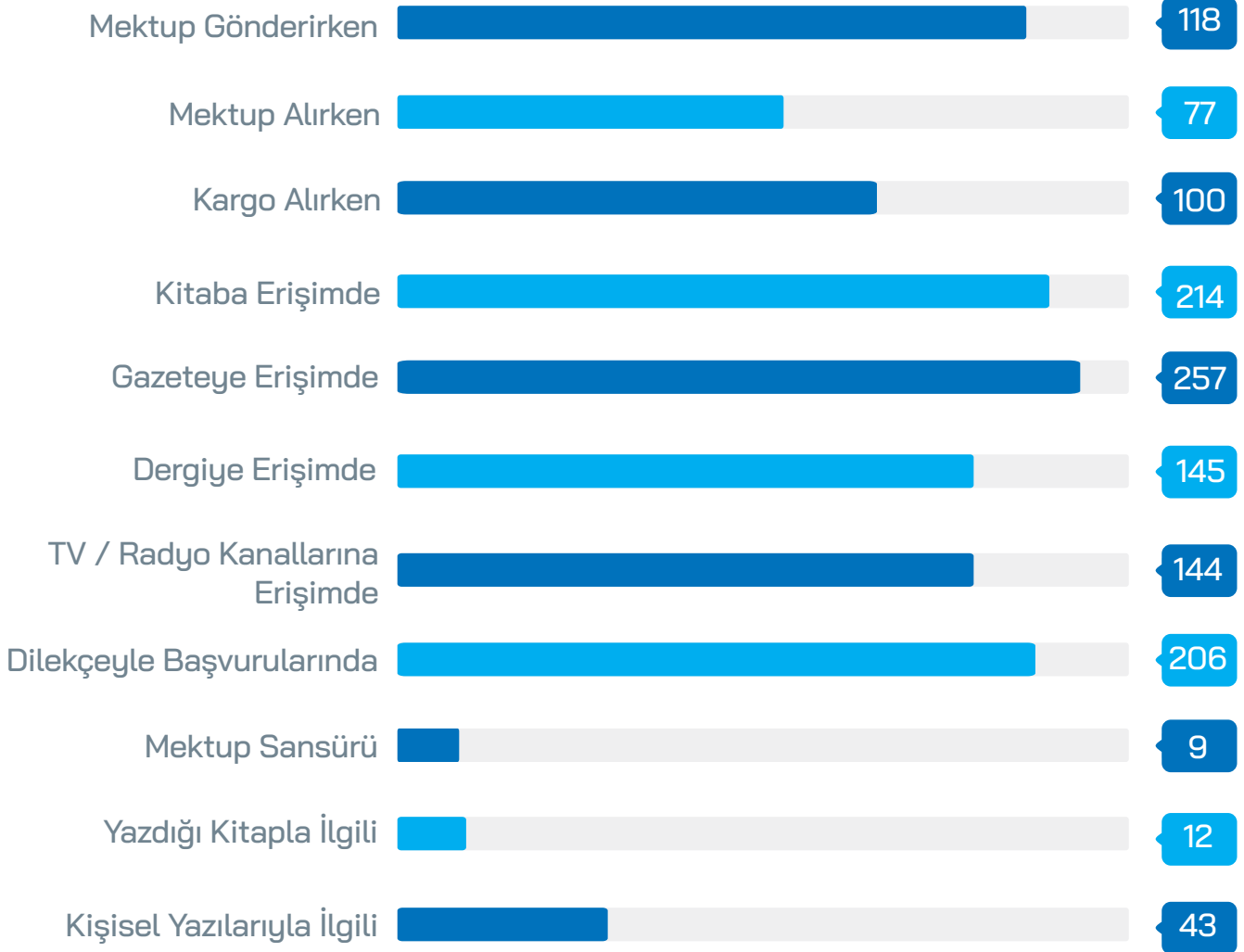
Diğer

33

* Bütün veriler 2019 yılına aittir.

İfade Özgürlüğü*

İfade Özgürlüğü Bağlamında Hangi Alanlarda Sorun Yaşıyor? 1325

* Bütün veriler 2019 yılına aittir.

5.2 İşkence ve Kötü Muamele

OHAL süreciyle birlikte yaygınlaşan ve “normalleşen” pek çok ihlalin etkileri sonrasında da sürmüştür. Bu süreçte koşullar, herhangi bir gerekçe gösterilmeden sıklıkla ve mahpusların ifadesiyle “provokatif” olarak aranmış, aramaların çoğu geç saatlerde ani baskınlar şeklinde yapılmıştır.

Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları'na göre aramaların insanlık onuruna ve aranılan kişilerin mahremiyetine saygı gösterilerek yapılması ve bu durumun yasal sınırlar içinde gerçekleşmesi gerekir. Ancak bu süreçteki uygulamalar, çoğunlukla asgari standartlara⁴⁵ riayet edilmeden keyfi biçimde gerçekleşmiş, bu durum mahpusların psikolojileri üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.

OHAL'de etkisi artan, OHAL'i takip eden süreçte etkisi görece azalmış olsa da, mahpuslardan aldığımız şikâyetlerde sıklıkla karşımıza çıkan bir diğer konu ise şiddet olmuştur. Sistemik olarak kaba dayak ve alet kullanarak zarar vermede artış yaşandığı, şiddetin etki alanının ve yoğunluğunun fazlasıyla arttığı, domuz bağına maruz kalınan durumların bile yaşandığı mahpuslar tarafından iletilmiştir.

CİSST'in işkence ve kötü muameleye dair aldığı şikâyetler, fiziksel şiddet üzerinde yoğunlaşmıştır. CİSST uzmanlarına göre bunun sebebi, mahpusların hakaret ve onur kırıcı davranışları bildirme eğilimlerinin düşük olmasıdır. Mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla özellikle adli mahpuslar, sözlü ve psikolojik şiddetle yoğun şekilde karşılaştıkları durumlarda bile bunu başvuru konusu haline getirmemişlerdir. Bu noktada, sözlü ve psikolojik şiddetin hapisane kültürü içerisinde ne kadar normalleşmiş olduğunu belirtmekte fayda var. Adli mahpusların, fiziksel şiddetin bir disiplin aracı olarak kullanılmasını kanıksamış olması sebebiyle, duruma dair şikâyet oranlarının oldukça düşük olduğunu ifade etmek gerekir.

Ayrıca 2019 yılında, hapisanelerde fiziksel şiddetin yanı sıra ayrımcı, ötekileştirici, kutuplaştırıcı söylem ve davranış biçimlerinin de yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. CİSST uzmanları, mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla mahpusların sıklıkla ayrımcılığa uğradıkları durumlarda bile bu durumu ayrımcılık olarak tanımlamadığını, normalleştirdiğini, bu nedenle de şikâyet konusu etmediklerini belirtmektedir.

İnfaz koruma memurlarına yönelik açılan soruşturmanın sonuçsuz kalması, bu başvurulara gelen cevaplarda hak ihlali tespit edilmemesinin getirdiği cezasızlık durumu, fiziksel, sözlü ve psikolojik şiddetin artmasına zemin hazırlamıştır. Mahpuslar, İKM'lerin kendilerine sık sık hakaret ve küfür ettiğini, mahpusları aşağıladığını ifade etmişlerdir.

Hapisanelerde yaşanan kalabalıklaşma, denetimi zorlaştırmış, bu durum hem mahpusları hem de çalışanları fazlasıyla etkilemiştir. Kalabalıklaşmanın getirdiği gerilimli ortam, hapisanelerde sözlü ve fiziksel şiddet vakalarında artışa sebep olmuş, mahpusların kendilerinden daha güçsüz mahpuslara zarar verme davranışlarında da artış yaşanmıştır. CİSST'e başvuran mahpuslar, İKM'lerin ve hapisane idaresiyle iyi ilişkileri olan mahpusların bu durumdan “cesaret alarak” diğer mahpuslara şiddet uyguladıklarına dair iddialarda bulunmuşlardır.

⁴⁵ <https://tihv.org.tr/ozel-raporlar-ve-degerlendirmeler/nelson-mandela-kurallari-mahpuslara-muameleye-dair-birlesmis-milletler-asgari-standart-kurallari/>

Kalabalıklaşma, şikâyetlerin ve başvuruların sonuçsuz kalması, İKM'lerden kaynaklı baskı gibi sebepler, halihazırda farklı sebeplerle sorunlar yaşayan mahpusların psikolojilerini olumsuz yönde etkilemiş, bu psikolojik sorunların kendine zarar verme ve intihar girişimi gibi ciddi sonuçlara sebebiyet verebildiği görülmüştür. CİSST'in bu konudaki verilere erişme konusundaki girişimleri sonuçsuz kalmıştır.

Disiplin Cezaları

OHAL'de etkisi artan, sonrasında da mahpusların haklarını aramaları konusunda caydırıcı etkisini sürdüren bir diğer durumun disiplin cezaları olduğunu söylemek mümkündür. 2019 yılında da mahpusların disiplin cezaları ile tehdit edilmelerinin, hak ihlallerini aktarmalarını engellediği sıklıkla gözlemlenmiştir. Disiplin cezaları bu süreçte, kendi tanımlarından gelen cezalandırıcı etkilerinin yanı sıra, mahpuslar üzerinde sıklıkla psikolojik bir baskı aracı olarak da kullanılmıştır.

Açık hapishanelerde de disiplin cezasıyla mahpuslar sıklıkla tehdit edilmiş, mahpuslar misillemeye maruz kalmamak için şikâyetlerini kimlik isimleri yerine anonim yapmayı tercih etmişlerdir. Açık hapishanelerde kalan mahpusların disiplin cezası almaları durumunda kapalı hapishaneye gönderilecekleri gerçeği, birçok şikâyetin aktarılmasını engellemiştir. CİSST'e kimlik bilgileri açık şekilde başvuran mahpusların çeşitli gerekçelerle misillemeye maruz kaldığı ve kapalı hapishanelere gönderildiği CİSST uzmanları tarafından belgelenmiştir. CİSST'in yaptığı idari başvurularda anonim şikâyetleri değerlendirmek üzere hapishaneleri ziyaret eden izleme heyetlerinin, şikâyeti yapan mahpus ile değil de, çoğunlukla idarenin seçtiği mahpuslarla görüşebilmesi de ihlallerin ortaya çıkmasını engellemiştir. 2019 yılında af çıkacağına ilişkin bakanlığın yaptığı örtük açıklamalar, birçok adli mahpusu umutlandırmış, disiplin cezası alarak cezalarının uzamasını istemeyen mahpuslar, yaşadıkları sorunları ve karşılaştıkları ayrımcılıkları sivil toplum örgütlerine aktarmama eğiliminde olmuşlardır.

Yukarıda bahsedilen disiplin cezalarının önemli bir kısmının iletişim hakkına yönelik oluşu, mahpusların dış dünya ile bağlarının kopmasına sebep olmuştur. 2017 yılından beri artarak sürmekte olan, iletişim hakkının kullanılmasını engelleyen cezalar, birçok mağduriyete sebep olmuştur. İletişim cezalarının istisnai olarak değil, sıklıkla ve uzun süreli verildiğine ilişkin şikâyetler artmış, dış dünya ile iletişim kurması engellenen mahpuslar fiili bir tecritle karşı karşıya bırakılmışlardır.

En ağır ceza olarak nitelendirilen ve nadiren verilmesi gereken hücre hapsi cezası⁴⁶ da bu süreçte çok sık uygulanmaya başlanmıştır. Hücre cezasının infazı esnasında yasada belirtilen birçok maddeye riayet edilmemiş, kurum içinde bulunan doktorun görüşü alınmamış, tek başına tutulamaz raporu olan mahpuslara da hücre cezası uygulanmıştır.⁴⁷

2019 yılından önce pratikte uygulanmayan 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 17. Maddesi de bu süreçte hapishanelerde uygulanmaya başlanmıştır.⁴⁸ Madde, "tutuklu veya hükümlü iken firar veya ayaklanma

⁴⁶ 5275 sayılı kanun 44 madde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.2324.pdf>

⁴⁷ 5275 sayılı kanun 120 madde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.2324.pdf>

⁴⁸ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf>

suçundan mahkûm edilmiş bulunanlar ile disiplin cezası olarak üç defa hücre hapsi cezası almış olanlar, bu disiplin cezaları kaldırılmış olsa bile şartlı salıverilmeden yararlanamazlar” ibaresini içerir. 2019 yılında sık sık verilen hücre hapsi cezaları sadece mahpusun diğer mahpuslardan tecrit edilmesiyle sınırlı kalmamış, koşullu salıverilme hakkının elinden alınmasıyla mahpusun hapisanede bulunacağı süreyi de etkilemiştir.

Tecrit

Hapishanelerin kapasitelerinde büyük bir artış yaşanırken hapishane personelinin sayısında aynı oranda artış olmadığı daha önce de ifade edilmişti. Kapasite artışının sosyal ve kültürel faaliyetlere ilk etkisi kurs, atölye ve sohbet alanlarının koşullara dönüştürülmesi olmuştur. Bunun yanı sıra, artan kapasitenin ihtiyaçlarına cevap verecek sayıda personelin olmaması -bu kurs ve atölyelere katılıma İKM eşliğinde gidilmesi şartıyla izin verildiğinden- mahpusların sosyal ve kültürel aktivitelere katılımlarını sınırlandırmıştır. Personel sayısının yetersiz oluşunun yanı sıra, personelin mahpusların bu etkinliklere katılımını kendi iş akışları açısından önemsememeleri de bu aktivitelere katılımın önüne geçmiştir. Mevcut atölyelere katılım sınırlandırıldığı gibi, mahpusların talep ettiği atölyeler de açılmamıştır. Yine aynı sebeplerle görülen bir başka kısıtlayıcı uygulama da, mahpusların farklı koşullardaki mahpuslarla gerçekleştirdikleri sohbet haklarının azaltılması veya durdurulmasıdır.

Bazı hapishanelerde farklı mahpus gruplarının yasal bir gerekçe sunulmadan tek kişilik koşullara alındığı, ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusların (aşağıda bahsedilecek) koşullarının bu gruplara uygulandığı aktarılmıştır. Tek başına kalamaz raporu bulunan mahpusların bile, tek kişilik hücrelerde tutulduğu durumlarla karşılaşmıştır.

İşkence ve Kötü Muamele*

Kim Tarafından Uygulanıyor?

471

İnfaz Koruma Memurları

308

İdare

114

Diğer

49

Kime Yönelik?

359

Gruba

195

Kişiye

164

Mahpuslar İşkence ve Kötü Muameleye Hangi Sebepten Uğradığını Düşünüyor

150

Siyasi görüş

92

Etnik köken

6

Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık (kadın)

5

Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık (LGBTİ+)

16

Diğer

37

Maruz Kaldığı Şiddet Türü

253

Sözselsel ve Psikolojik

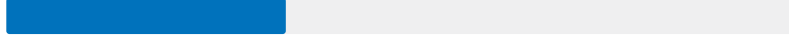
166

Fiziksel

17

Cinsel

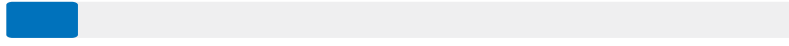
59

Ekonomik

4

Diğer

7

Maruz Kaldığı Fiziksel Şiddet Türü

141

kaba dayak

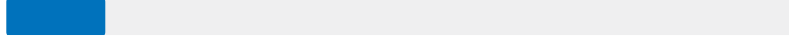
113

yerde sürüklenme

9

alet kullanarak dayak

9

Diğer

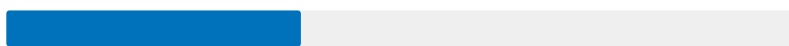

10

Maruz Kaldığı Sözselsel ve Psikolojik Şiddet Türü

142

Hakaret ve Aşağılama

38

Tehdit

104

* Bütün veriler 2019 yılına aittir.

5.3 Diğer Hak İhlalleri

Kimlik Kartı Taşıma Zorunluluğu

Aktarılan bir diğer şikâyet, yasada olan fakat uygulanmayan, hapisane içerisinde kimlik kartı taşıma zorunluluğunun uygulamaya sokulmasıdır. Mahpusların hapisane içerisinde revire giderken, atölye, spor gibi aktivitelere katılırken, telefon ve görüş odalarında kimlik kartı taşımaları zorunlu tutulmuştur. Siyasi mahpuslar, kimlik kartlarının üzerinde bulunan “terör” ibaresi sebebiyle bu kartları taşımayı kabul etmedikleri için revire çıkmadıklarını ve doktora gidemediklerini aktarmışlardır. Bu durum, siyasi mahpuslar için fiili bir tecride neden olmuştur.

Koşuş Aramaları

Sık sık ve keyfi yapılan koşuş aramaları 2019 yılında da gözlemlenmiştir. Bu aramaların gece saatlerinde yapılması mahpusları psikolojik olarak fazlasıyla etkilemiş, yönetim tarafından bu durum psikolojik baskı aracı haline getirilmiştir.

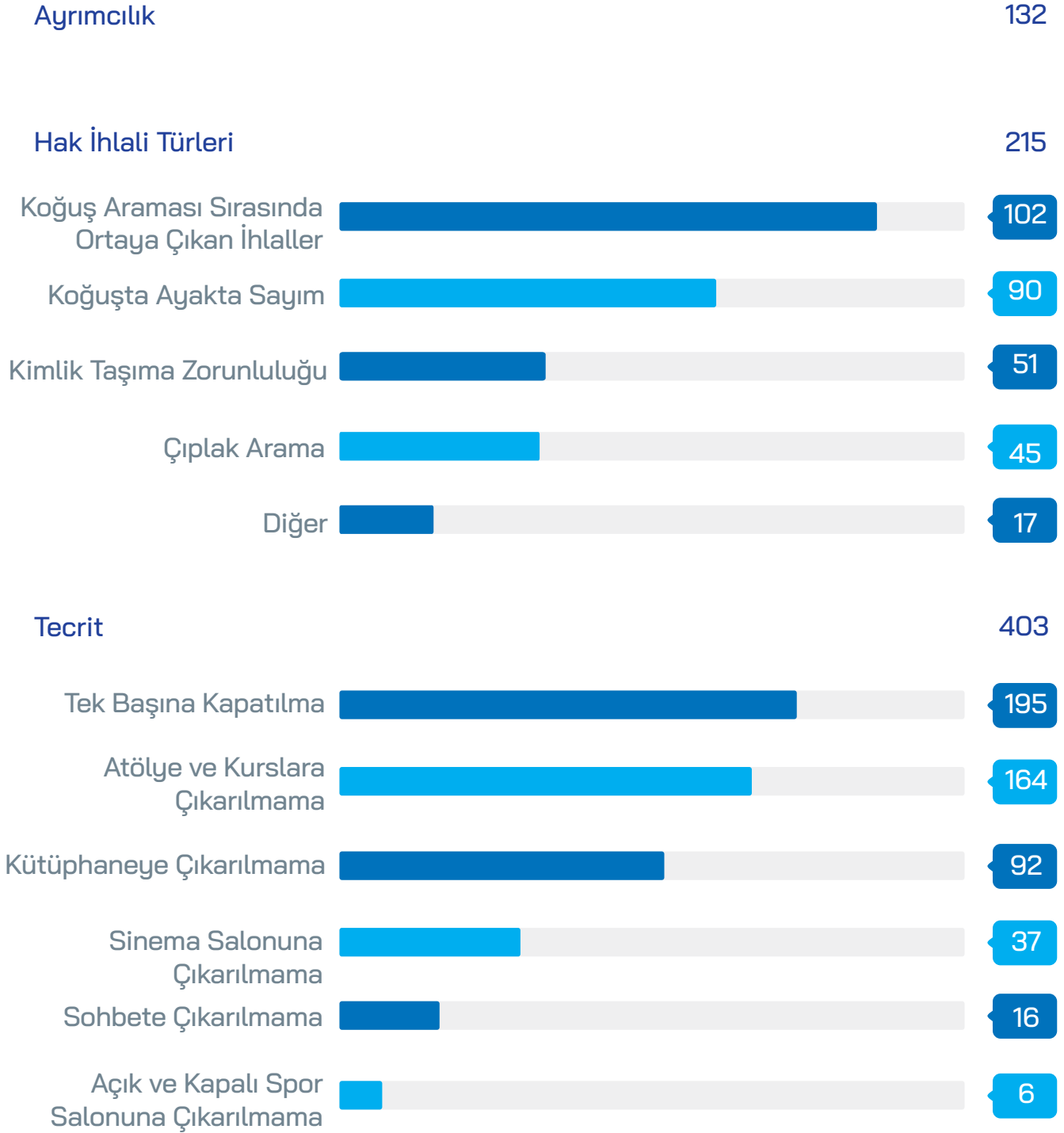
Mahpuslar eşyalarının dağıtıldığını, yasak sayılmayan, kantinlerden satın aldıkları eşyalara, günlük ya da ajanda olarak kullandıkları defterlerine ve kişisel eşyalarına el konduğunu aktarmış, bu aramaları “provokatif” olarak adlandırmışlardır. Mahpuslar aramalara itiraz ettiklerini, fakat çok kez fiziksel şiddete maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Havalandırma

Mahpusların havalandırma hakları da birçok kez sınırlandırılmış ve yapısı farklı gerekçelerle dönüşüme uğramıştır. Bu kısıtlamalar mahpusların gün ışığından ve temiz havadan faydalanamamasına sebep olurken, havalandırmaların üzerine çekilen tel örgülerin kışın soğuk hava etkisiyle buz tutması, mahpuslar için yeterli hava dolaşımının gerçekleşmesini engellemiştir. Bu süreçte yaşanan bir diğer sorun ise havalandırmaların kapılarının bilinçli olarak geç açılıp erken kapatılmasına ilişkindir.⁴⁹

⁴⁹ Bölgenin coğrafi koşulları değerlendirilerek havanın aydınlanma ve kararma saatleri esas alınır: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060406-1.htm>

Diğer Hak İhlalleri*

* Bütün veriler 2019 yılına aittir.

5.4 Cezasızlık

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi mahpusların yaşadıkları işkence ve kötü muamelelere ilişkin yaptıkları başvurularda hak ihlali tespitinin yapılamaması, soruşturmaların sonuçsuz kalması ve olumlu cevap alınmaması, mahpusların hak arama motivasyonlarını düşürmüştür, bu da başvuruların azalmasına sebep olmuştur. 2019 yılında mahpuslardan gelen şikâyetler üzerine yapılan idari başvurularda işkence ve kötü muamele tespitine ilişkin olumlu cevap alınmamıştır.⁵⁰

Mahpuslar işkence ve kötü muamele sonrasında darp raporu almak istediklerinde hastane sevkleri geciktirilmiş, belirli bir süre sonra yapılan sevklerde darp tespit raporu verilmediği aktarılmıştır. Tıbben kötü muameleyi raporlama sorumluluğu bulunan bazı hekimlerin, bu yönde başvuruda bulunan mahpuslara bilinçli olarak darp raporu vermediği mahpuslar tarafından ifade edilmiştir. Kimi zaman ise verilen darp raporlarında mahpusun gördüğü fiziksel vb. hasarın kendisi tarafından yapılmış olduğu yönünde yorumlar bulunduğu ifade edilmiştir. Yaşanılan kötü muamelelerin tespitine yönelik kamera görüntülerinin delil olarak kullanılmasını isteyen mahpusların dilekçeleri geciktirilerek ancak 90 gün sonra (kamera görüntüleri silindikten sonra) işleme alınmıştır.

5.5 Açlık Grevleri

Kasım 2018 tarihinde başlayan açlık grevlerine 3200 kişi katılmıştı. Hapishanelerde de süresiz dönüşsüz ölüm orucuna 15 mahpus 30 Nisan 2019 tarihinde, 15 mahpus da 10 Mayıs 2019 tarihinde başladıklarını açıklamışlardı.⁵¹ Açlık grevinde olan 7 mahpus, taleplerinin kabul edilmemesi sebebiyle yaşamlarına son vermişlerdir. Yaşamlarına son veren mahpusların isimleri şöyledir: Zülküf Gezen (Tekirdağ Hapishanesi), Ayten Beçet (Gebze Kadın Hapishanesi), Zehra Sağlam (Oltu Hapishanesi), Medya Çınar (Mardin Hapishanesi), Mahsum Pamay (Elazığ Hapishanesi), Yonca Akici (İzmir Hapishanesi), Sıraç Yüksek (Osmaniye Hapishanesi).

Açlık grevlerini takip eden izleme heyetleri ve bağımsız avukatlar, mahpusların ileri derecede görme, iştme kaybı yaşadıklarını, tansiyon ve yüksek ateşlerinin olduğunu, sıvı almada zorlandıklarını ve yaşamlarının kritik aşamada olduğunu belirtmiştir. Bu süreçte mahpusların vitamin almada yaşadıkları zorluklar ve bağımsız sağlık heyetleri tarafından muayene edilmelerine getirilen engeller konusunda şikâyetleri olmuştur. Açlık grevleri 26 Mayıs 2019 tarihinde sona ermiştir.

⁵⁰ Daha detaylı bilgi için bkz. "İnsan Hakları İhlalleri Başvuru Cevapları Raporu 01.01.2016 – 31.12.2019" http://cisst.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/insan_haklari_basvuru_raporu.pdf

⁵¹ "Leyla Güven Açlık Grevini Sonlandırıyorum" <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/208859-leyla-guven-aclik-grevini-sonlandiriyorum> Erişim Tarihi: 12.03.2020.

Sağlık

Türkiye hapisanelerinde koşulların iyileştirilmesine yönelik düzenlemeler yapılmaması, hasta olmayan kişilerin sağlıklarının bozulmasına, hasta mahpusların durumlarının daha da kötüye gitmesine ve tedavilerin gecikmesinden kaynaklı sağlık problemlerinin ağırlaşmasına neden olmakta, kimi zaman tüm bu olumsuz koşullar ölümlerle sonuçlanmaktadır.

Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza ve Muamelenin Önlenmesi Komitesi (CPT) mahpusların sağlık hizmetlerinden eşit faydalanmaları konusunda bir öncelikler listesi belirlemiştir. Bunlar: doktora erişim, bakımda eşitlik, hastanın onayı ve gizlilik, önleyici sağlık hizmetleri, özellikle ağır ve ölümcül hastalar başta olmak üzere insani yardım, sağlık personelinin mesleki bağımsızlığı ve yetkinliğidir.

6.1 Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri

Mahpusların hapisane revirleri, hastaneye sevk ve dış ünitesi hizmetlerinden oluşan birinci basamak sağlık hizmetlerine erişimi elzem olsa da, hapisanelerde bu hakları zaman zaman kısıtlanır. Hapisanelerin kalabalık oluşundan kaynaklı pek çok mahpus revire çıkarılma, hastaneye sevk edilme süreçlerine dair çok fazla sorun yaşar. Hasta mahpusların muayene olabilmeleri için belirlenen bazı adımlar vardır. Tedavi olabilmek için ilk önce kuruma dilekçe yazarlar, mahpuslar dilekçe tarihlerine göre birinci basamak sağlık hizmetinin verildiği revirlere çıkarılır.

Hapisanelerde bulunan revirlerin malzeme ve personel bakımından yetersiz olması sebebiyle tedavi süreçleri aksamaktadır. Mahpuslar revire çıkabilmek için haftalarca, hatta aylarca beklediklerini söylemişlerdir. Revirde bulunan doktor sayısının az, mahpus sayısının ise çok oluşu doktorla görüşme süresini azaltır, alınan hizmetin kalitesini de düşürür. Görüşme sürelerinin kısa olması, mahpusların yaşadıkları sağlık probleminin teşhisini ve tedavisini de olumsuz etkiler. Sağlık hizmetine erişimi engelleyen, hastalığın düzenli takibini ve tedavisini aksatan şeylerden biri de, hapisanelerde düzenli hekim bulundurulmaması, görevlendirilen aile hekimlerinin de sürekli değişiyor olmasıdır.⁵²

Hapisane doktoru, mahpusun tedavisinin revirde mümkün olmadığına karar verirse mahpusu hastaneye sevk edebilir. Mahpusun başka bir doktorla görüşme veya farklı bir tedavi görme yönünde talebi olsa dahi, doktor uygun görmezse bu sevk gerçekleşemez. 2019 yılında mahpuslardan CİSST'e, hastalığın teşhis aşamasındayken hastane sevklerinin gerçekleşmediği veya geciktiği için hastalıklarının ilerlediğine ilişkin çok sayıda şikâyet gelmiştir.

⁵² <http://www.cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/292019142507p34.pdf>

Hastane sevki yapılması için hastanelerden randevu alındıktan sonra, bu bilgi mahpusa ve mahpusu ringle hastaneye götürecek jandarmaya aktarılır. Hastane sevkleri için yeterli sayıda personelin bulunmaması, ring sayısının azlığı ya da ring seferlerinin mahkeme günlerine ayrılması, hastane sevklerinin gecikmesine sebep olur. Bu nedenlerle mahpusların hastaneye sevk edilmesi aylar sürebilir. Ağır hasta ve düzenli tetkik yapılması gereken mahpusların sevklerinin zamanında yapılması hayati önem taşımaktadır. Yaşanabilecek herhangi bir gecikmenin, mahpusun sağlığı üzerinde yaratacağı etki oldukça fazladır. Mahpusun sağlık durumu ve öngörülen tedavi kendisiyle paylaşılmaz. Süreç, hapishanedeki revir doktoru ve mahpusun sevk edildiği hastanedeki doktor üzerinden ilerler. Eğer mahpusun aldığı sağlık hizmetine ve tedavi sürecine dair bir itirazı olursa, gerekli tüm prosedürleri en baştan tekrar etmesi gerekir. Tüm bunlara ek olarak mahpusun sağlık durumunun, sevk edildiği hastanede aynı doktor tarafından takip edilmemesi düzenli tedavinin aksamasına neden olur. Ayrıca çoklu hastalığı olan ve tetkiklerinin farklı servislerde yapılması gereken mahpusların, tüm bu süreci herhangi bir aksaklık yaşamadan gerçekleştirebilmesi neredeyse imkânsızdır.

Mahpusların ciddi sağlık problemleri yaşadıkları, ivedi şekilde hastaneye sevk edilmeleri gerektiği durumlarda koşullarındaki acil butonunu kullanmaları gerekir. Eğer bu süreç hapishanede doktorun bulunmadığı bir zamanda gerçekleşirse, durumun acil olup olmadığına, ambulans çağırılması gerekip gerekmediğine hapishanede bulunan görevli personel ve o personelin amirleri karar verir. Hasta mahpusun sevk edileceği hastanenin ambulans hizmeti varsa ve kullanıma uygunsa ambulans hapishaneye gelir. Daha önce de ifade edildiği üzere bütün bu prosedür, sürenin uzamasına sebebiyet verdiği gibi hapishaneler ve hastaneler arası mesafenin uzunluğu da birçok probleme sebep olur. Sağlık personelinin olmadığı durumlarda tedavinin aciliyetine konuda uzmanlığı olmayan hapishane personelinin karar vermesi, mahpusun sağlık hakkına erişimini engelleme riski taşır.

Hapishanelerde hastane sevkleri için kullanılan ring araçları 8-12-18'er kişiliktir ve içlerinde tek, üç veya altı kişilik bölümler bulunur. Mahpuslar bu bölmelerde elleri kelepçeli olarak hastaneye götürülür. Yeni hizmet vermeye başlayan ringler, oda şeklinde, mahpusların tek başına tutulduğu, ayağa kalkmadığı ve kelepçelendiği şekilde tasarlanmıştır. Bu ringlerin kaza veya yangın gibi durumlarda mahpusların hayatını tehlikeye atacağını, mahpusların can güvenliğini sağlayamayacağını belirtmek gerekir. Ringlerde güvenlik çıkışı olsa da, tek kişilik bölümlerin kilitleniyor ve mahpusların bu bölümlerde kelepçeli şekilde tutuluyor oluşu, acil bir durumda mahpusların tahliye edilmesini aksatarak ciddi sonuçlar doğurma riskini taşır.

Mahpuslar tarafından ringlerin yapısı itibarıyla havalandırmalarının çoğunlukla çalışmadığı, yazın çok sıcak, kışın çok soğuk olduğu, sürekli havasız olduğu ve kötü koktuğuna ilişkin şikâyetler de aktarılmıştır. Eğer hastanelerdeki mahpus bekleme odaları doluyorsa veya bu alanın uygun olmadığı belirtilmişse, hasta mahpuslar saatlerce ring aracının içinde beklemek durumunda kalır. Uzun süre ring aracında bekletilmek ağır hasta ve yaşlı mahpusların sağlık durumlarını daha da kötü etkiler. Hijyenik olmayan bu koşullar, mahpusların yeni hastalıklar kapma olasılığını da artırır.

Hapishanelerin diş ünitelerinde de birçok sorun yaşanır. Diş ünitelerinde pek çok işlemin malzeme yokluğundan kaynaklı olarak yapılamadığı, bu nedenle mahpusların sevk edilebilmek için aylarca bekletildiği aktarılmıştır.

Bunların yanı sıra, hapishanelerde düzenli sağlık personelinin bulunmaması, iğne kullanımı veya pansuman gibi ihtiyaçların belirli aralıklarla uygulanmasını da engeller. Sağlık personelinin bulunmadığı durumlarda mahpuslar bu gereksinimleri için koğuş arkadaşlarından destek isteyebilmekte, bu da yetkinliği olmayan kişilerin tıbbi müdahalede bulunmasından kaynaklanabilecek pek çok ciddi sorunun önünü açmaktadır.

6.2 İkinci ve Üçüncü Basamak Sağlık Hizmetleri

Mahkûm Bekleme Odaları ve Koğuşları

Mahpuslar revirden sevk edilip ringlerle hastaneye gidebildiklerinde, koşullar uygunsa mahkûm bekleme odalarında beklemeleri gerekir. Her hastanede mahkûm bekleme odasının olmayışı, olanların ise yetersizliği mahpusların ringlerde bekletilmesine neden olur. Mahkûm bekleme odalarını kadın ve erkek, yetişkin ve çocuk, LGBTİ+ ve LGBTİ+ olmayan mahpuslar, siyasi ve adli mahpuslar birlikte kullanamamaktadır. Eğer bekleme odasında bir siyasi erkek mahpus varsa, odaya yalnızca bir başka siyasi erkek mahpus alınabilir. Bu durum hastanelerdeki mahkûm koğuşlarında da geçerlidir. Mahkûm koğuşlarının nerede hizmet vereceğine hastane idaresi karar verir. Bu koğuşlar çoğunlukla, hastanelerin az kullanılan ve ücra yerlerinde bulunur. Bunlar morgun yanında olabildiği gibi, yeterli havanın giremeyeceği eksi katlarda da olabilir. Bu koğuşlar tek kişilik olabileceği gibi birden fazla mahpusun birlikte kalabileceği şekilde de olabilir.

Bekleme odaları ve koğuşların kirliliği, yeterince temizlenmediği, sabun ve tuvalet kağıdı gibi malzemelerin temininin yapılmadığı da aktarılan şikâyetler arasındadır. Bekleme odalarını birlikte kullanan mahpusların hastalıkları dikkate alınmadan, bulaşıcı hastalık riskleri göz önünde bulundurulmadan aynı alanı paylaşmaları birçok probleme sebep olabilir.

Bekleme odaları veya ringlerde bekletilen mahpuslar, sıraları geldiğinde doktorla görüşürler. Jandarmaların bu sevklerde görev tanımları bellidir.⁵³ Doktorun talep etmesi durumunda jandarma muayene odasına girebilir. Mahpuslar doktorla görüştükleri süre boyunca jandarmaların kapıda veya muayene alanına yakın bir yerde beklediklerini aktarmışlar ve bu konuda şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Bu durum doktor ve hasta arasında olması gereken mahremiyetin, jandarmalar tarafından ihlal edilmesine neden olur ve çoğu zaman doktorlar bu duruma müdahale etmez. Doktorun bu tutumu, mahpusun yaşadığı sağlık problemini detaylıca anlatamamasına ve güven ilişkisi kuramamasına neden olur. Zaman zaman mahpuslar, hapishane revirindeki aile hekimi ya da sevk edildikleri hastanedeki hekim tarafından suç tipleri, etnik köken, cinsel yönelim ya da cinsiyet kimliklerinden dolayı ayrımcı ve kelepçeli muayene gibi kötü muamelelere maruz kalırlar.

Bu yaşanan ihlallere ek olarak, mahpusların hastaneye sevk edildiklerinde, İstanbul Protokolü'nde de aksi ifade edilmesine rağmen, kelepçeli muayene edilmesi söz konusudur.⁵⁴ Mahpusların muayene odasında kelepçeli şekilde tutulması, kimi zaman jandarmanın isteğiyle gerçekleştiği gibi kimi zaman da bunu talep eden doktorlar olur. Bu durumu kabul etmeyen mahpuslar tedavi olmadan hapishaneye geri götürülürler.⁵⁵

Türkiye hapisanelerinde sağlık sorunu yaşayan mahpusların "cezalarının ertelenmesi" 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 42. maddesi ile düzenlenmiştir. Hapis cezasının infazının hastalık nedeniyle ertelenmesi için raporun Adli Tıp Kurumu ya da tam teşekküllü bir devlet hastanesince düzenlenmesi, ATK tarafından onaylanan rapor ile Cumhuriyet Başsavcılığına başvuru yapılması gerekir.

Eğer Cumhuriyet Başsavcılığı onay verirse kişi bir sağlık kurumunda tedavi olur ve orada geçen süre cezasının infazı için hapishanede geçirmesi gereken süreden düşülür. Tedavi bittiğinde mahpus, devam eden cezası varsa infazının kalanını hapishanede geçirir.

Yaşlı, çoklu ve kronik hastalığı olan ağır hasta mahpusların hapisane koşullarında kalamayacaklarına ilişkin aldıkları raporu verme yetkisine sahip tek merciinin Adli Tıp Kurumu olması gecikmelere sebep olur. Mahpuslar ATK'daki görüşmelerin kısa sürdüğünü, durumlarının detaylı olarak incelenmediğini aktarmışlardır. "Cezanın İnfazının Ertelenmesi" kararından yararlanabilecek pek çok mahpus, bunun için gereken sağlık raporunu ATK'dan almasına rağmen, Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından ceza ertelemesine gidilmemekte ve mahpuslar hapishanede tutulmaya devam edilmektedir.

⁵³ Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetim, Dış Koruma, Hükümlü ve Tutukluların Sevk ve Nakiller İle Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Protokol'ün 38. maddesinin 1. fıkrasına göre, "Ceza infaz kurumu müdürlüğü bulunan yerlerdeki hastanelerde firara karşı engellerin bulunduğu muhafazalı muayene odaları oluşturulur." 2. fıkraya göre "Hükümlü ve tutukluların hastanelerde muayeneleri, firara karşı engellerin bulunduğu muhafazalı odalarda yapılır. Jandarma muayene esnasında oda dışında bulunur ve gerekli güvenlik tedbirlerini alır. Doktorun yazılı olarak talep etmesi halinde jandarma muayene odasında bulunur."

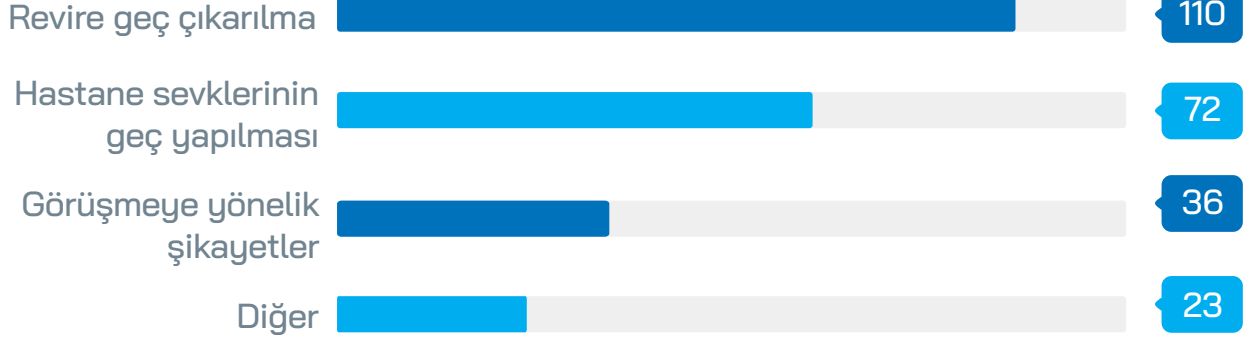
⁵⁴ İstanbul Protokolünde tıbbi muayenenin uygulanış şekline dair: "Muayene, kelepçe ve benzeri hiçbir kısıtlama aracının olmadığı koşullarda yapılmalıdır," demektir.

⁵⁵ Kelepçeli muayene uygulaması hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Korkut, B. (2018). Türkiye'de Hasta Mahpus Olmak, TCPS Kitaplığı.

Sağlık*

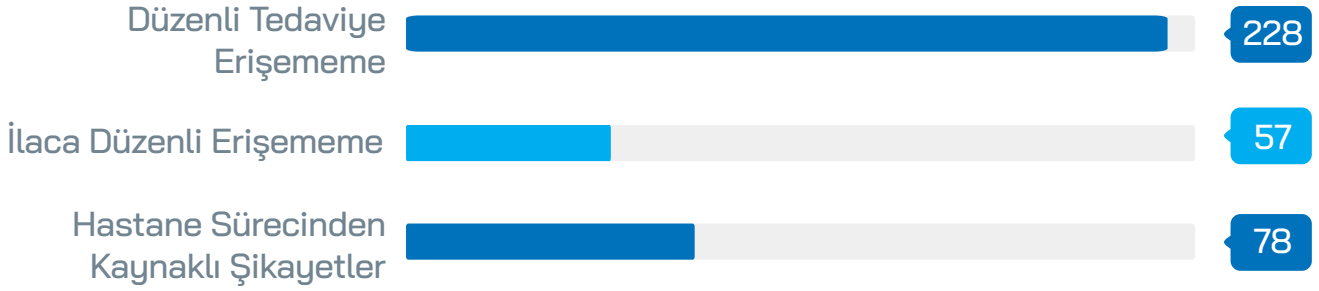
Revir Kaynaklı Şikayetler

241

Sağlık Hizmetine Erişimden Kaynaklı Şikayetler

363

Süreğen Hastalıklar Kaynaklı Şikayetler

134

Çoklu Hastalıklar Kaynaklı Şikayetler

83

Ağır Hasta Olmaktan Kaynaklı Şikayetler

20

* Bütün veriler 2019 yılına aittir.

Hastalıkların dağılımı

338

Ortopedi ve Travmatoloji,
Fizik Tedavi

116

İç Hastalıkları

54

Göğüs Hastalıkları

51

Psikiyatri, Psikoloji

50

Gastroenteroloji

43

Nöroloji

41

Kardiyoloji

39

Üroloji

36

Göz Hastalıkları

33

Kalp ve Damar Cerrahisi

31

Ağız ve Diş Sağlığı

29

Kulak Burun Boğaz

26

Genel Cerrahi

18

Endokrinoloji ve
Metabolizma

13

Beyin Cerrahi

13

Onkoloji

10

Diğer

44

Sağlık Sorunu Yaşayan Mahpuslar *

339

MEKTUPLAŞILAN MAHPUS SAYISI

850

VAKA SAYISI

114

SEVK TALEBİ

58

GÖRÜŞ

85

İŞKENCE VE KÖTÜ MUAMELE

85

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

28

DİĞER HAK İHLALLERİ

244

DİĞER ÖZEL İHTİYAÇLAR **

66

HAPİSHANELERİN İÇ YAPISI VE SORUNLAR

* Bütün veriler 2019 yılına aittir.

** Birden fazla özel ihtiyacı olan mahpus gruplarının yaşadığı çoklu sorunlar.

Tematik Alanlar

7.1 Çocuk Mahpuslar

Genel Durum

Türkiye'deki ceza adalet sisteminde çocukların cezai sorumluluğu 12 yaşında başlar. Türkiye'de çocuk mahpuslar için özel olarak oluşturulmuş iki kurum türü vardır. Tutuklu yargılanan çocuklar ile kapalı cezaevine iade yönünde disiplin cezası alan hükümlü çocukların tutulduğu çocuk ve gençlik kapalı ceza infaz kurumlarının, kurumsal organizasyon bakımından yetişkin hapisanelerinden neredeyse tek farkı, her çocuğun ayrı bir odası olacak şekilde düzenlenmiş olmalarıdır. Eğitim evleri ise yargılama dosyasında hapis cezası kesinleşen çocukların tutulduğu, açık hapisane yapısına benzeyen ceza infaz kurumlarıdır.⁵⁶ Bununla birlikte, çocuk mahpus nüfusunun yaklaşık yarısı yetişkin hapisanelerinin çocuk koşullarında tutulur. Bu durum sebebiyle, çocuklar için görece daha iyi koşullara sahip olan çocuk hapisanelerinin imkânlarından tüm çocuklar faydalanamaz. CTE tarafından paylaşılan son verilere göre 20 Kasım 2018 itibarıyla hapisanelerdeki 12 - 18 yaş arası toplam çocuk sayısı 3.019, 0 - 6 yaş arası çocuk sayısı ise 743'tür.⁵⁷

Çocuk mahpuslar özelinde düşünüldüğünde hapsedilmenin etkilerinin, yetişkin mahpuslarla karşılaştırıldığında daha ciddi sonuçlar doğurduğu ve başkaca hak ihlallerine de sebep olduğu görülebilir. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin temel ilkelerinden biri olan "çocuğun yüksek yararının gözetilmesi" ilkesi uyarınca, çocukların hapisane yaşamında da daima gözetilmesi gereklidir.⁵⁸ Aile yaşamının korunması, eğitime erişim, gelişme hakkı, görüşünün alınması ilkesi gibi her çocuğun erişiminin mümkün olması gereken hakların, hapisane şartlarında sınırlandırılmış olması çocuğun yüksek yararının korunması ilkesine son derece ters şartlar anlamına gelir.

Öne Çıkan Problemler

Derneğin çocuk tematik alanında 2019 yılında gerçekleştirdiği toplam 173 mektuplaşma faaliyeti vardır. Mektuplaşılacak çocuklardan alınan ya da mahpus yakınlarının danışma hattı gibi kanallarla CİSST'e ulaşması sonucu elde edilen bilgiler ışığında yapılan insan hakları başvuruları, ağırlıklı olarak çocukların nakil

⁵⁶ 2019 itibarıyla Ankara, Diyarbakır, Hatay, Kayseri, Mersin, İstanbul, İzmir'de olmak üzere toplam 7 tane çocuk ve gençlik kapalı ceza infaz kurumu; Ankara, Elazığ, İstanbul ve İzmir'de olmak üzere 4 tane çocuk eğitim evi bulunur.

⁵⁷ Bu veriler 14 Kasım 2018 tarihinde Ceza ve Tevkif evleri Genel Müdürlüğü'nün Meclis İnsan Hakları Komisyonuna yaptığı sunumda aktarılmıştır. Toplantıya katılan milletvekilleri bu sunumu mail üzerinden CİSST ile paylaşmıştır.

⁵⁸ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çocuğun Yüksek Yararının Gözetilmesi İlkesi Madde 3 - 1. "Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir. 2. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar. 3. Taraf Devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların; hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarca konulan ölçülere uymalarını taahhüt ederler."

talepleri, şiddet iddiaları ve disiplin cezaları üzerine yoğunlaşmıştır. Bu başvurulara ek olarak, etkinliklere çıkamama, sağlığa erişim, ücretsiz mektuplaşma gibi başlıklarda 2019 yılında toplam 114 başvuru yapılmıştır.

Açığa Ayrılma Talepleri

Yasalarda çocuk mahpuslar için öngörülen disiplin cezaları, yetişkinlerinkinden farklıdır. Çocuklara uygulanan kapalıya iade disiplin cezası, eğitimevinde tutulan hükmü kesinleşmiş çocukların yasada öngörülen sebeplerle 6 ay süreliğine kapalı hapis haneye gönderilmesidir. 6 aylık cezayı kapalı hapis hanede dolduran çocuk, eğitimevine geri gönderilir. Bu noktada, çocuk 6 aylık süresini kapalıda tamamladığı sırada 18 yaşını doldurmuş ise yetişkin mahpus statüsüne geçer. Dolayısıyla, kendisine uygulanan açık hapis haneye ayrılma şartları, yetişkin mahpusları gibi belirlenir; bu da genel hükümlere bakılarak, kişinin cezasının infaz süresine göre belirlenmesi anlamına gelir. Çocukken disiplin cezası almış kişinin disiplin süresi dolduğunda çocuk mahpus statüsünün getirdiği haklardan yararlanamaması, yönetmeliğin getirdiği hatalı bir uygulamadır. CİSST bu konuda yaptığı başvurulardan bir tanesine olumlu yanıt almış olsa da, mahpusa buna ilişkin herhangi bir belge verilmediğinden diğer başvurulara emsal olarak gösterilememiştir.

Nakil Talepleri

Yasaya göre istisnai haller dışında, çocukların çocuk hapis hanelerinde tutulması gerekmektedir. Çocukların, ihtiyaçları doğrultusunda özel olarak oluşturulmuş kurumlarda tutulması daha uygun olsa da, bu durum zaman zaman ailelerinden uzak kalmaları sonucunu da doğurur. Bu sebeple, birçok çocuk ailesine yakın olabilmek için yetişkin hapis hanelerine nakil talebinde bulunur.

Eğer Cumhuriyet Başsavcılığı onay verirse kişi bir sağlık kurumunda tedavi olur ve orada geçen süre cezasının infazı için hapis hanede geçirmesi gereken süreden düşülür. Tedavi bittiğinde mahpus, devam eden cezası varsa infazının kalanını hapis hanede geçirir.

Yaşlı, çoklu ve kronik hastalığı olan ağır hasta mahpusların hapis hane koşullarında kalamayacaklarına ilişkin aldıkları raporu verme yetkisine sahip tek merciinin Adli Tıp Kurumu olması gecikmelere sebep olur. Mahpuslar ATK'daki görüşmelerin kısa sürdüğünü, durumlarının detaylı olarak incelenmediğini aktarmışlardır. "Cezanın İnfazının Ertelenmesi" kararından yararlanabilecek pek çok mahpus, bunun için gereken sağlık raporunu ATK'dan almasına rağmen, Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından ceza ertelemesine gidilmemekte ve mahpuslar hapis hanede tutulmaya devam edilmektedir.

Şiddet İddialarının Soruşturul(a)maması

Yazılan mektupların mektup okuma komisyonundan geçmesi, çocukların sıklıkla ailelerinden uzak yerde tutulmaları dolayısıyla ziyaretçilerinin olmaması, hükümlü çocukların avukatlarının görevlerinin bitmesi sebebiyle bir avukatla görüşemiyor olmaları, tutuklu çocuklar için özellikle barodan görevlendirilen avukatların çocukları ziyaret etmemeleri, hapis hanelerde çocukların gördükleri ihmal ve istismarların görünmez kalmasına

neden olur. Bunlar dışında çocukların misilleme görmekten korkmaları, şiddeti tanımlayamamaları ya da hapisanede daha güvenilir diye tanımladıkları infaz koruma memurları tarafından şikâyetlerinden vazgeçirilmeleri gibi sebepler, çoğunlukla şiddet iddialarının araştırılmasının önünde engel teşkil etmektedir.

Kız Çocukları

Mahpus kız çocuk sayısı oğlan çocukların sayısına oranla çok daha azdır. Bu anlamda hem sayılarının az olması hem de kız çocuklarının çocuk hapisanelerinde değil de kadın hapisanelerinin çocuk koğuşunda tutuluyor olmaları, kız çocuklarının çocuk adalet sistemi içerisinde görünmez olmasına yol açar. CİSST'in Adalet Bakanlığı'na yaptığı kız çocuklarının hangi hapisanelerde tutulduğuna, sayılarının ne olduğuna, tutukluluk-hükümlülük durumlarına dair soruları içeren bilgi edinme başvuruları yanıtız kalmıştır.

Çocuk Mahpuslar *

49

MEKTUPLAŞILAN
MAHPUS SAYISI

35

VAKA
SAYISI

5

SEVK
TALEBİ

8

GÖRÜŞ

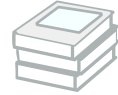
4

İŞKENCE VE
KÖTÜ MUAMELE

5

İFADE
ÖZGÜRLÜĞÜ

5

DİĞER
HAK İHLALLERİ

4

DİĞER
ÖZEL İHTİYAÇLAR **

4

HAPİSHANELERİN
İÇ YAPISI VE SORUNLAR

* Bütün veriler 2019 yılına aittir.

** Birden fazla özel ihtiyacı olan mahpus gruplarının yaşadığı çoklu sorunlar.

7.2 Kadın Mahpuslar

Genel Durum

Mahpus kadınların ve kız çocuklarının sayısı⁵⁹dünya çapında artış göstererek 2017 yılında yaklaşık 714 bine yükselmiştir. Toplam mahpus nüfusunun %6,9'unu kadın ve çocuk mahpuslar oluşturur.⁶⁰ Konu hakkındaki en güncel araştırmaya göre 2000-2017 yılları arasında mahpus kadın sayısı dünya genelinde %53,3 oranında artış göstermiştir.⁶¹

Türkiye hapisanelerinde kalan mahpus kadın sayısı hakkında elimizdeki en güncel kaynak, CTE Genel Müdürü tarafından 14.11.2018 tarihinde Meclis İnsan Hakları Komisyonunda yapılan sunumda kullanılan veriler ve aynı tarihli komisyon tutanaklarıdır. Bu verilere göre 31.10.2018 tarihinde Türkiye Hapishanelerinde kalan toplam mahpus sayısı 258.660'dır ve bu mahpusların 7.111'i hükümlü, 3.097'si tutuklu olmak üzere 10.208'sini mahpus kadınlar oluşturmaktadır.⁶²

Ceza infaz sistemlerinde, sayısal olarak erkeklerin her zaman kadınlardan fazla olması, kadınların cinsiyetlerine özgü ihtiyaçlarının genel olarak ihmal edilmesine yol açar.⁶³ Öte yandan, kadınların toplum içerisinde halihazırda maruz kaldıkları ayrımcılıklar, hapsedilmeleriyle birlikte yoğunlaşarak devam eder. İletişim kurulan mahpuslardan alınan bilgilere göre, mahpus kadınların hapisanede yaşadıkları sorunların birçoğu, sağlık hakkına erişimin kısıtlanması, ifade özgürlüğünün sağlanamaması gibi tüm mahpusların yaşadığı daha genel sorunlar üzerinedir. Bunların yanı sıra, kadın mahpusların aktardığı sorunlar arasında, boşanma, velayet, nafaka davalarına ilişkin problemler ve pede erişim gibi toplumsal cinsiyet temelli problemler de vardır.

Öne Çıkan Problemler

Sağlık Sorunları

Cinsiyet kimliğinden bağımsız olarak pek çok mahpus, sağlığa erişimle ilgili sorun yaşar. Sağlık hakkına erişimde yaşanan yukarıda bahsi geçen, tüm mahpusların yaşadığı sorunlar kadınlar tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir. Bunlara ek olarak, kadın mahpusların sağlığa

⁵⁹ Metnin devamında ayrıca belirtilmedikçe kadınlar ifadesi 12-18 yaş aralığındaki kız çocuklarını da kapsamaktadır. Ancak hapisteki kız çocuklarının koşulları, yaşadıkları sorunlar ve bunların çözümüne ilişkin öneriler bu bölümün kapsamını aşmaktadır. Mahpus kız çocuklarına ilişkin detaylı bilgi için çocuk mahpuslar bölümüne de bakılabilir.

⁶⁰ Roy Walmsley, Institute for Criminal Policy Research, World Female Imprisonment List, 4th edition, 2017, s. 2. (https://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/world_female_prison_4th_edn_v4_web.pdf)

⁶¹ Global Prison Trends 2019, Penal Reform International ve Thailand Institute of Justice s. 4. (https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2019/05/PRI-Global-prison-trends-report-2019_WEB.pdf)

⁶² TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU TUTANAK DERGİSİ (14 Kasım 2018), https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2216

⁶³ Türkiye'de 9'u kapalı, 6'sı açık olmak üzere 15 adet kadın hapisanesi bulunur. Ancak, kadınların pek çoğu erkek hapisanelerinin kadın koşullarında kalırlar.

erişimde kadın olmaktan kaynaklı yaşadıkları sorunlar da vardır. Hastaneye sevk sürecinde kadınlara erkek jandarmaların refakat etmesi, kadın doğum doktoru muayenesinde muayene odasında erkek jandarmanın bulunması, hastanelerdeki mahkûm koşullarının çoğunlukla erkekler için kullanılması, Smear testi gibi düzenli olarak yapılması gereken jinekolojik takiplerin, rutin kontrollerin yapılmaması kadın mahpuslardan en sık alınan şikâyetlerdir.

Pede Erişim

CİSST sağlığa erişim kapsamında pedin hapisanelerde ücretsiz olarak sağlanması gerektiğini savunur.⁶⁴ 2017 yılından bu yana mektuplaşılan kadın mahpuslar, kampanyadan haberdar edilip hapishane idarelerinden yazılı talepte bulunmaları konusunda bilgilendirilmişlerdir.⁶⁵ Pede erişim hak olarak tanınarak mevzuatta yerini almamış olsa da, 2019 yılında bu konuda aldığımız başvuruların azalmasından aslında fiili olarak pede erişimin pek çok hapisanede mümkün kılındığı sonucuna varabiliriz.

Gündelik İhtiyaçlara Erişim

Özellikle erkek hapisanelerinin kadın koşullarında kalan kadınlar, kantindeki malzemelerin yetersizliğinden şikâyet etmiştir. Yapılan başvurularda kantinde makyaj malzemesi, ağda, cımbız vb. ihtiyaçların bulunmadığı ifade edilmiştir.

Koşu Aramaları ve Üst Aramaları ile Hapishanenin Gözetimi

Kadın mahpusların gündelik rutinde veya hapishaneye giriş çıkışları sırasında erkek personelle muhatap olmak zorunda kalmaları, kadınlar açısından kimi zaman bir baskı unsuru olarak hissedilir. Aynı şekilde giriş çıkışlardaki üst aramalarının, oda vb. alanların aranmasının asker ve erkek personelin de katılımıyla gerçekleştirilmesi, kadınların kendilerini eril şiddete daha açık hissetmelerine yol açar. CİSST 2019 yılında da pek çok kadın mahpustan üst aramasının tacize varacak şekilde uygulandığı yönünde başvurular almıştır. Ayrıca, koşulların ve ortak alanların erkek personel tarafından izlenmesi de, kadınlar tarafından gündeme getirilen bir başka şikâyet konusudur. Bu durum, kadınların her an cinsel ya da psikolojik şiddete maruz kalma tehdidi altında yaşamalarına yol açar.

Hapishaneler Arası Sevklerdeki Koşullar

Kadın mahpusların zorunlu ya da isteğe bağlı sevklerinde de kadın olmaktan kaynaklı pek çok sorun yaşadıkları mahpuslar tarafından CİSST'e iletilmiştir. Bu yolculuklar çok uzun saatler sürebildiği için, mahpusun yolculuk sırasında ped değiştirme, tuvalet, kıyafet değişikliği gibi pek çok ihtiyacının ortaya çıkması olasıdır. Dolayısıyla bu ihtiyaçlarını ifade edebilmek ve gerekiyorsa onun gözetiminde giderebilmek için yanlarında bulunan jandarmanın kadın olmasına ihtiyaç duyabilirler. Ancak, bu tür uzun yolculuklar bile sadece erkek jandarma görevlilerinden oluşan ekiplerle yapılmaktadır. Sevkler sırasında yaşanan bu zorluklar kadın mahpusların 2019 yılında en çok dile getirdiği sorunlardandır.

⁶⁴ <http://tcps.org.tr/sites/default/files/kitaplar/ucretsizpedbrosur.pdf>

⁶⁵ Kadın hapisanesinde kalan mahpus kadınların başvurusu üzerine CTE Genel Müdürlüğü, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığına gönderdiği cevabi yazıda, Genel Müdürlüğün 07.11.2017'de düzenlediği 95895915-010-E. 4126/142848 sayılı yazı ile Cumhuriyet Başsavcılıkları aracılığıyla tüm hapisanelere bildirim yaptığını, ekonomik durumu iyi olmayan mahpuslar başta olmak üzere ped ile hijyen malzemelerinin mahpuslara verilmesi gerektiğini bildirdiğini belirtmiştir.

Vasilik, Boşanma Problemleri, Adli Yardım

Pek çok mahpus kadının vasileriyle iletişiminin bulunmaması, vasinin başka şehirde olması ya da vasinin mahpus için işlem yapmaktan imtina etmesi, kadınların özellikle boşanma ve velayet gibi konularda hukuki işlemler yapmalarının önüne geçer; işlemlerin yürütülmesi için baroların adli yardım servislerinden faydalanmalarını da olanaksızlaştırır. 2019 yılında da boşanma davası açmak isteyen, dışarıda kalan çocuğuyla iletişim kurmak isteyen, velayet ve nafaka konusunda hukuki adımlar atmak isteyen pek çok kadın, adalete erişim konusunda şikâyetle bulunmuştur. CİSST kadınların medeni hukuktan kaynaklı problemlerini çözmek için pek çok başvuru yapmış, baroların adli yardım servisleriyle görüşmelerde bulunmuştur.

Çocuklu Kadınlar

Son dönemde özellikle çocuklarıyla kalan kadın sayısında artış olduğundan, çocukların hapisanelerdeki yaşam ortamlarının gelişimlerine uygun olmadığı yoğun biçimde dile getirilmektedir. Mektuplaşılan çocuklu kadın mahpuslar, çocuklarının sağlık ve beslenme gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasında yaşadıkları sorunların yanı sıra, çocuğun dış dünya ile iletişimine ilişkin problemler konusunda da şikâyetlerini aktarmışlardır.

Kadın Mahpuslar *

150

MEKTUPLAŞILAN
MAHPUS SAYISI

271

VAKA
SAYISI

34

SEVK
TALEBİ

18

GÖRÜŞ

27

İŞKENCE
KÖTÜ MUAMELE

56

İFADE
ÖZGÜRLÜĞÜ

50

DİĞER
HAK İHLALLERİ

41

DİĞER
ÖZEL İHTİYAÇLAR **

45

HAPİSHANELERİN
İÇ YAPISI VE SORUNLAR

* Bütün veriler 2019 yılına aittir.

** Birden fazla özel ihtiyacı olan mahpus gruplarının yaşadığı çoklu sorunlar.

7.3 LGBTİ+ Mahpuslar

Genel Durum

Türkiye hapishanelerinde LGBTİ+ mahpuslar, ikili cinsiyet sistemi esas alınarak inşa edilen yapılarda kalmak zorundadırlar. Bir trans kadın, cinsiyet geçiş sürecini tamamlayıp resmi kadın kimliğine sahip olmadığı sürece erkek hapishanesine; trans bir erkek, geçiş sürecini tamamlayıp resmi erkek kimliğine sahip olmadığı sürece kadın hapishanesine yerleştirilir. Erkek hapishanelerine götürülen trans kadınlar ve açık kimlikli eşcinsel erkekler, heteroseksüel erkeklerle aynı koşullara konulmaz. Hapishane bünyesinde bulunduğu durumlarda kendileri için oluşturulan özel koşullarda, sayının yetersiz olduğu durumlarda ise tek kişilik hücrelerde tutulurlar. Mahpuslar açık kimlikli değilse, hapishanelere yerleştirilirken kimlik kartlarında yer alan atanmış kimlikleri esas alınır. Tutukluluk süreci başladıktan sonra idareye açılarak kendi cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine uygun hapishanelere/koşullara yerleştirilmeyi talep edebilirler. CTE'nin verilerindeki açık kimlikli LGBTİ+ mahpusların çoğunluğunu trans kadınlar ve eşcinsel erkekler oluşturmaktadır. Bu durumun temel sebebi, hapishaneye giriş aşamasındaki yerleştirmeye de etki eden görünürlük ve mahpus beyanlarıdır. Bu nedenle lezbiyenlere, biseksüel kadın ve erkeklere, trans erkeklere mektuplaşma yoluyla da ulaşmak oldukça güçtür.

Hapishanelerin durumuna ilişkin güncel ve sayısal verilere ulaşmak zaten zorken, konu LGBTİ+ mahpuslar olduğunda bu durum daha da güçleşir. Derneğimizin sıklıkla yaptığı bilgi edinme başvuruları ve soru önergeleri ile LGBTİ+ mahpusların sayılarına ve hapishanelerdeki dağılımlarına dair sınırlı da olsa bazı bilgilere ulaşılmıştır. Ancak, bu sayıların güvenilirliği de soru işaretidir. 14 Kasım 2018 tarihinde TBMM İnsan Hakları Komisyonu toplantısında CTE Genel Müdürü Şaban Yılmaz, 200'e yakın LGBTİ+ mahpus olduğunu ve bir transın cinsiyet geçiş ameliyatını yaptırdıklarını söylemiştir.

Öne Çıkan Problemler

LGBTİ+ mahpuslar, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine uygun hapishanelerde kalamadıklarında hapishanelerin genel yapısı sebebiyle, kaçınılmaz olarak ihtiyaçlarına erişmekte güçlük çekerler. Örneğin, erkek hapishanesinde çalışan personel, ağırlıklı olarak erkek mahpuslarla etkileşimde bulunduğu ve konu hakkında bilgi ve farkındalık sahibi olmadığı için, trans kadın mahpuslarla nasıl iletişim kuracağını bilmez. Bu da LGBTİ+ mahpuslar için ayrımcı uygulama ve tutumların sergilenmesini beraberinde getirir. Trans kadın ve eşcinsel erkeklerin kimliklerinin görünürlüğünün, hapishanede sergilenen erkeklik performansları içinde erimesi beklenir. Hâkim heteronormatif erkeklik kodları uyarınca davranmaları, yaşamaları, giyinmeleri beklenir. Heteronormatif bakış sadece erkek hapishanelerinde kalan LGBTİ+ bireyleri değil; kadın hapishanelerinde kalan trans erkekleri de olumsuz etkilemektedir. Bu yaklaşımın kendisi hapishanedeki ayrımcılığın ve kötü muamelenin meşrulaştırılmasına zemin hazırlar. CİSST, LGBTİ+ mahpuslarla ilgili olarak uzun süredir çalışmalar yürütüyor olsa da, ceza infaz sisteminde LGBTİ+ mahpusların koşullarına

dair genel bir iyileştirme yapılmadığı için bu girişimler, LGBTİ+ mahpusların en temel sorun ve şikâyetlerini çözme konusunda bile sonuçsuz kalmıştır. Bu sorunlardan biri, LGBTİ+ mahpusların kendi ihtiyaçlarına yönelik eşyaları (cimbız, ağda, kadın iç çamaşırı, topuklu ayakkabı, makyaj malzemeleri vb.) kantinden temin edememeleridir. Mahpuslar bu ihtiyaçları talep etseler dahi, kendilerine verilmez; ailelerinden, arkadaşlarından ve sivil toplum örgütlerinden kendilerine gönderilen koliler hapisaneyeye alınmaz.

Erkek hapisanelerinde kalan trans kadın ve eşcinsel mahpuslardan, hapisanedeki diğer mahpuslarla karşılaşma ihtimalleri çok düşük olmasına rağmen, heteronormatif kalıplar içinde giyinmeleri ve davranmaları beklenir. LGBTİ+ mahpuslar kişisel ihtiyaçları konusunda sorun yaşamakla kalmaz; güvenlik gerekçesiyle diğer mahpusların yararlandığı kurslara, etkinliklere, iş atölyelerine çıkarılmaz, diğer mahpusların yararlanabildiği açık hapisane hakkından faydalanamaz. LGBTİ+ mahpuslara dair yapılabilecek düzenlemelerde özgül ihtiyaçların göz önünde bulundurulması en temel gerekliliktir. Bu ihtiyaçlar, yukarıda bahsi geçen gündelik gereksinimler hakkında olabileceği gibi, sağlık desteğiyle ilgili de olabilmektedir.

Cinsiyet Geçiş Süreci ve Sağlığa Erişim

Trans mahpuslar, cinsiyet geçiş süreçlerini hapisaneyeye girmeden önce başlatmışlarsa hapisanede kaldıkları sürede geçiş sürecini devam ettirebilirler. Geçiş sürecini hapisanede başlatmak isteyen trans kadın mahpusların ise, yasal prosedürleri gerçekleştirdikten ve sağlık raporu aldıktan sonra ameliyat olmalarının önünde bir engel kalmaz. CİSST'in halihazırda takip ettiği ve danışmanlık verdiği cinsiyet geçiş sürecinde olan LGBTİ+ mahpuslar vardır.⁶⁶

Trans mahpuslar cinsiyet geçiş sürecinde SGK'nın karşıladığı, doktorların reçeteye verdiği hormon ilaçlarına ücretsiz ulaşabilir. Ancak mahpusların SGK kapsamında erişebileceği ilacın yan etkileri bulunsa bile, bu ilaçların dışında bir hormon ilacı seçme hakkı bulunmamaktadır. Ayrıca, hormon ilaçlarının yan etkileri ve olası komplikasyonlarla ilgili olarak düzenli bir sağlık hizmetinden faydalanmaları da mümkün değildir.

Meme büyütme operasyonu, burun-çene estetiği ve ses inceltme operasyonları, estetik ameliyatlara olarak değerlendirildiği için bunların masraflarının mahpus tarafından karşılanması beklenir. Ayrıca, hormon tedavisinin trans kadın ve erkeklerde komplikasyonlara sebep olma ihtimali olduğu için, hormon kullanımına düzenli tıbbi kontrollerin eşlik etmesi gereklidir. Bu süreçte hormon seviyelerindeki değişikliğin getirdiği fiziksel etkilere ek olarak duygusal değişimler de yaşanabileceğinden, hastane doktorlarının yanı sıra hapisane psikologlarının da sürece dâhil olması gereklidir.

Geçtiğimiz yıllarda trans mahpuslar hormon ilaçlarına erişirken sorunlar yaşamış, bazı mahpuslar talep etmelerine rağmen hormon ilacı alamamış veya bazı mahpuslara ihtiyacından daha fazla hormon ilacı verildiği durumlar yaşanmıştır. Güncel durumda trans mahpusların hormon ilaçlarına erişim konusunda görece olarak daha az güçlük yaşadığını ifade etmek mümkündür. Ancak, cinsiyet geçiş süreci sırasında veya öncesinde

⁶⁶ Örneğin bir trans kadın cinsiyet geçiş sürecini hapisanede kaynaşırken, LGBTİ+ dernekleri avukatlarının çabalarıyla başlatmış, bu başvurularla iki hastanede mahkûm koşu açtırmış ve ameliyatını tamamlamıştır.

mahpuslara grup terapisi ve benzeri herhangi bir psikolojik destek verilmemektedir. Trans mahpusların bu süreçte yaşadıkları tüm sıkıntılar ve hak ihlalleri, psikolojik desteğin olmadığı durumlarda kendine zarar verme davranışına sebep olabilmektedir. Bunun yanı sıra mahpusların, bu sürece dair yaşadıkları sorunlara dikkat çekmek amacıyla açlık grevine veya ölüm orucuna girdiği durumlar da yaşanmıştır.

Sadece CİSST, mektuplaştığı süre zarfında 9 LGBTİ+ mahpusun farklı sebeplerle açlık grevine ve/veya ölüm orucuna girdiğine tanık oldu. 2018 yılı sonu itibarıyla ve 2019 yılı boyunca ise 4 trans mahpus, cinsiyet geçiş süreci ile ilgili yaşadıkları sıkıntılar sebebiyle açlık grevi/ölüm orucuna girmiş, kamuoyunda gündem olmuşlardır. Bu süreçte, açlık grevine giren mahpusların kendilerine zarar verdikleri gözlemlenmiştir.⁶⁷

Siyasi olanlar başta olmak üzere mektuplaşılacak tüm trans mahpuslar, sayıca az olmaları ve hapisane kapasitesi gibi gerekçelerle koğuşlar yerine tekli hücrede tutulmaktadır. Bu bağlamda tekli hücrede tutulan LGBTİ+ mahpusların istekleri doğrultusunda cinsiyet geçiş ameliyatlarını yaptırabilmeleri, resmi kimliklerini alarak beyanlarına uygun hapisanelere gitmek, bu sayede diğer mahpuslarla aynı haklardan faydalanabilmek ve tecritten kurtulabilmek için de oldukça önemlidir.

Ayrımcılık, Transfobik ve Homofobik Tutumlar

CİSST düzenli bir şekilde izleme kurullarına LGBTİ+ mahpusları ziyaret etmeleri hususunda idari başvurular yapar. Bu başvurular ve birebir görüşmeler sayesinde olumlu sonuçlar alınan durumlar sayıca az olmasa da, bu kurulların yaptığı izlemelerde kurul üyelerinin homofobik ve transfobik tutumlar sergilemeleri de yaygın olarak karşılaştığımız bir durumdur.

LGBTİ+ mahpuslar, cezalarının infazından bağımsız olarak cinsel yönelim ve cinsiyet kimlikleri sebebiyle yıllarca tecritte tutulabilirler. Tecridin mahpuslar üzerinde fiziksel ve ruhsal olarak ciddi olumsuz sonuçları bulunmaktadır.⁶⁸ LGBTİ+ mahpusların ayrı koğuşlarda ve tek başına kalmalarının gerekçesi kendi güvenlikleri olsa da, bu izolasyon hali onları personelden gelebilecek kötü muameleye karşı daha açık ve kırılabilir hale getirmektedir.

LGBTİ+ mahpuslar hapisanelerde şiddet, ayrımcılık, aşağılanma ve cinsel tacize en çok maruz kalan gruplardan biridir. Ulusal mevzuatta LGBTİ+ mahpusların ihtiyaçlarına yönelik bir politika bulunmamasının yanı sıra, idari personel, ceza infaz memurları ve sosyal çalışanların eğitimine yönelik programlar da, LGBTİ+ bireylerle çalışma konusunda yetersizdir. LGBTİ+ mahpusların yaşadıkları hak ihlallerine veya saldırılara yönelik başvurularının, homofobik, transfobik tutumlar, kökleşmiş olumsuz önyargılar sebebiyle sonuçsuz kaldığı söylenebilir.

⁶⁷ 2019 yılında siyasi bir trans mahpusun cinsiyet geçiş ameliyatının "ruh sağlığı açısından zorunlu" olduğu tıbbi kanaatine varılmasına rağmen, Sağlık Bakanlığı'nın ameliyat ücretini mahpusun karşılaması durumunda ameliyatın gerçekleşeceğini belirttiği avukatı aracılığıyla aktarılmıştır.

⁶⁸ Bazı hapisanelerde LGBTİ+ mahpuslar, koğuşa geçmek istemelerine rağmen tekli hücrelerde tutulmaya devam edilmektedirler.

LGBTİ+ Mahpuslar *

82

MEKTUPLAŞILAN
MAHPUS SAYISI

205

VAKA
SAYISI

30

SEVK
TALEBİ

6

GÖRÜŞ

39

İŞKENCE VE
KÖTÜ MUAMELE

31

İFADE
ÖZGÜRLÜĞÜ

41

DİĞER
HAK İHLALLERİ

38

DİĞER
ÖZEL İHTİYAÇLAR **

18

HAPİSHANELERİN
İÇ YAPISI VE SORUNLAR

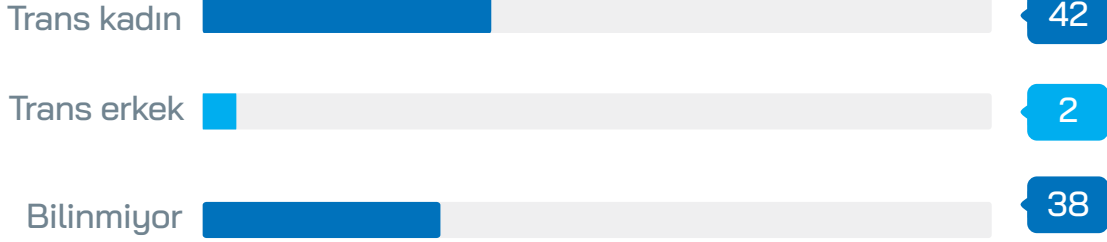
* Bütün veriler 2019 yılına aittir.

** Birden fazla özel ihtiyacı olan mahpus gruplarının yaşadığı çoklu sorunlar.

LGBTİ+ Mahpuslar*

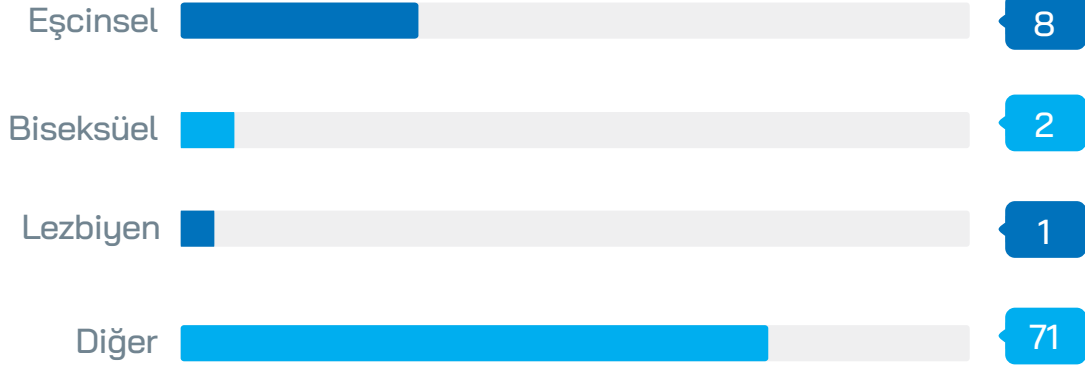
Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Dağılımı

82

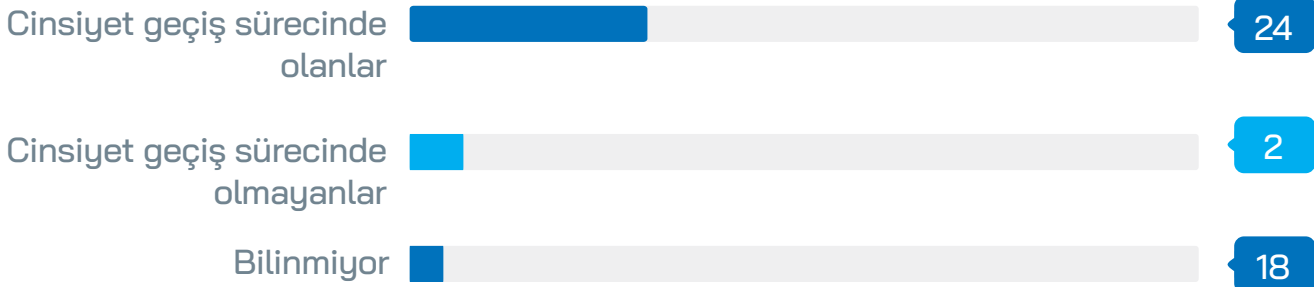
Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Dağılımı

82

Trans Mahpus Sayısı

44

* Bütün veriler 2019 yılına aittir.

7.4 Engelli Mahpuslar

Genel Durum

Hapishanelerin, sakinleri açısından zorlu koşullar barındırdığı ve genel olarak dışarıdaki insanların asgarî yaşam koşullarının altında organize edildiği bilinen bir gerçektir. Engelli mahpusların ise, bu zorlukları daha derinden ve katmerli şekilde deneyimledikleri söylenebilir. Bu anlamda, Türkiye’deki engelli bireylerin hapis cezalarının ihtiyaç ve haklarının gözetilmediği ortamlarda infaz edildiğini söylemek mümkündür.

TBMM bütçe görüşmelerinde sunulan bilgiye göre 2018 yılı itibarıyla Türkiye hapishanelerinde 248 engelli mahpus bulunmaktadır.⁶⁹ Resmi makamlarca belirtilen sayı 248 olsa da, engelli mahpus sayısının bu rakamın çok daha üzerinde olduğu kolaylıkla tahmin edilebilir. Bunun sebebi, hapishane yönetimlerinin mahpusun dışarıdan ilk bakışta gözlemlenebilecek bir engeli (uzuv kaybı vb.) olmadığı ya da görme ve işitme kaybı gibi duyu kayıplarının çok üst seviyede olmadığı durumlarda, engelli mahpuslara yeti yitimlerini görmezden gelecek şekilde muamele etmeleridir.

Öne Çıkan Problemler

Ayrımcılık

CİSST’in engelli mahpuslarla kurduğu uzun süreli iletişimde mahpusların en fazla dile getirdiği sorun, sistematik olarak karşılaştıkları ayrımcılıktır. Halihazırda toplumsal hayatın neredeyse tüm alanlarında “suni” pek çok engelle karşılaşan engelli bireyler, hapishanelerde de kötü muamele ve ayrımcılığa en açık kesimlerden biridir.

Engelli mahpusların ceza infaz süreçlerinde karşılaştıkları ilk engel, hapishanelere gidiş yolunda başlar. Engelli mahpuslar, tüm mahpuslar için zorunlu olan ring araçlarına bindirilerek hapishanelere götürülür; fakat bu ring araçları gerek araçlarda çalışan personelin bu konuda eğitilmiş olmaması, gerekse ring araçlarının fiziksel ortamının buna uygun düzenlenmemiş olması sebebiyle, engelli bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması için elverişli değildir. Ring araçları hapishanelere ulaştığında güvenlik sebebiyle alınan önlemler, bu mahpuslar için yeni engeller, yeni zorluklar anlamına gelir. Hapishane girişinde bulunan ve sırasıyla tamamlanması beklenen adımlar (X-ray cihazları, retina taraması, parmak izi okuyucu, üst araması), engelli mahpusların yeti yitimleri dikkate alınmadan oluşturulmuştur. Bu ayrımcı uygulamaların, sadece engelli mahpuslar için değil hapishaneye ziyaretçi olarak gelen engelli bireyler için de geçerli olduğunu belirtmek gerekir.

⁶⁹ Veriler TBMM İnsan Hakları Komisyonu 14/11/2018 tarihli toplantısının birinci oturumunun tutanağından alınmıştır.

Erişebilirlik

Engelliliğin tartışıldığı her alanda akla ilk gelen başlıklardan biri olan erişilebilirliğin hapishanelerdeki varlığı fazlasıyla tartışmalıdır. Erişilebilirlik, hayatın her alanında sanal ya da gerçek tüm ortamların, hizmetlerin, hakların, ürünlerin ve imkânların fiziksel yetileri ne olursa olsun herkes tarafından kullanılabilir ve ulaşılabilir olması anlamına gelir. Bu çerçevede akla gelen ilk soru, yargılama sürecinde kanun önünde diğer bireylerle eşit muamele gören engelli bireylerin, cezalarının infazı hususunda diğer mahpuslarla eşit bir kapatılma süreci yaşayıp yaşamadıklarıdır.

Engelli mahpuslardan alınan bilgilere göre hapishaneler, mimari ve fiziksel koşullar bakımından erişilebilir olmaktan oldukça uzaktır. Mahpusların karşılaştıkları sorunlar arasında, koğuş, oda, banyo, tuvalet, revir gibi mekânlarda ve bu mekânlara giden yollarda merdivenlerin olması, hissedilebilir zemin şeridinin bulunmaması, banyo ve tuvaletlerin engellilerin ihtiyaçlarına yönelik tasarlanmamış olması sayılabilir. Türkiye'deki hapishanelerin doluluk oranı da göz önüne alındığında, fiziki koşulların düzenlenmesindeki yetersizlikler, engelli mahpusların karşılaştıkları sorunları daha da derinleştirmektedir. Ayrıca, özellikle maddi durumu yetersiz olan engelli bireylerin protez, gözlük, işitme cihazı gibi, yeti yitimleri sebebiyle ihtiyaç duydukları cihazlara erişimleri de oldukça güçtür. Bu ürünlere erişebilmek için mahpusun yapabileceği tek şey dilekçe yazmaktır. Dilekçenin işleme alınması ve takibinin yapılması da dâhil tüm süreçler hapishane yönetimi tarafından yürütülmek zorundadır. Dolayısıyla bu cihazlara erişmek için mahpusun beklemesi gereken süre hapishane yönetiminin insafına kalmıştır. Ek olarak, sağlanan ürünlerin çoğunlukla ihtiyaçları gidermek açısından yetersiz ve kalitesiz olduğu söylenebilir.

Engellilik deneyimi, farklı yeti yitimine sahip bireylerce farklı ölçülerde yaşandığı gibi, farklılaşan gereksinimleri de beraberinde getirir. Hapishanelerde Braille alfabesiyle yazılan doküman, kitap, yazılı kaynağın bulunmaması, sesli kitapların yetersiz olması ya da hiç olmaması, televizyonların yeterli büyüklükte ekranlara sahip olmaması, işaret dili bilen infaz koruma memuru ve sağlık personeli eksikliği, mahpuslara ve hapishane personeline Braille alfabesi ve işaret dili eğitimlerinin verilmemesi, telefonla görüşme hakkının kullanımında duyma veya konuşma engelli mahpuslar için alternatif bir iletişim biçiminin geliştirilmemiş olması, mektuplaşma gibi hakların kullanımında bu hakkın kullanımı için çözümlerin geliştirilmemiş olması gibi birçok örnek, hapishanelerde engelli mahpusların birçok gereksiniminin karşılanmadığını göstermektedir.

R Tipi Hapishaneler

Engelli mahpusların ihtiyaçları gözetilerek inşa edildiği iddia edilen rehabilitasyon (R) tipi hapishanelerin sayısı 2'dir ve bunların toplam kapasitesi 314'dür. Engelli mahpusların CİSST'e yazdığı mektuplardan edinilen bilgilere göre, R tipi hapishaneye sevk isteyen mahpusların başvurularının çoğu, kapasite yetersizliği gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. Kapasite yetersizliğinin yanı sıra R tipi hapishanelerin koşullar bakımından ne kadar erişilebilir olduğu da şüphelidir. Mahpuslar mektuplarında diğer hapishanelerde yaşadıkları birçok sorunun, R tipinde de devam ettiğini ifade etmiştir.

Engelli Aylığı

Engelli mahpuslar, fiziksel koşulları uygun olsa bile, hapishanede diğer mahpuslardan daha az çalışma imkânına sahiptirler. Bu anlamda, eğer ailelerinin de ekonomik durumu kötüyse ya da aile üyelerinden destek alamıyorlarsa ihtiyaçlarını karşılamak konusunda ciddi sıkıntılar çekerler. Bu sebeple, mahpusların CİSST'ten en çok destek talep ettiği konulardan biri engelli aylığıdır.⁷⁰ Mahpusların bu konuda destek istemelerinin en önemli sebebi, başvuru ve sonrasındaki sürecin engelli mahpuslar için uzun ve zorlayıcı oluşudur.

Engelli aylığı, hapishanedeki mahpuslar için de yasal bir haktır. Ne var ki, başvuru aşamaları zaten zorlu olan bu aylığa başvuru sürecini hapishanede yapan engelli mahpuslar birçok sorunla karşılaşır. Mahpusun ilk olarak engelli sağlık kurulu raporu olması, bu raporun alınabilmesi için de hapishane doktorunun sevk yazması gereklidir. Ancak, bazen hapishane doktoru bazense hapishane yönetiminin keyfiyete dayanan kararları nedeniyle bu sevkler için izin verilmeyebilir. Bu durumda kişinin bu aylığı alabilmesi en başından engellenmiş olur. Eğer mahpus sağlık kurulundan %40 veya daha fazla engellilik oranı belirten raporu alırsa, ikametgâh adresinin olduğu Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Vakfı'na gerekli belgelerle başvuru yapması beklenir. Bu aşamada da mahpusun ikametgâh adresi halihazırda kaldığı hapishane olmak zorundadır; mahpusun ikametgâh adresi daha önce kaldığı bir hapishanede ya da konutunda görünüyorsa başvuru, ikametgâhının olduğu ilçeye yapılması gerekliliğiyle reddedilir. Bunun dışında, mahpusun başvurusunun, hiç görüşmediği ve mahpusa herhangi bir maddi desteği olmayan ailesinin maddi koşullarının iyi olması sebebiyle reddedilmesi de yaygın şekilde karşılaşılan sorunlardan biridir. Ayrıca, tüm bu süreçlerde yetkili mercilerin mahpuslara prosedürler hakkında yeterli ve gerekli bilgiyi vermiyor olması da bazı mahpusların engelli aylığına erişimini neredeyse imkânsız hale getirmektedir.

⁷⁰ Engelli aylığı, 2022 numaralı "65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun" ve bu kanunda belirtilen aylıklara ilişkin usul ve esasları belirleyen "65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları İle Engelli Ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik" ile düzenlenmiştir.

Engelli Mahpuslar *

89

MEKTUPLAŞILAN
MAHPUS SAYISI

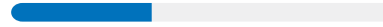
195

VAKA
SAYISI

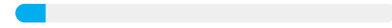
33

SEVK
TALEBİ

6

GÖRÜŞ

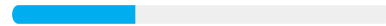
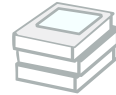
32

İŞKENCE
KÖTÜ MUAMELE

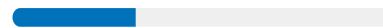
27

İFADE
ÖZGÜRLÜĞÜ

24

DİĞER
HAK İHLALLERİ

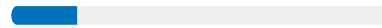
54

DİĞER
ÖZEL İHTİYAÇLAR **

19

HAPİSHANELERİN
İÇ YAPISI VE SORUNLAR

* Bütün veriler 2019 yılına aittir.

** Birden fazla özel ihtiyacı olan mahpus gruplarının yaşadığı çoklu sorunlar.

7.5 Ağırlaştırılmış Müebbet Hükümlüsü Mahpuslar

Genel Durum

Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası, Türkiye’de idam cezasının kaldırıldığı 2002 yılında bu cezanın yerine getirilmiştir ve Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına göre bir kişiye verilebilecek en ağır ceza haline gelmiştir. 3 yıl sonra, 2005 yılında yürürlüğe giren kanunla düzenlenen bu infaz rejimi, içerdiği oldukça sınırlayıcı kurallar nedeniyle, diğer tüm hapsedilme biçimlerinden keskin biçimde ayrılır. En basit tabiriyle “olağanüstü bir infaz rejimi” olan ağırlaştırılmış müebbet infaz rejimi, bu özelliğini içerdiği iki unsura borçludur: Birincisi, terörle mücadele yasasından ceza alanlar için ömür boyu, örgütlü suçlardan dolayı ceza alanlar için 36 yıl, diğerleri için 30 yıl hapis cezası öngörmesidir. İkincisi ise, mahpusun gününün 23 saatini tek başına geçireceği bir hayatı öngörmesidir. Bu iki unsur diğer tüm sınırlılıklarla bir araya geldiğinde, ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusların da sıklıkla ifade ettiği gibi bu infaz rejimi, “ceza içinde ceza” olarak görülebilir.

Türkiye hapishanelerinde bulunan ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusların sayısına ilişkin CİSST’in yapmış olduğu bilgi edinme başvurusuna Adalet Bakanlığı CTE Genel Müdürlüğü’nün 21.02.2014 tarihinde verdiği yanıtta, “terör ve örgütlü suçlardan 126, adli suçlardan 1327 olmak üzere toplamda 1453 hükümlü bulunduğu” ifade edilmiştir. Ancak bu tarihten sonra yapmış olduğumuz benzer ve farklı içerikli bilgi edinme başvurularımıza “talep edilen bilgiler; özel bir çalışma, araştırma ve inceleme gerektirdiğinden yerine getirilememiştir,” denilerek yanıt verilmemiştir. Bilgi Edinme Başvurularının yanı sıra, ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpuslara ilişkin istatistikler hakkında Adalet Bakanlığı’na sunulan soru önergeleri de cevapsız kalmıştır.

Ağırlaştırılmış müebbet infaz rejiminin koşulları 13.12.2014 tarihli 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’un 25. Maddesi ile belirlenmiştir. Bu maddenin fıkralarına göre, hükümlünün kesin olarak sahip olduğu haklar şunlardır: günde 1 saat açık havaya çıkma ve (bu esnada) spor yapma; 15 günde 1 kez ve 10 dakika, yalnızca 1. dereceden akrabalar ile telefon görüşü; 15 günde 1 kez en fazla 60 dakika, yalnızca 1. dereceden akrabalarla görüş. Bunun dışında ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsüne verilecek her hak, mahpusun iyi halli olması koşuluyla, bulunduğu hapishane idaresi tarafından verilebilir ve iyi halin kaybedilmesi, güvenlik veya kurum koşulları gerekçesiyle geri alınabilir. Hapishane idaresi bu koşulları sağlamakla yükümlü değildir, bunları sağlama yetkisine sahiptir.

Öne Çıkan Problemler

Tecrit

Ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpuslar, günlerinin 20-23 saatini içinde bir tuvalet, bir yatak ve bir dolap bulunan 8 metrekarelik hücrelerde geçirir. Mahpus, satın almak kaydıyla buzdolabı, masa, plastik sebzelik, radyo ve televizyon edinebilir. Bunların dışındaki herhangi bir eşyayı odada tutmak ise mekânın boyutu açısından mümkün değildir.

Bir ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusun, infaz süresi boyunca erişebildiği 3 mekân; hücresi, havalandırması ve görüş odasıdır. Bunların haricinde hastalanırsa revire, revir doktoru tarafından uygun görülürse de teşhis ve tedavi için hastaneye çıkabilir. Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını infaz eden mahpusların yaşantısı bu mekânlara sıkıştırılmıştır.

Sağlık Sorunları

Ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpuslar; hem raporda daha önce belirtilen, hücrelerin fiziksel durumundan kaynaklı hijyen sorunlarından, hem de bu hücrelere 23 saati bulan sürelerle kapatılmanın kendisinden kaynaklı olarak birçok sağlık sorunu yaşarlar.

Hücrelerin küçüklüğü ve hücre içinde hareket etmenin olanaksız olması nedeniyle birçok ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpus, odasındaki vaktini oturarak geçirir. 20–23 saat hareketsiz kalmak, kireçlenme, eklem ağrıları, bel, boyun fıtığı ve kilo alma gibi sorunların yanı sıra, titreme, üşüme, terleme, çarpıntı gibi semptomların oluşmasına da sebep olur. Hücreye kapatılan mahpusların yaşadığı bu fiziksel ve psikolojik sorunlar, diğer mahpuslarda görülenden daha ciddi boyutlarda karşımıza çıkmaktadır.

Hücrede ağır bir tecrit altında yaşam sürmenin ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpuslar üzerinde psikolojik etkileri de mevcuttur. Bu etkiler, bilişsel sorunlar, algıda bozulma, kaygı, depresyon, paranoya, psikozla birlikte kendine zarar verme ve intihar düşünceleri olarak sıralanabilir.

Ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusların mektuplarında en çok değiştiği sorunlar, algıda bozulma ve bilişsel sorunlardır. Mahpuslar, hücrede geçirilen belirli bir süre sonrasında koku ve sese karşı hassaslaştıklarını ifade etmişlerdir. Mahpusların iletişim kuracak birine sahip olmamaları, bazı yetilerini kullanamamalarına sebep olur. Bunun sonucunda ortaya çıkan unutkanlık, konsantrasyon zorluğu gibi bazı bilişsel sorunlar, ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpuslar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Hapishanede psikolojik destek imkânı olsa da, birçok mahpus hapishanede gerçekleşen psikolojik destek sürecinden bir beklentisinin olmadığını belirtmiştir.

Ekonomik Zorluklar ve Çalışmama

Ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusların infaz rejiminden kaynaklı yaşadığı bir diğer zorluk da ekonomik sorunlardır. Ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusun en az (indirim yapılmadığı takdirde) 30 yıllık bir infaz süresi olduğu göz önüne alınırsa, bir mahpusun bütün infaz süresi boyunca ihtiyaçlarını karşılayabilecek maddi birikime sahip olmasını tasavvur etmek güçtür. Dolayısıyla, bu kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için maddi bir desteğe ihtiyaçları bulunmaktadır.

Ağırlaştırılmış müebbet infaz rejiminin belirlendiği 25. maddede, ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusların kurum dışında çalıştırılmayacakları belirtilmiş, kurum bünyesindeki iş kollarında çalıştırılmaları konusu ise düzenlenmemiştir. Ağırlaştırılmış müebbet hükümlülerinin kurum içinde çalıştırılmasına yönelik yasal bir engel olmasa da, fiyatta bu haklarını kullanamamaktadırlar.

Ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusların çalışma haklarını kullanamıyor olmaları, ekonomik olarak başka kişilere bağımlı kılınmalarına neden olur. Bazı mahpuslar, hapishanede ürettikleri boncuk ve yün işi gibi el işi ürünlerini hapishane idaresi ya da tanıdıkları aracılığıyla dışarıda satarak para kazanmaya çalışsa da, sonuç olarak elde ettikleri gelir ihtiyaçlarını karşılamaktan oldukça uzaktır. Ayrıca bu tür işler sürdürülebilir olma bakımından da sorunludur.

Sosyalleşme

Ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusların buldukları hapishanelerde sosyalleşebilme imkânları, havalandırma ve sosyal aktivitelere katılımı kısıtlıdır. Havalandırma 3 kişiyi aşmayacak şekilde, hapishane yönetiminin inisiyatifine bağlı olarak gerçekleşir ve ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusların havalandırmaya çıkabilmeleri iyi hal statülerine bağlıdır. Dolayısıyla, bu uygulama her hapishanede bulunmadığı ve her ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusa uygulanmadığı gibi, bazı hapishanelerin havalandırma saatini artırıp başka kişilerle havalandırmaya çıkmaya izin vermediği durumlar da yaşanmaktadır. Ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusların sosyalleşebilecekleri yerin sıklıklahavalandırma ile sınırlı olması, yağmurlu ve karlı havalarda havalandırmaya çıkamadıklarında sosyalleşme imkânından da mahrum kalmaları sonucunu doğurur.

Mektuplaşan mahpusların büyük çoğunluğu, süresi ve sıklığı değişmekle birlikte yalnızca spor faaliyetine çıkarıldıklarını, geri kalan sosyal etkinliklerden faydalanamadıklarını ve bunun kendilerini olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Yine farklı hapishanelerden gönderilen mektupların bazılarında mahpuslar kendilerine sohbet ve spor hakkı tanındığını, bazılarında ise tanınmadığını dile getirmişlerdir. Yine bazı mektuplarda mahpuslar, daha önce kaldıkları hapishanede bu imkâna sahipken, bu imkânlardan faydalanamadıklarını ve talep etmelerine rağmen yer sıkıntısı nedeniyle kurslara çıkarılmadıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla genel ve düzenli bir uygulama olmadığı açık olmakla birlikte, CİSST'in 2019 yılına ait gözlemi, mahpusların büyük bir kısmının çok kısıtlı bir spor faaliyeti dışında hiçbir etkinliğe katılmadığı yönündedir.

Dışarı ile İletişim

Ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpuslara, diğer mahpuslara kıyasla çok daha sınırlı haklar tanındığından bu kişilerin dış dünyayla ilişkileri de diğer mahpuslardan daha sınırlıdır. İnfaz rejiminin en az 30 yıl hapse tutulmayı öngörmesinin bir sonucunun da, ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusların dış dünyada sahip oldukları mesleki statü, sosyal çevre, aile içindeki konum ve roller gibi, kimliklerini oluşturan öğelerden her geçen gün uzaklaşmaları olduğu ifade edilmelidir. Ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusların dış dünya ile iletişimi, aileleri ve vasileri ile yaptıkları görüş ve telefon görüşmeleri ve daha geniş bir çevreyle yapabildikleri mektuplaşma üzerinden sağladıklarını söylemek mümkündür.

2019 yılında da, ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusların en çok değindiği sorunlardan biri görüşlerdi. Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik'in 11. Maddesine göre; "Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına hükümlü olanları; eşi, çocukları, torunları, torunlarının çocukları, annesi, babası, büyükannesi, büyükbabası, büyükannesi ve büyükbabasının anne ve babaları, kardeşleri ve vasisi dışında kimse ziyaret edemez." Bir diğer ifadeyle mahpuslar, teyze, amca, dayı, hala gibi yakın akrabalarını; kardeşlerinin çocuklarını, eşlerini, torunlarını ve diğer akrabalarını göremezler. Bunun yanında, diğer mahpusların 3 arkadaş görüşçüsü belirleme hakkı, ağırlaştırılmış müebbet mahpuslarına verilmemiştir. Bu sınırlama, ağırlaştırılmış müebbet infaz rejiminin en çok dile getirilen sorunlarından biridir.

Mektuplaştığımız mahpuslar tarafından en çok dile getirilen bir diğere sorun ise, Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik'in 12. maddesinde, kapalı görüşlerde ağırlaştırılmış müebbet hükümlülerinin kendilerini ziyarete gelenler ile ancak "teker teker" görüşebileceğinin belirtilmiş olmasından kaynaklanır. Birçok hapisanenin kapalı görüşler için belirlenen bu uygulamayı açık görüşlerde de gerçekleştirdiği mektuplarda belirtilmiştir. Bu düzenlemeye göre, ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpusları birden fazla ziyaretçi ziyarete gelmişse, mahpusun görüş hakkı olan 1 saat gelen kişi sayısına bölünerek görüş gerçekleştirilir. Bunun sonucu olarak da ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verilen kişi, bir daha ailesini hiçbir zaman bir bütün olarak göremez ve tüm aile üyeleriyle aynı anda ve bir arada vakit geçiremez.

Mahpusların her hafta 10 dakika olan telefon aracılığıyla aileleri ile görüşme hakları, ağırlaştırılmış müebbet hükümlüsü mahpuslar için 15 günde 1 kez ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca telefon görüşünde de sadece birinci dereceden akrabalarını arayabilme hakları vardır.

Ağırlaştırılmış Müebbet Hükümlüsü Mahpuslar *

120

MEKTUPLAŞILAN
MAHPUS SAYISI

266

VAKA
SAYISI

67

SEVK
TALEBİ

24

GÖRÜŞ

9

İŞKENCE VE
KÖTÜ MUAMELE

56

İFADE
ÖZGÜRLÜĞÜ

46

DİĞER
HAK İHLALLERİ

40

DİĞER
ÖZEL İHTİYAÇLAR **

24

HAPİSHANELERİN
İÇ YAPISI VE SORUNLAR

* Bütün veriler 2019 yılına aittir.

** Birden fazla özel ihtiyacı olan mahpus gruplarının yaşadığı çoklu sorunlar.

7.6 Öğrenci Mahpuslar

Genel Durum

CİSST'in öğrenci tematik alanının konusunu, hapishanelerdeki okuma-yazma kurslarına, yaygın veya örgün öğretime devam eden mahpuslar oluşturur.⁷¹ Hapishanelerde mahpusların dışarıdaki hayatlarında yarım kalan öğrenimlerini sürdürme imkânları yasalarla belirlenmiştir. Okuma yazma bilmeyen mahpuslar 1. ve 2. Kademe okuma-yazma kurslarında, okuma yazma kurslarından sonra yaygın öğretimde açık öğretim ortaokulu, açık öğretim lisesi, açık öğretim fakültesinde; örgün öğretimde ise meslek liselerinde, meslek yüksekokullarında, lisans ve yüksek lisans/doktora düzeylerinde öğrenim görme hakkına sahiptirler.

1. ve 2. kademe okuma-yazma kursları hapishane içerisinde tesis edilir. Benzer şekilde, yaygın öğretime devam eden mahpuslar sınavlarına kurum içerisinde girerler. Örgün öğretime devam eden kapalı hapishanelerdeki mahpuslar, okul senatosunun kararına bağlı olarak kolluk kuvvetleri nezaretinde sınavlarına katılabilirler. Açık hapishanelerde tutulan mahpuslar ise hapishanenin bulunduğu belediye sınırları içerisinde eğitimlerine yüz yüze devam edebilirler. Mahpuslar ÖSYM ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen ÖSS, YDS, ALES, ÜDS ve benzeri sınavlara da hapishanelerde katılma hakkına sahiptir.

Ceza Tevkif Evleri Genel Müdür Yardımcısı Namık Kemal Varol'un 31 Ekim 2019'da Meclis İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nda yaptığı konuşmada,⁷² 2019 yılı itibarıyla 55.458 öğrencinin yaygın öğretim, 2.792 öğrencinin örgün öğretim ve 329 öğrencinin uzaktan eğitim gördüğü belirtilmiştir. Yaygın öğretime devam eden öğrencilerin 45.518'i açıköğretim ortaokul ve lise, 9.940 öğrencinin ise açıköğretim fakültesi lisans veya önlisans öğrencisi olduğu ifade edilmiştir. Sınavlara katılım oranlarına bakıldığında ise; Açıköğretim ortaokul ve lise sınavlarına 99.358, açıköğretim fakültesi sınavlarına 18.610, ÖSYM'nin yaptığı sınavlara ise 16.069 öğrencinin katıldığı bildirilmiştir.

Öne Çıkan Problemler

Ekonomik Zorluklar

12 Haziran 2017 tarihine kadar hapishanelerdeki mahpus öğrencilerin harçları, Adalet Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı arasında imzalanan 12 Haziran 2014 tarihli protokol gereği Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından karşılanıyordu. Ancak, 2017 yılından itibaren geçerli olan yeni protokolle öğrenci harçlarının ödenmesi, hapishanenin bulunduğu ilin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının mütevelli heyetinin kararına bırakılmış durumdadır.

⁷¹ Örgün eğitim, okul çatısı altında verilen okul öncesi eğitim, ilkököl, ortaokul, lise ve yükseköğrenimi kapsamaktadır. Yaygın eğitim ise örgün eğitimin dışında kalan öğrenimi ifade etmek için kullanılmaktadır.

⁷² https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2410

Bunun yanı sıra, mahpus öğrenciler dışarıdaki herhangi bir öğrenci gibi devlet bursu alma hakkından yoksundurlar. CİSST'e gönderilen mektupların büyük bir kısmında mahpuslar, maddi yetersizlikler nedeniyle harçlarını ödemekte sorun yaşadıklarını ifade etmiş ve hangi kurumlara başvurmaları gerektiği hakkında bilgi almak istemişlerdir. Buldukları illerde burs veren kurumlar da burs verirken genellikle o ilde doğmuş olma şartı koştuğu için mahpusların çoğu burs ve kredilerden yararlanamaz.

Eğitim Materyallerine Erişim

Öğrenci mahpuslar maddi imkânsızlıklar nedeniyle eğitim materyallerine ulaşmakta da sorunlar yaşarlar. Önceki yıllarda yaygın öğretime devam eden öğrencilerin ders kitapları ve eğitim materyalleri Açık Öğretim fakülteleri tarafından mahpuslara ücretsiz şekilde gönderiliyordu. 2019 yılında yapılan yeni düzenlemeyle birlikte bu uygulama kaldırılmıştır.

Bu durum maddi sıkıntıların yanı sıra, eğitim materyallerine erişimde başka sorunların da önünü açmıştır. Mahpusların ziyaretçileri tarafından üniversitenin internet sitesinden indirilip dışarıda bastırılan ders materyalleri, bandrolsüz oldukları gerekçesiyle kurumlara alınmaz. Bu sebeple, mahpusun materyallere erişmesinin tek yolu olarak, infaz kurumlarının belli bir ücret karşılığı öğrencilerin ders notlarını indirip çoğaltması kalır.

Mahpusların eğitimlerine diğer öğrencilerle eşit koşullarda devam edebilmelerinin ilk ve en önemli şartlarından biri eğitim materyallerine erişimdir. Ancak, mektuplaşmalarımızda elde ettiğimiz bilgilere göre mahpuslar bu materyalleri çoğu zaman ya çok geç edinmekte (sınavlarına birkaç gün kala) ya da hiç edinemediktedirler.

Okula Gidiş-Gelişler

Açık ceza infaz kurumlarında okula gidiş-dönüşler, mahpusların ders programına ve buldukları hapisane ile okul arasındaki mesafeye göre belirlenir. Öğrencilere verilen saatler yol üzerindeki aksaklıklar ve trafik göz önüne alınarak hesaplanmadığı için, küçük bir gecikme ya da aksaklık yaşanması durumunda mahpus disiplin cezası tehdidiyle karşı karşıya kalır. Ayrıca hapisanelerin şehir merkezlerinden ve üniversitelerden uzak olması, belediyelerin uzak hapisanelere çok az otobüs hattı tahsis etmesi nedeniyle mahpuslar sık sık ulaşımında sorun yaşar ve uzak mesafeleri taksitle giderek yüksek ücretlere katlanmak zorunda kalırlar. Ulaşım sırasında herhangi bir sorun veya aksaklık yaşayan mahpusların bu durumu kanıtlayan bir belge sunmaları gereklidir. Mahpus bir tutanak tutturup bu durumu ispatlayamazsa genelde disiplin cezası olarak kapalı infaz kurumuna gönderilir. Mahpus kapalı hapisanede geçirdiği süre boyunca okula gidip gelemeyeceği için sınavları, dersleri kaçırmak ve eğitim hayatı tüm bu gelişmelerden olumsuz şekilde etkilenir.

Ders Çalışma İmkânı(nın Olmaması)

Ders materyallerine ulaşmada oldukça zorluk çeken mahpuslar bu materyallere ulaşırsalar bile ders çalışmaya uygun bir ortama erişmede sıkıntı yaşarlar. Mahpusların CİSST'e gönderdikleri mektuplarda dile getirdikleri en büyük sorunlardan biri de, hapisanenin kalabalık ve gürültülü ortamının ders çalışmaya elverişsiz olmasıdır. Ayrıca, öğrenci mahpusların büyük bir kısmı ders çalışmak için etüt odası ya da kütüphane koşullarına sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Uzaktan Eğitim

Öğrenci mahpuslardan edinilen bilgilere göre uzaktan eğitim derslerini takip edememek yaşanılan sorunların başında gelir. Öğrencilerin sınırlandırılmış internet bağlantısıyla UYAP üzerinden belirli saatler içinde ders izlemelerine kağıt üzerinde izin verilse de, pek çok mahpusun bilgisayara erişimi yoktur. Haftanın beş ya da altı günü dersleri olan öğrenciler, kütüphane hafta sonu kapalı olduğu için derslerine katılamayıp derslerini veremediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca UYAP üzerinden izin verilen dersler dışında diğer sitelere erişim kısıtlı olduğu için verilen ödev ve araştırmalar için internetten de gerekli şekilde yararlanamazlar.

Kalınan Hapishaneden Farklı Bir İlde Üniversite Okumak

Kapalı hapishanede kalan mahpuslar, okul senatosunun kararıyla kolluk kuvvetleri nezaretinde sınavlarına katılabilirler. Mahpusların bu haktan faydalanabilmeleri için kaldıkları hapishaneler ile üniversitelerin aynı şehirde olması gereklidir. CİSST ile irtibatlı olan öğrenci mahpusların bir kısmı, eğitim görecekleri üniversite veya okullardan uzakta, farklı illerdeki hapishanelerde tutuldukları için eğitimlerine devam edemediklerini bildirmişlerdir. Eğitim nedeniyle yaptıkları sevk taleplerinin de başta kalabalık ve yoğunluk olmak üzere birçok nedenle geri çevrildiğini ifade etmişlerdir. Hapishanelerinin bulunduğu ilden farklı illerde üniversite okuyan öğrenciler, devamsızlık nedeniyle derslerini veremedikleri için bir süre sonra eğitimlerini durdurmak zorunda kalırlar.

Öğrenci Mahpuslar *

50

MEKTUPLAŞILAN MAHPUS SAYISI

91

VAKA SAYISI

11

SEVK TALEBİ

2

GÖRÜŞ

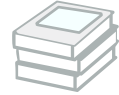
12

İŞKENCE KÖTÜ MUAMELE

17

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

11

DİĞER HAK İHLALLERİ

24

DİĞER ÖZEL İHTİYAÇLAR **

14

HAPİSHANELERİN İÇ YAPISI VE SORUNLAR

* Bütün veriler 2019 yılına aittir.

** Birden fazla özel ihtiyacı olan mahpus gruplarının yaşadığı çoklu sorunlar.

7.7 İşçi Mahpuslar

Genel Durum

Yasada “özgürlüğünden yoksun bırakma” cezasının infaz edildiği yer olarak tarif edilen hapisane, temel mantığı itibariyle mahpusların dışarıdaki insanlar için kabul edilebilir asgarî yaşam standardının altında yaşamalarını öngörür ve hapisanede para fiziksel olarak mahpusların ellerinde tutabildikleri bir şey değildir. Ancak bu durum, paranın içerideki önemini azaltmaz; aksine mahpusların deneyimlediği bu yoksunluğun derinliği, gelir durumuna bağlı olarak çeşitlenir. Başka bir deyişle mahpusların alım gücünden yoksun olması onların yaşayacağı mahrumiyet deneyimini derinleştirir.

Dışarıdan bir aile üyesi ya da yakını tarafından maddi destek alamayan mahpusların hapisanedeki ihtiyaçlarını karşılamak için birkaç yolu bulunmaktadır. İşyurtları Kurumlarına bağlı işlerde ve/ya hapisane yönetimin kendisinden talep ettiği işlerde çalışabilirler, diğer mahpusların işlerine yardım ederek harcadıkları emek karşılığı ihtiyaçları olan ürünleri onlardan alabilir ya da onlardan aldıkları ürünleri hapisane kantininde takas etmeye çalışabilirler. Bunun dışında çok yaygın olmamakla birlikte, kadın ve LGBTİ+ mahpusların boncuk vb. el işlerini diğer mahpuslara ve dışarıdakilere sattığı durumlar da vardır.

Türkiye hapisanelerinde çalıştırılma ve işçi mahpuslar söz konusu olduğunda bu çalıştırılmanın biçimlerini aşağıdaki şekillerde kategorize etmek mümkündür:

1. **Kurum içi temizlik, mutfak, kantin vb. işlerde çalışma:** Hapisanelerde günlük temizlik, çay ocağı servisi, yemeklerin yapımı ve dağıtımı için özel olarak dışarıdan bir personel istihdam edilmez. Bu işleri, buna dair yasal bir uygulama ve düzenleme olmamasına karşın, “işçi koğuşu” olarak adlandırılan koğuşta bulunan mahpuslar yapar. Bu koğuşlarda mahpuslara yapılan iş karşılığı bir “ücret” ödenmez. Bazen hapisane yönetimi bu işler karşılığı mahpusun kantin hesabına bir miktar para aktarır. Ancak, bu da bir ücret değil, iyi halin ve yapılan hizmetlerin karşılığı olarak mahpusa verilen bir harçlık mahiyetindedir.

Bu koğuşlar “resmi” olarak yasal düzlemde ya da mevzuatta düzenlenmemiştir. Ayrıca, 18 yaş altındakilerin hapisanede çalıştırılması yasal olarak mümkün olmasa da bu koğuşların çocuk hapisanelerinde dahi mevcut olduğunu belirtmek gerek. Ancak mahpuslar, ideolojik olarak hapisanede çalışmaya karşı olan siyasi mahpuslar hariç, “işçi koğuşu”nda olmayı pek çok açıdan “avantajlı” bir durum olarak tanımlarlar. İşçi koğuşunda kalan mahpuslar çöp toplama, çay ocağında çalışma vb. işler vasıtasıyla koğuşlarından çıkıp kısıtlı bir şekilde ve infaz koruma memurlarının gözetiminde de olsa hapisanedeki farklı mekânlara erişme imkânına sahip olurlar. Ek olarak, bazı çocuk mahpuslar bu koğuşta kalan çocuklara infaz koruma memurlarının daha iyi davrandıklarını, onlarla aralarının daha iyi olduğunu ifade etmişlerdir.⁷³

⁷³ Sağlam, D. (2019). *Governing Childhood: The Juvenile Justice System in Turkey*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü, İstanbul.

2. **İşyurtlarında çalıştırılma:** Mahpuslar kapalı ve açık hapishanelerde İşyurtları Kurumu bünyesinde kurulmuş olan atölyelerde hapishane içi ve dışında (adliye çay ocakları ve otoparkları vb.) çalıştırılabilirler.
3. **Kamu sektöründe çalıştırılma:** Hapishanelerle kamu kuruluşları arasında yapılan anlaşmalar çerçevesinde açık hapishanelerde tutulan mahpuslar bu kurumların bünyesinde çalıştırılabilirler. Bu bağlamda, Cumhuriyet Başsavcılıklarının, çeşitli askeri kuruluşların, belediyelerin genel temizlik işleri, bu çalıştırılma biçimlerinin başında gelir.
4. **Özel sektörde çalıştırılma:** Hapishane idarelerinin özel şirketlerle yaptıkları anlaşmalar kapsamında açık ve kapalı hapishanelerdeki mahpuslar, bu şirketler hesabına çalıştırılabilirler. Bu anlaşmalar kapsamında mahpuslar, tekstil işlerinden, ayakkabı ve mantı yapımına kadar pek çok farklı işte çalıştırılabilirler.

İşyurtları Kurumu

1997 yılında kurulan kurumun temel amaçları resmi dokümanlarında, mahpusların meslek edinmelerini sağlayarak topluma kazandırılmaları, tahliye sonrası süreçte daha kolay iş bulmaları ve kurmalarını sağlamak olarak tanımlanmış olsa da, mahpusların emeklerinin de bütün işçiler gibi artı değer yaratan bir boyutu olduğu unutulmamalıdır. Bununla beraber mahpusların bu çalışma karşılığında aldıkları ücretler, devlet tarafından belirlenen asgarî ücretin bile altında olduğu için, ürettikleri değerden paylarına düşenin, dışarıda çalışan işçilerden çok daha az olduğunu vurgulamak gerekir.

İşyurtlarında çalıştırılan mahpus sayıları 2017 yılında 52.836, 2018 yılında 58.877 iken, 2019 yılında 60.767 olmuştur. Bu mahpusların ödenekleri günlük olarak belirlenip, aylık olarak ödenmektedir. Bu sebeple, bu ödeneğin maaş yerine yevmiye olarak adlandırılması daha doğrudur.

Mahpusların Yevmiyeleri⁷⁴

	2017	2018	2019
Usta	13,00 TL	14,50 TL	17,75 TL
Kalfa	11,00 TL	12,50 TL	15,25 TL
Çırak	10,00 TL	11,50 TL	14 TL
Stajyer	6,00 TL	7,00 TL	İaşe Bedeli

⁷⁴ Bkz. <http://www.ijdb.adalet.gov.tr/Resimler/BilgiBankasi/123201912826PMparasal%20s%C4%B1n%C4%B1rlar%202019.pdf>

Özel Sektör İşbirliği Kapsamında Düzenlenecek Protokoller ile Çalıştırılacak Mahpusların Günlük Çalışma Bedelleri

	2019
Usta	44,00 TL
Kalfa	41,00 TL
Çırak	39,00 TL
Stajyer	30,00 TL

Benzer bir hesaplama, bir stajyer mahpusun özel sektörle yapılan işbirliğinde aylık ücreti yaklaşık olarak 690 TL, çırağın 897 TL, kalfanın 943 TL ve ustanın ise 1,012 TL olmaktadır.

Nihayetinde, 2019 yılında asgari ücretin aylık (net) 2.020,59 TL olduğu düşünülürse mahpuslara ödenen ücretin düşüklüğü dikkat çekicidir. Aslında yönetmelik gereği, kamu veya özel sektör hesabına çalıştırılan mahpuslara asgari ücretten düşük ödeme yapılamaz. Ancak, asgarî ücret bedeli İşyurdu hesabına yatırılmakta ve işçiler bu ücret yerine tıpkı İşyurdu Kurumu bünyesinde çalışan mahpuslar gibi “Yüksek Kurulca belirlenen ücret”i almaktadırlar. Aradaki fark ise doğrudan İşyurdu Kurumu’na kalmaktadır.

İşçi Mahpusların Sigortaları

Hapishanede çalışma, iş sözleşmesine dayanmadığı için işçi mahpusların sigortalılık durumları, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nun 5. maddesinin a bendinde düzenlenmiştir. Bu bağlamda, mahpusların faydalanabildiği sigortalılık sadece iş kazası, meslek hastalığı ve analık sigortasını kapsamaktadır.⁷⁵

Mahpusların uzun vadeli sigorta primleri yatırılmadığı için, kendi primlerini ödeyerek isteğe bağlı olarak sigortalı olmalarının önünde bir engel yoktur. Ancak, mahpusların aldığı ücretlerin düşüklüğü göz önünde bulundurulduğunda, herhangi bir mahpusun dışarıdan bir yardım almadan bu primi ödemesinin mümkün olmadığı görülür.⁷⁶

Hapishanede Çalışanların İş Güvenliği ve İşçi Sağlığı

Hapishanede çalışma, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’ndaki istisnalar arasında yer almaktadır. İlgili yasanın 2. maddesinin d bendinde “Hükümlü ve tutuklulara yönelik infaz hizmetleri sırasında, iyileştirme kapsamında yapılan işyurdu, eğitim, güvenlik ve meslek edindirme faaliyetleri” kapsamında bu kanun hükümlerinin uygulanmayacağı ifade edilmiştir.⁷⁷

Mahpuslar işyurtlarında geniş ölçekte ve farklı risk düzeylerinde pek çok işte çalışmaktadır. Bu anlamda mahpusların iş güvenliği konusunun bu kanun kapsamında ele alınmaması ciddi bir sorundur.

⁷⁵ SOSYAL SİGORTALAR VE GENEL SAĞLIK SİGORTASI KANUNU Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060616-1.htm>

⁷⁶ Koç, T. (2016). Türkiye’de İşçi Mahpus Olmak, İstanbul: TCPS Kitaplığı

⁷⁷ İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KANUNU Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6331.pdf>

7.8 Yabancı Mahpuslar

Genel Durum

CİSST'in Hapiste Yabancı tematik alanında yaptığı çalışmalar, Türkiye hapishanelerinde bulunan ve vatansız mahpuslar dâhil olmak üzere, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan bütün mahpusları kapsar. Yabancı uyruklu mahpusların tâbi oldukları kanunlar yer yer farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıklar görüş hakkından yararlanırken ve açık hapishaneye geçiş sürecinde ortaya çıkabileceği gibi, devletler arası imzalanan anlaşmalar sebebiyle yabancı mahpusların ek hak ve yükümlülüklerle sahip olması anlamına da gelebilir. Ayrıca yabancı mahpuslar, hapishaneye girdiklerinde veya başka bir hapishaneye nakledildiklerinde vatandaşı oldukları devletlerin resmi temsilciliklerini bilgilendirme hakkına sahiptir.

Yabancı mahpusların sayıları belirli hapishanelerde yoğunlaşmıştır ve aynı hapishanede bulunan yabancı uyruklu mahpuslar aynı koşullarda tutulurlar. Bu hapishanelerin hangileri olduğu bilgisi CİSST ile paylaşılmamıştır. Diyarbakır Ceza İnfaz Kurumu incelemesi sonucunda yayınlanan 06.02.2020 tarihli meclis komisyon tutanağında Ankara'da yapılacak olan yeni bir hapishanenin yabancı uyruklu mahpuslara tahsis edileceği belirtilmiştir.⁷⁸

14.11.2018 yılı meclis tutanağında verilen istatistiğe göre, Türkiye hapishanelerinde 3102'si Suriyeli olmak üzere, 120 farklı ülkeden 7897 mahpus bulunmaktadır.⁷⁹ 2009 yılında bu sayı yalnızca 1880'di. 2017 yılı şubat ayında yabancı mahpus sayısı 4704 iken, aynı yılın Kasım ayında bu sayı 5932 oldu.⁸⁰ Yabancı uyruklu çocuk mahpusların sayısı ise 2009 yılında 4 iken 2017 yılı kasım ayında 169 olarak karşımıza çıkıyor.⁸¹

CİSST 2019 yılında 82 yabancı uyruklu mahpusla yazışmış, bu kişiler için 278 insan hakları başvurusunda bulunmuş ve bunların takibini gerçekleştirmiştir. 2015 yılından beri ise toplamda 222 yabancı mahpusla iletişime geçmiş ve 838 insan hakları başvurusunda bulunmuştur.

2018-2019 Yılında Yapılan Hukuki Değişiklikler

Yabancı uyruklu veya vatansız mahpuslar, ziyaret ve görüş hakkı, telefonla görüş hakkı gibi konularda hapishanedeki diğer gruptan farklı kanun maddelerine tâbidirler. Bazı durumlarda herkes için geçerli olan kanun maddeleri ise yabancı uyruklu mahpuslar için hak ihlali doğurabilir. Yabancı uyruklu olmayan mahpuslar ziyaret ve görüş hakkından hapishane idaresine görüşeceği kişilerin listesini vererek yararlanabilirken, yabancı uyruklu mahpuslar 2018 yılının sonuna kadar, adli mahpus ise Cumhuriyet Başsavcılıklarından, siyasi ise Adalet Bakanlığında (görüşten iki hafta önce başvurmak şartıyla) verilen

⁷⁸ Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2500

⁷⁹ Bu veriler 14 Kasım 2018 tarihinde Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün Meclis İnsan Hakları Komisyonuna yaptığı sunumda aktarılmıştır. Toplantıya katılan milletvekilleri bu sunumu mail üzerinden CİSST ile paylaşmıştır.

⁸⁰ İnsan Hakları İnceleme Komisyonu üyesi milletvekilinin vermiş olduğu soru önergesinin yanıtını mail yoluyla CİSST'e iletmesi üzerinden erişilen verilerdir.

⁸¹ Bu veriler 14 Kasım 2018 tarihinde Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün Meclis İnsan Hakları Komisyonuna yaptığı sunumda aktarılmıştır. Toplantıya katılan milletvekilleri bu sunumu mail üzerinden CİSST ile paylaşmıştır.

izinle görüş hakkından yararlanabiliyordu. 2018 yılı Aralık ayında yapılan değişiklikle adli/siyasi ayrımı yapılmaksızın akraba ve üç kişilik arkadaş görüşü hakkında yararlanmak Cumhuriyet Başsavcılıklarına bağlandı ve bir defa izin alan kişilere ziyaretçi kartının verilmesi uygulamasına geçildi.⁸² Bu değişiklik görüş hakkından yararlanmayı kolaylaştırdı. Bununla birlikte, telefon görüşü hakkında yararlanmak için konsolosluklar tarafından numaraların onaylanması gerekliliği ve görüş için akrabalık belgesinin temini sürecinde konsolosluklarla yaşanan iletişim sıkıntıları, birçok mahpusun görüş hakkından yararlanamaması sonucunu doğurur. 2018 yılı Kasım ayı meclis tutanağında paylaşılan verilere göre Türkiye Hapishanelerinde 3102 Suriyeli mahpus bulunuyor ve CİSST'e ulaşan Suriyeli mahpuslardan hiçbiri, akrabalık belgesi ve numaralarının onaylanması için resmi Suriye temsilciliklerine ulaşamıyor.

2019 yılında Danıştay'ın aldığı ayrımcılık kararı önemli bir karardır. Açık Ceza İnfaz Kurumlarına Ayrılma Yönetmeliği'ne göre Türkiye vatandaşı mahpuslar, 10 yılın altında ceza aldıklarında 1 ay kapalı ceza infaz kurumunda kalmaları suretiyle kalan süreyi açık hapishanelerde geçirebilirken, yabancı uyruklu mahpuslar ceza süresi ancak 3 yılın altına düşerse açık hapishaneye gitme hakkı elde ediyordu. Danıştay bu farkın kanun önünde eşitlik maddesine aykırı olduğuna hükmederek yönetmelikteki ibareyi yürürlükten kaldırmıştır.

CİSST uzmanları, 2019 yılında bazı hapishanelerde yabancı uyruklu mahpusların aileleriyle iletişim aracı olarak görüntülü/videolu görüşme uygulamasına başladığına dair duyumlar aldıklarını, fakat bu uygulamanın da bir hak olarak değil, "ödül" olarak verildiğini aktarmışlardır.

Öne Çıkan Problemler

Dil, Din ve Kültür Farklılıkları

Dil engeli sebebiyle yabancı uyruklu mahpusların adalete erişimde sorun yaşadığı alanlar şöyle sıralanabilir: avukat bulma, vasiye ulaşma, şikâyet mekanizmalarına dair bilgi sahibi olma, haklarını bilme, dilekçe yazma. Anadilde mektuplaşmak çoğu zaman mektupların geç gitmesine veya engellenmesine, mektup çevirisi için tercüman parası istenmesine kadar pek çok sorunu beraberinde getirir. Anadilde süreli veya süresiz yayına ulaşmak için de tercüman parası istenir. Mahpuslar, anadilde TV kanalına ulaşamazlar. Uzun dalga çeken radyoların toplatılması sebebiyle, yabancı radyo istasyonlarına ulaşmanın tek yolu ortadan kaldırılmış olur.

Yabancı mahpusların sağlığa erişimde yaşadıkları en büyük sorunlar, tercüman olmaması sebebiyle doktor görüşmelerinde sağlık sorunlarını yeterli düzeyde aktaramamaları ve psikolojik destekten faydalanamamalarıdır.

Hapishane çalışanları ile mahpuslar arasındaki iletişimsizlikten ötürü sorunların çıkması ve yabancı mahpusların bu sebeple gerekmediği hallerde bile disiplin cezası almaları da sıklıkla karşılaşılan durumlardandır. Mahpuslar ancak kendi dilinde konuşan başka mahpuslara denk gelebilirlerse sohbet hakkından tam manasıyla yararlanmış olurlar, fakat bu da çok seyrek gerçekleşir. Çoğu mahpus, hapishanede tercüman olmaması sebebiyle ihtiyaçlarını anlatabilmek ve sosyal ilişkiler kurabilmek için Türkçe kursuna yazılır ve Türkçe öğrenir.

⁸² <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/12/20181205.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/12/20181205.htm>

Telefon/Görüş Hakkı

CİSST'in 2019 yılında yabancı mahpuslarla kurduğu iletişime dayanarak, hiçbir yabancı mahpusun ailesiyle düzenli görüşemediği, hiç görüş gerçekleştirmemiş mahpus sayısının azımsanmayacak düzeyde olduğu söylenebilir. Yabancı mahpuslar için kullanılabilir yegâne araç olan telefon görüşü ise, ücret tarifelerinin yüksekliği sebebiyle birçok yabancı mahpus tarafından kullanılamamıştır.⁸³

Maddi Durum

Mahpusların çoğu, aileleri yurtdışında olduğu için onlardan maddi destek alamadığını, alabilenler ise para naklinde sıkıntı yaşadıklarını aktarmışlardır. Rutin uygulama, devletin resmi posta ofisleri aracılığıyla gerçekleştirilir, fakat bazı hapisanelerin İBAN numaraları olması sebebiyle bu hesaplara doğrudan TL cinsinden para aktarımı da yapılabilmektedir.

Sevk

Sevk süreçlerinin çok uzun olmasının yanı sıra Türkiye ile protokol imzalamamış ülkelere sevk de söz konusu değildir. 2019 yılında yabancı mahpuslar tarafından CİSST'e iletilen en yoğun talep sevk konusunda bilgi almak olmuştur, bu sevk taleplerinin çoğunun sebebi aileleriyle görüşebilmektir.

Avukat ve Vasi Problemi

Yabancı mahpuslar kendilerine atanan avukatların, sorunlarına ve davaya karşı ilgisiz olduklarını aktarmışlardır. Ayrıca yabancı mahpuslara vasi otomatik olarak atanır ve mahpuslar çoğunlukla bu vasiye ulaşamazlar. Bu mahpusların büyük bir kısmı da Türkiye'de vasi olarak yazacağı kimseyi tanımadığı için bu konuda ciddi güçlük çekmektedir.

Konsolosluklar

CİSST yabancı uyruklu mahpuslar için konsolosluklar ve büyükelçiliklere başvurular yapar. Mahpusun aile ve telefon görüşünden yararlanması için veya mahpus nakil talebinde bulunduğu, konsolosluklar ve elçiliklerin yerine getirmesi gereken görevler vardır. Talep edildiği takdirde mahpus ve aile üyelerinin akrabalık kaydını gösteren belgeyi, kimlik kaydını gerekli mercilere sunmak, telefon numaralarını onaylamak, nakil durumunda iki ülke arasında resmi yazışmaları iletmekle yükümlüdürler. Yabancı uyruklu mahpusların çoğu konsolosluk/elçilik ve Adalet Bakanlığı arasındaki bürokraside yaşanan tıkanıklıktan ötürü hak ihlaline uğrar. 2019 yılı içinde yaşanan problemlerin büyük çoğunluğu konsolosluk/elçiliklerin başvurulara cevap vermemesi, ulaşılamaz olmaları, hatta ortada işleyen bir kurum bulunmamasından kaynaklanmıştır. Üstelik konsolosluk ve elçiliklerin şikâyet edilebileceği bir mekanizma da bulunmamaktadır.

Bazı konsolosluk ve elçilikler giysi desteği, maddi destek, hukuki destek ve danışmanlık sunarken, bazıları yalnızca asgarî kanuni yükümlülüklerini yerine getirirler. CİSST 2019 yılı içerisinde 5 konsolosluk ve 3 Büyükelçiliğe başvurmuş ve toplamda 22 başvuru yapmıştır.

⁸² Telefon kartları ücretlendirmesi ise cep telefonu aramaları için 55 dakikası 5tl, sabit hatlar için 65 dakikası 5 tl olarak ücretlendirilmiş. Ücretlendirme, görüşme yapılacak ülke/bölgeye göre ciddi farklılıklar gösterir: Türkiye- İspanya arası 16 dakikalık konuşma 5 tl iken Suriye için 5 dakikalık bir konuşma 5tl olması gibi. 2019 yılındaki değişen ücretlendirmeyle birlikte yabancı uyruklu mahpuslar 2018'de 5 tl'ye 76,5 dk konuşabilirken, 2019'da 65 ve 55 dk konuşabiliyorlar.

Olumlu Gelişmeler

2019'un Aralık ayında bir açık hapisanede 100'e yakın yabancı uyruklu mahpusun maaş verilmeden ve sigortasız şekilde çalıştırıldığı bilgisi CİSST'e iletilmiştir. Bu uygulamanın ne kadar süredir bu şekilde gerçekleştiği bilinmemesine rağmen, CİSST'in başvurusu sonucu bu uygulamaya son verilmiştir.

2019'un Eylül ayında yabancı bir kadın mahpus, sağlık personelinin fiziksel şiddet gördüğünü ve bu konu hakkında kendisine sözlü savunma hakkı vermeden disiplin cezası verildiğini, bu konudaki itirazına ise ret yanıtı olarak kapalı hapisaneye gönderildiğini CİSST'e aktarmıştır. CİSST'in başvurusu sonucu savcılık soruşturma başlatarak hapisanedeki kamera kayıtlarının incelenmesini istemiş ve kadını başka bir açık hapisaneye nakletmiştir. Soruşturma henüz sonuçlanmamış olmasına rağmen, üstünün kapatılmaması olumlu bir gelişmedir. Ayrıca, CİSST'in yaptığı başvurular sonucu 2 mahpusun telefon numarası onaylanmış ve mahpuslar aileleriyle görüş yapmaya başlamışlardır.

Yabancı Uyruklu Mahpuslar *

83

MEKTUPLAŞILAN MAHPUS SAYISI

106

VAKA SAYISI

18

SEVK TALEBİ

6

GÖRÜŞ

12

İŞKENCE KÖTÜ MUAMELE

16

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

15

DİĞER HAK İHLALLERİ

31

DİĞER ÖZEL İHTİYAÇLAR **

8

HAPİSHANELERİN İÇ YAPISI VE SORUNLAR

* Bütün veriler 2019 yılına aittir.

** Birden fazla özel ihtiyacı olan mahpus gruplarının yaşadığı çoklu sorunlar.

Sonuç

Bu rapor Türkiye hapisanelerinin 2019 yılındaki durumu ve insan hakları koşullarının değerlendirilmesi için hazırlanmıştır. Raporun ilk bölümünde infaz rejiminin yıllar içindeki değişimi ve günümüz hapisane koşullarına zemin hazırlayan tarihsel dönemler tartışılmış ve 2019 yılında öne çıkan hak ihlalleri ve hapisane koşulları değerlendirilmiştir.

Bu değişim ve dönüşümden kısaca bahsetmek gerekirse 70li yıllarda 50-60 kişinin birlikte kaldığı koşullardan "güvenlik" gerekçesiyle küçük koğuş sistemine geçilmesi ile başlamak gerekir. Bu sistem günümüzde kullanımı devam eden koğuş tipleri oluşturulmuştur. 2004 yılındaki kanun değişikliği ile birlikte suç kategorilerini ve hapis cezalarının sürelerini doğrudan etkileyen yeni ceza kanunu yürürlüğe girmiş, bu süreçte "mahpusların topluma kazandırılması" gibi ilkeler öne çıkmıştır. 2005 yılı ile 2015 yılı arasında mahpus nüfusu hızla yükselirken 2016-2017-2018 yıllarında artan mahpus nüfusu dünya ortalamasının üzerine çıkmıştır.

2019 yılında da Türkiye hapisanelerinde bu değişim ve dönüşümün etkileri gözlemlenmiştir. Özellikle 2016 yılının temmuz ayında gerçekleşen "darbe girişimi" sonrasında artan tutuklamalarla birlikte mahpus nüfusu yükselmeye devam etmiş, 2016-2017-2018 yıllarında artan nüfus ile de Türkiye mahpus sayısı anlamında dünya ortalamasının üzerine çıkmıştır. Bu dönemde hapisanelerin var olan kapasitelerinin arttırılması için hapisane ve koşullarda düzenlemelere gidilmiş bu durum mahpusların yaşam alanlarını kısıtladığı gibi birçok hak ihlaline de zemin hazırlamıştır. "Darbe girişimi" sonrasında ilan edilen OHAL ile birlikte mahpusların haklarını kısıtlayan KHK'ler yürürlüğe girmiş, bu süreçte mahpusların mektuplarına el konulmuş ve avukat görüş hakları sınırlandırılmıştır. Mahpuslar yaşadıkları ihlalleri aktaramadıkları gibi hak arama mekanizmaları da işlevsizleşmiştir.

Hapisanelerin kapasitesinin arttırılmasına yönelik yapılan çalışmalara ek olarak şehir merkezlerinden uzak arazilere de yeni hapisane yerleşkeleri kurulmuştur. Bu durum mahpus ve yakınlarını maddi ve manevi olarak fazlasıyla negatif etkilemiştir. Ayrıca, yeni açılan hapisaneler de mahpusların temel haklarını gözetecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak ortamları sağlayamamış: hijyen, yemek ve ısınma ve sağlık sorunları devam etmiştir. Tüm bu durumlara ek olarak mahpuslar isteklerinin dışında zorunlu olarak sevk edilmiş, sevk edildiklerinde çıplak aramaya maruz kalmış, ifade özgürlüğü bağlamında kısıtlamalarla karşılaşmış, atölyelere ve aktivitelere çıkarılmamış, sık sık koğuş aramalarına, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmışlardır. İhlallere yönelik şikayetçi olmak isteyen mahpuslar sık sık disiplin cezası almakla tehdit edilmiş ve bir nevi disiplin cezaları ek bir cezalandırma yöntemi olarak kullanılmıştır.

Hapishanelerde bulunan revirlerde yeterli sağlık malzemesinin bulunmaması ve sağlık personelinin yetersiz olması mahpusların tedavi olmaları yönünde ciddi bir engel teşkil etmiştir. Sağlık sorunu yaşıyan ve hapishane revirlerinde tedavisi mümkün olmayan mahpuslar hastane sevki sürecinde ring araçlarında, hastanelerin bekleme odalarında ve mahkum koğuşlarında teşhis ve tedaviye erişmekte birçok aksaklık/sorunla karşılaşmıştır.

Raporun ikinci bölümünde de tüm bu sorunlara ek olarak CİSST bünyesinde özel ihtiyacı olan mahpuslar olarak tanımlanan grupların -çocuk, kadın, LGBTİ+, engelli, ağırlaştırılmış müebbet, öğrenci, işçi ve yabancı uyruklu mahpuslar- kendi özgül durumlarından da kaynaklı karşılaştıkları problemler ve hak ihlalleri ele alınmıştır.

